

Barn och natur i storstaden

*En studie av barns förhållande till naturområden i
hemmets närhet – med exempel från
Stockholm och Göteborg*

Mattias Sandberg

Barn och natur i storstaden

*En studie av barns förhållande till naturområden i
hemmets närhet – med exempel från
Stockholm och Göteborg*

Mattias Sandberg

Akademisk uppsats för avläggande av filosofie licentiatexamen. Behandlas vid seminarium, Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi, Handelshögskolan, Göteborgs universitet, onsdagen den 8 april 2009 klockan 10.15.

Institutionen för kulturgeografi
och ekonomisk geografi
Handelshögskolan vid
Göteborgs universitet
Box 630, Vasagatan 1
405 30 Göteborg

Department of Human and Economic Geography
School of Business, Economics and Law
Göteborg University
P.O. Box 630, Vasagatan 1
SE-405 30 Göteborg, Sweden

Tryckt i Sverige
Geson Hylte Tryck
Göteborg 2009

ISBN 91-86472-59-3
ISSN 0347-8521

© Mattias Sandberg

Förord

Denna licentiatuppsats har skrivits inom ramen för forskningsprogrammet ”Friluftsliv i förändring” finansierat av Naturvårdsverket. Att medverka i ett tvärvetenskapligt forskningsprogram har varit mycket inspirerande.

Först och främst vill jag rikta ett stort tack till de barn, föräldrar och lärare som deltagit i denna studie. Det har inte bara varit lärorikt att få ta del av er verklighet, utan det har också varit väldigt trevligt. Friluftsdagarna på Järvafältet och i Delsjöområdet tillhör några av höjdpunkterna under arbetets gång.

Ett tack för kloka synpunkter, uppmuntran och läsning av manus riktas till min handledare Marie Stenseke och till min biträdande handledare Eva Thulin. Ett tack riktas även till Ingrid Johansson, Bertil Vilhelmson och Bodil Jansund för extra noggrann läsning av mitt slutmanus och för goda råd. Utan Ana Gil Solá hade uppsatsen varit utan kartor, tack för att jag undslapp det ödet. Tack vare Robin Biddulph har sammanfattningen blivit mycket mer läsvänlig.

Även personer utanför institutionen har varit till stor hjälp. Min uppskattning riktas till Yusra Moshtat för översättningen av informationsbrevet till arabiska och somaliska. Avslutningsvis vill jag tacka Stellan Sandberg för läsning av manus och för texten om barndomsminnen.

Göteborg den 5 mars 2009

Mattias Sandberg

Abstract

Mattias Sandberg (2009) Children and nearby nature. A study of children's relationship to nature areas close to home – with examples from Stockholm and Göteborg. CHOROS 2009:1. Department of Human and Economic Geography, Göteborg University.

The opportunities for children to spend time indoors have increased with larger houses and with a growing supply of electronic media. At the same time it seems that children's independent mobility has become more and more restricted. There has therefore been growing concern that children spend too much time indoors instead of being outdoors in green areas. With a distinct segregation in larger cities in Sweden, the question also arises as to whether or not there are differences in the outdoor life between different groups.

The main purpose of this licentiate thesis is to look into urban children's relationship to nearby nature. The reason for this is the notion that modern society, for various reasons, hinders children's possibilities to spend time in green areas. The research investigates the following three questions: (i) To what extent do urban children spend time in nearby nature, and what do they do there? (ii) What social and physical factors encourage or hinder children from spending time in urban nearby nature? (iii) What does the nature in the vicinity mean for children – what emotions and thoughts do green areas evoke?

The theoretical approach is derived from time geography, with a focus on concepts such as mobility, time-use and constraints. There is also a particular focus on the influence of socioeconomic and cultural background on outdoor recreation. The children in the study sample live in two residential areas with quite different profiles regarding the socioeconomic situation and cultural background of the inhabitants. About forty ten-year-old children and their parents and teachers are included in this study. The main method for collecting data is group interviews. Additional methods such as activity journals, observations and surveys have also been performed.

The children spend time in nearby nature; building huts, playing and during school. The children who are better off, primarily Swedish, have a closer relationship to nearby nature, than the children living the residential area where a large proportion has a foreign background. A middle class culture which values keeping children busy and active is found to partly explain these differences. It was found that in some cases, children who spent less time in nearby nature tended to feel more insecure when they were outdoors. Another observation is that children who play in green areas strongly oppose the idea of building developments being carried in those areas.

Key words: children, urban, nearby nature, outdoor activities, hindrance, segregation.

ISBN 91-86472-59-3
ISSN 0347-8521

© Mattias Sandberg

Printed by: Geson
Göteborg, 2009

Distributed by: Department of Human and
Economic Geography
School of Business, Economics and Law,
Göteborg University
P.O. Box 630
SE-405 30 Göteborg,
SWEDEN

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INTRODUKTION	1
1.1 Barn och natur - är banden under upplösning?	1
1.2 Syfte och frågeställningar	5
1.3 Uppsatsens avgränsningar och centrala teman	5
1.4 Uppsatsens disposition	8
2. STADEN SOM UPPVÄXTMILJÖ OCH PROBLEMET MED "NATURBRIST"	9
2.1 Introduktion	9
2.2 Barn i stadsmiljö	9
2.3 Stadens förändring - avstånden ökar, trångboddheten och grönytorna minskar	11
2.4 Om betydelsen av lek för en positiv utveckling	13
2.5 Vad är naturkontakt bra för?	16
2.6 Avrundning uppsatsens bakgrund	21
3. TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER	22
3.1 Introduktion	22
3.2 Barns (tids)geografier - interaktion mellan individ och omgivning	22
3.3 Rörlighetens betydelse	24
3.4 Konkurrensen mellan platser och om barns <i>fria</i> tid	28
3.5 Friluftsliv, svenskhet och segregation	30
3.6 Avrundning teoretiska utgångspunkter	33
4. DATAINSAMLING - METODER OCH GENOMFÖRANDE	35
4.1 Introduktion	35
4.2 Urval - barn och närhet till natur i städer	36
4.3 Användningen av flera metoder och maktbalans	37
4.4 Fallstudieområdena	45
5. STORSTADSBARNNS VARDAGSLIV MED FOKUS PÅ AKTIVITETER I DEN BOSTADSNÄRA NATUREN	49
5.1 Introduktion	49
5.2 Att vara eller inte vara i bostadsområdet - en fråga om tid och rum	49
5.3 Konkurrensen om tiden från organiserade aktiviteter	51
5.4 Mitt land utanför vardagssfären	52
5.5 Att känna sig trygg utomhus	53
5.6 Konkurrensen från datorn och tv-spelen	56
5.7 Aktiviteter i närnaturen	57
5.8 Naturen som lekplats	60
5.9 Kojor och andra egna platser	62
5.10 Vatten och dess omgivning	64
5.11 Vinteraktiviteter och snö	65
5.12 Vad upplevs som natur	67
5.13 Om viljan att skydda naturområden där man lekt	70
6. SAMMANFATTNING OCH ANALYS	73
6.1 Introduktion	73
6.2 Vistas barnen i närnaturen och vad gör de där?	73
6.3 Vilka aspekter främjar respektive hindrar barns vistelse i närnaturen?	74

6.4 Vad väcker naturmiljöer för känslor och tankar?	77
---	----

7. SLUTSATSER OCH REFLEKTION	78
-------------------------------------	-----------

7.1 Mest skillnader men också likheter i barnens närmaturumgänge	78
--	----

7.2 Platskänslans betydelse	80
-----------------------------	----

7.3 Hinder och resurser för barns närmaturvistelse	80
--	----

7.4 Fem betydelsefulla punkter för barns närmaturumgänge	81
--	----

7.5 Vidare forskning	81
----------------------	----

7.6 Avslutande reflektioner	82
-----------------------------	----

REFERENSER	83
-------------------	-----------

Bilaga 1: Intervjuguide

Bilaga 2: Brev till föräldrarna

Bilaga 3: Enkät till föräldrarna

Bilaga 4: Aktivitetsdagbok

Bilaga 5: Fråga med anknytning till denna studie i Delsjöenkäten

TABELLER OCH FIGURER

Tabell 4.1: Gruppvisa intervjuer med barnen.	35
---	----

Tabell 4.2: En rad kompletterande metoder har använts.	35
---	----

Figur 4.1: Karta över fallstudieområdet Järvafältet och Kista.	46
---	----

Figur 4.2: Karta över fallstudieområdet Delsjöområdet och Härlanda	48
---	----

Figur 5.1: Hur ofta de svarande var ute i naturen som barn	59
---	----

Figur 5.2: Hur ofta de svarande är ute i naturen idag	60
--	----

Barndomsminne.

Småland 1940-tal

Jularpskogen är stor och tät och har ett nätverk av släta, barrtäckta stigar. Där tillbringar vi vår mesta tid. Det är sällan som några barn från samhället visar sig här nere. Här kan vi få vara i fred och bygga våra kojor och ladugårdar i sammetslen mossor. Tjärnen vid kullarna är en sagovärld där små tuvor blir öar i ett ljummet söderhav. På våren stöter vi på svartprickig, kletig grodyngel i kalla vattenhål och på sommaren feta paddor och slöa ormar på solvarma stenar. På andra sidan tjärnen ligger skjutbanan och påminner om krig och död ute i Europa.

Under vintrarna förvandlades kullarna vid dalen till branta fjäll i våra ögon. Den bottenfrusna tjärnen blev till en trygg isbana. Vid den stora dammen nere vid Stalpet fick vi inte hålla till eftersom vattnet där ofta stod helt öppet intill dammluckorna. Vi sökte oss ändå dit. Några vuxna syntes aldrig till. Då för tiden följde föräldrarna oftast inte sina barn på olika aktiviteter. Vår far var nog ett undantag. Han kunde till våra kamraters förvåning följa med oss på många äventyr i skogen och verkligen leka med oss.

Annars var vi på gott och ont utlämnade åt oss själva och till vår fantasi. De vuxna kände inte till alla de faror som vi hade omkring oss. Vi berättade aldrig för dem hur vi om somrarna när vattenfallet nästan var torrlagt klättrade upp för de höga branterna. Vi talade heller inte om för dem hur vi gjorde barkbåtar som vi följde hela vägen längs de branta åkanterna bort mot sjön. Ibland blev vi borta många timmar. När det var dags för mat ringde de på oss med en vanlig koskälla av grov mässing. Den hördes långt över dalen. När vi blev äldre så skämdes vi för koskällan.

Vi kunde även försvinna riktigt långt bort. På vintrarna kunde det ta sig uttryck i att hänga efter hästskjutsarna där bak på slädarna som var på väg upp mot samhället. Dagligen gick en strid ström av hästskjutsar förbi utanför vårt hus. Det gick långsamt för backen var brant.

Då var det att stå och hänga vid väggkanten med sin kälke och just när en släde passerat haka sig fast där bak. En del bönder märkte inget eller brydde sig inte om det. Andra gormade och slog med piskan. Då var det bara att släppa. Den stora spänningen var att se hur långt man kan komma och var man slutligen hamnade någonstans. Lite så har det varit hela livet haka på och se vad man hamnar. Sedan gäller det bara att försöka att ta sig tillbaka.

Ofta fick jag gå hem.

1. INTRODUKTION

1.1 Barn och natur – är banden under upplösning?

Min far växte upp i ett litet stationssamhälle i Småland under 1940-talet. Kriget i Europa skulle snart ta slut. Bilarna var få och några tv-apparater fanns ännu inte i samhället. I ytterligare ett par decennier skulle bönderna hässa sitt hö. Tillbakablickarna i inledningen kan tjäna som symbol för hur den ideala barndomen ofta framställs med fri och obekymrad lek. Leken ägde rum i landsbygdsmiljö och på lagom avstånd från vuxnas inblandning – likt en scen ur Astrid Lindgrens litterära värld. Idag, när närmare två av fem barn växer upp i någon av Sveriges storstadsregioner Stockholm, Göteborg och Malmö, känns livet i Bullerbyn avlägset. Färre lever direkt av naturen eller vid den.

Genom boken *Last child in the woods – saving our children from nature-deficit disorder* har Richard Louv (2006) uppmärksammat barns presumtivt minskade naturumgänge. Det noteras hur television och datorer gjort det attraktivt att stanna inomhus samt hur en oro för barns säkerhet växt sig stark. Det pekas också på att den fria leken i allt högre grad ersätts av schemalagda aktiviteter. I boken kanaliseras farhågan om att barn, som materiellt sett har allt, håller på att förlora kontakten med naturpräglade miljöer. Louvs exempel och hänvisningar till forskning är mångt och mycket hämtade ur den amerikanska kontexten. Dock finns det tillräckligt mycket likheter med förhållandena i Sverige, för att ställa liknande frågor här. Hur ser barns förhållande till naturmiljöer ut? Det är inte enbart av romantiska skäl som det uttrycks oro¹ för att banden mellan barn och natur är under upplösning. Vistelse i naturmiljöer kan ha positiva effekter på hälsa i olika avseenden; blodtryck, minskad stress, motorik, begreppsbyggnad och koncentrationsförmågan (se kunskapsöversikten *Naturen som kraftkälla* för fler exempel, (Naturvårdsverket 2006)). Detta gör grönområden intressanta i diskussioner kring välfärdssjukdomar och ökad psykosocial ohälsa. Hos vuxna framstår motion som ett motiv för att vistas i naturmiljöer. Den direkta hälsoeffekten av fysisk aktivitet i grönområden kommer att beröras sparsamt i denna uppsats. Naturmiljöer är heller inte absolut nödvändiga för motion och träning, även om närheten till grönområden kan stimulera till motion hos vuxna (Statens folkhälsoinstitut 2005).

Förutom hälsovinster förknippade med naturvistelsen så kan även dess förmåga att inverka på kunskap och moralisk utveckling lyftas fram. Bland annat har den pedagogiska behållningen av utomhusundervisningen i naturmiljöer uppmärksammat (Dillion *et al* 2006; Sandell & Öhman 2008 submitted). Vidare har det påpekats att positiva upplevelser av naturen i barndomen i förlängningen kan bidra till miljöengagemang (Kellert & Kahn 2002).² I en tidig studie på detta tema framhöll miljöengagerade personer positiva naturupplevelser i barndomen samt föräldrarnas inverkan som särskilt viktiga inspirationskällor (Tanner 1980). Att både positiva naturmöten och influenser från närstående personer påtalas gör det svårt att avgöra vilken prägel *naturmötet* har i sig. Friluftslivets och naturvistelsens specifika roll för

¹ I en studie från nord-västra England återkallar flera föräldrar sin barndom i nostalgiska termer och påtalar att restriktionerna för barns rörlighet och fria lek har ökat över tid. Oavsett om denna skillnad är faktisk eller är en efterhandskonstruktion, så menar Valentine och McKendrick att föreställningen om barns avtagande utomhuslekar utgör en viktig del i oron över den samtida barndomen (1997).

² Sådana tankar kan exempelvis skönjas i det praktiska arbetet med naturvårdsfrågor. Naturvårdsverket stödjer projekt som bland annat syftar till att öka barns och invandrares naturkontakt, för att därigenom främja integration och ge en ökad förståelse för naturvård (www.naturvardsverket.se/sv/Arbete-med-naturvard/Arbete-med-friluftsliv/Friluftsradet/Bidrag-till-friluftsgoerlighet/) (2008-04-10)

uppkomst av miljöengagemang är svår att vetenskapligt isolera från andra påverkansfaktorer (Williams 2006). Resonemanget kring naturmötets effekter kommer huvudsakligen att behandlas som en bakgrund till varför det är intressant att närma sig frågor som rör barns naturumgänge.

Som nämnts bor ca två av fem barn i storstadsmiljöer i Sverige. Förutsättningarna för naturvistelse i hemmets närhet borde rimligtvis vara särskilt undermåliga i tätbebyggda områden. Men hur ser då barns naturumgänge ut? Räcker det med att naturområden finns i hemmets närhet för att barnen ska vistas där? Denna uppsats fokuserar på barns förhållande till naturområden i storstadsmiljö. Tonvikten kommer att vara på hur barn förhåller sig till och vistas i naturområden i bostadens närhet. Med närhet till naturområden avses inget fast avstånd. Ett riktmärke är att ett barn ska kunna överbrygga avståndet till fots eller med cykel, utan att det tar ”för lång tid”.³

1.1.1 Hinder för barns naturumgänge – en fråga om tid, plats och bakgrund

I boken *Last child in the woods* (Louv 2006) impliceras att allt *fler barn* spenderar allt *mindre tid* i naturpräglade miljöer. Nedan kommer ett antal dimensioner av denna problematik att diskuteras. Framförallt kommer det att handla om de faktorer som kan påverka barns möjlighet till och intresse för naturumgänge i bostadens närhet. Dessa faktorer rör skilda uppväxtvillkor och boendesegregation, konkurrensen mellan olika aktiviteter på olika platser, ökad rörlighet och tidspress.

Det moderna – efteragrara och efterindustriella samhället kan sägas hindra eller försvåra barns naturumgänge. Det kan till exempel handla om föräldrars restriktioner för barn att vistas i skogsområden (Valentine & McKendrick 1997). Det kan också handla om att barn är ovana eller saknar intresse. Hindren skulle teoretiskt sett även kunna bero på resurser i form av pengar, tid eller färdmedel. Försvårandet för barns naturumgänge kan också vara förknippad med en förändrad fysisk omgivning, såväl inomhus som utomhus. Till exempel har möjligheten att aktivera sig i hemmet ökat. Ambitionen i uppsatsen är att undersöka barns förhållande till naturmiljöer med beaktandet av såväl sociala som fysiskt rumsliga aspekter. Teoretiskt hämtas inspiration från framförallt två spår. Det ena utgörs av ett *tidsgeografiskt tankesätt* där tid, aktiviteter, rörlighet och restriktioner är väsentliga begrepp. Det andra är ett *”segregationsspår”* som tar upp teorier om sambandet mellan å ena sidan socioekonomisk och kulturell bakgrund, och å andra sidan naturumgänge, samt teorier kring boendesegregationens effekter.

Med anknytning till *”segregationsspåret”* kommer barnens bakgrund att uppmärksammas. Såväl socioekonomiska och som kulturella faktorer tycks inverka på friluftsvanor, motion och naturvistelse (SCB 2004; Karlsson 2006). I en rapport från Rädda Barnen påpekas det att den största riskgruppen för att hamna i fattigdom är barn vars föräldrar är ensamstående och har utländsk bakgrund, vanligtvis boende i storstäderna (Salonen 2007). Mot bakgrund av barns relativt skilda uppväxtvillkor väcks frågan om barns förhållande till närnaturen skiljer sig åt beroende på *socioekonomisk* och *kulturell* bakgrund? Kunskapsläget är knapphändigt gällande hur och varför människor med utomnordiskt eller utomeuropeiskt påbrå bedriver friluftsliv

³ Boverket använder sig av begreppet bostadsnära natur. Enligt definitionen som Boverket ger i rapporten ”Bostadsnära natur – inspiration och vägledning” betraktas bostadsnära natur som de gröna områden och ytor som finns inom 300 meter från bostaden. Det anges också att den bostadsnära naturen ska vara möjlig att nå till fots från bostaden (Boverket 2007a).

(Karlsson 2006). Att svenskar är naturnära och att människor med invandrarbakgrund är ovana därvid, är ett antagande som mycket väl kan studeras närmare.

Det ena teoretiska spåret handlar alltså om segregation och skillnader i friluftslivet mellan olika grupper. Det andra spåret utgörs av ett *tidsgeografiskt synsätt*. Utifrån detta synsätt hämtas en föreställning om att det råder en konkurrenssituation mellan olika aktiviteter och olika platser. Detta då dygnets timmar är begränsat och att vi endast kan vistas på en plats åt gången. En konkurrenssituation mellan olika platser är att vara inomhus kontra utomhus. Inomhusmiljön har kraftigt förändrats med ett utvecklat välstånd. Mellan 1945 och 1990 ökade boendeytan med närmare 90 procent. Sverige tillhör de länder i världen med störst bostadsyta per invånare. (Gullberg, Höjer & Pettersson 2007). Möjligheterna till att aktivera sig *inomhus* tycks ständigt öka och framställs ofta som ett hinder för fysisk aktivitet och utomhusvistelse. Med aktiviteter inomhus åsyftas att inslaget av elektronisk underhållning och kommunikation så som television, tv-spel och internet generellt sett ökar i barns och ungdomars liv (Danielsson 2003; Thulin 2004; Barnombudsmannen 2007).

Inomhusmiljön existerar inte i ett vakuum avskilt från omvärlden. I takt med en ökad teknisk förmåga att transportera sig har boende och verksamheter spridits ut, vilket har skapat ett funktionsuppdelat samhälle (Thulin & Vilhelmsen 2007). Avståndet från hemmet till målpunkter så som skola, lekplatser och naturområden är intressant med tanke på att barn inte har lika stor rörelsefrihet som vuxna, åtminstone inte på egen hand. *Närhet* till just grönområden framstår som *en* betydande aspekt av utemiljön som kan främja fysisk aktivitet. Exempel på andra aspekter som kan främja fysisk aktivitet är tillgängligheten till gång- och cykelbanor, skolgårdars utformning och lägre fordonshastigheter (Faskunger 2007).

Tillgängligheten till målpunkterna kan antingen uppnås genom närhet eller *rörlighet*. Ifall viktiga målpunkter inte finns i barnens närhet kan rörlighet överbrygga detta hinder. Till exempel genom att barnen cyklar eller åker skolskjuts. Tid och rörlighet är intimt förknippat utifrån föreställningen om att förflyttningar, oavsett hastighet, *alltid tar tid*. Barn är oftast hänvisade till de långsammare färdmedlen som att gå, cykla eller åka kollektivt. Så till vida de inte har tillgång till vuxna med resurser i form av tid, pengar och transportmedel. Långa avstånd inverkar på barns möjlighet att *på egen hand* kunna ta sig till olika aktiviteter och platser. För att detta inte ska hindra deltagandet i fritidsaktiviteter får barn i många fall skjuts (Tillberg 2001). Bilismen både frigör och begränsar barns rörlighet. Föräldrars oro för trafikmiljön är en betydande orsak till att barns rörelsefrihet kringskärs i allt högre grad (Björklid 2005b; Kytä 2006). Detta skulle kunna påverka barns möjlighet att på egen hand ta sig till naturområden eller skolan, oavsett om dessa målpunkter är nära hemmet eller ej.⁴

Brist på *tid* är också att betrakta som ett potentiellt hinder. Tidspressen har i sin tur kopplingar till uppdelningen av funktioner så som arbete, bostad och fritidsaktiviteter. Barnfamiljers och däri framförallt kvinnors vardag framstår i många fall som särskilt tidspressad (Friberg 2002; Hiroo 2005). Bland vissa grupper tycks det också råda en slags *sysselsättningskultur* där fulltecknade kalendrar för barns organiserade aktiviteter, inte sällan inomhus, betraktas som en norm (Karsten 1998 i van der Burgt 2006). Frågan är om barnen hinner vistas i naturmiljöer? Här kanske begreppet prioriteringar är mer relevant än hinder; att alla måste prioritera utifrån ett begränsat tidsutrymme. Att vistas i naturmiljöer eller inte, borde inte

⁴ Projekt kring så kallade "gående skolbussar" sätter fingret på hur denna "oro" kan upplösas genom att föräldrar, barn och skola tillsammans ser till att barnen kommer säkert till skolan utan skjutsning. Genom att skjutsningen upphör, undanröjs också en del av orsaken till att barnens skolväg uppfattas som otrygg från början, nämligen trafikmiljön.

enbart bero på långa avstånd dit, tidsbrist eller hur mycket prylar de har hemma. Dessa aspekter bör rimligtvis också hänga samman med barns, och möjligen också föräldrarnas, önskan om att vistas i naturpräglade miljöer. Vilken dragningskraft har naturområden? Kan naturvistelsen hävda sig i konkurrens med det stora utbudet varor och aktiviteter som förespråkas kommersiellt? Under slutet av 1990-talet har kommersiella lekarenor⁵ vuxit fram i Sverige. Mikael Andréasson som är VD för ”Lek- och buslandet” väntar att antalet besökare uppgår till 100 000 under det första året i företagets anläggning i Göteborg (Erlandsson & Sköld, Göteborgs Posten, 2007-04-11). Barns motiv till att vistas i grönområden framstår som intressanta i ljuset av ökade valmöjligheter gällande större boendeyta, hemelektronik och aktiviteter.

Vuxnas motiv till att vistas i grönområden är mer kartlagda än barns (Tyrväinen, Mäakinen & Schipperijn 2006; Boverket 2007b). I undersökningen från Boverket (2007b) framkom att nästan alla tillfrågade önskade ett grönområde i närheten till bostaden för att få möjlighet till återhämtning. Ostördhet, lugn och avkoppling lyfts även fram som motiv till en rad olika fritidsaktiviteter i en amerikansk kontext (Williams 2006). Då Boverkets enkätstudie endast gick ut till personer över 18 år efterfrågas det också kunskap om barns och ungdomars attityder kring sin vardagsmiljö (Boverket 2007b).

På samma sätt som *hinderproblematiken* kring barns naturumgänge diskuterats hitintills kan man vända på resonemanget och istället tala om *resurser*. Alla barn i staden bor förmodligen inte långt ifrån naturområden eller är helt upptagna med organiserade aktiviteter. Med största sannolikhet har inte alla barn ont om tid eller saknar närheten till grönområden. I storstaden finns bostadsområden från miljonprogrammets tid som ofta är omgivna av grönska, där finns villaområdena med trädgårdar, mellanstaden med gräsmattor och skogsdungar samt innerstaden med dess parker. Föreställningen om skillnader i naturumgänget mellan olika grupper bör också studeras närmare. Variabler utöver etnicitet; så som ålder, kön och socioekonomiska faktorer bör sannolikt påverka barns naturumgänge på samma sätt som dessa variabler har betydelse för vuxnas friluftsliv (Öhlander 2006; Fredman, Karlsson, Romild & Sandell 2008a). Således, om det finns hinder för barns närnaturumgänge bör det också finnas aspekter som främjar vistelse i naturen – barn som har tillgång till resurser.

1.1.2 Upploppet inför syfte och frågeställningar

Denna uppsats fokuserar på storstadsbarns vardagsliv med särskilt intresse för aktiviteter i den bostadsnära naturen. Motivet till att studera barns förhållande till närnaturumråden hämtar näring från två håll. *Ett motiv* utgörs av uppmärksamheten kring naturvistelsens positiva effekter. Hälsobefrämjande, positiva effekter på inlärning samt naturupplevelsens samband med engagemang för natur- och miljöfrågor är några aspekter som har lyfts fram. Dock är *inte* huvudsyftet med uppsatsen att undersöka naturmötets effekter. Istället kommer dessa aspekter framför allt att behandlas som en bakgrund till varför barns naturkontakt är intressant att studera. *Det andra* motivet till att studera barns förhållande till närnaturumråden hämtar näring från den farhåga som Louv (2006) ger uttryck för; nämligen att det moderna samhället hindrar eller på annat sätt försvårar för barnen att vistas i naturområden. Det är utifrån denna problematik som uppsatsen tar sin utgångspunkt. Mot bakgrund av boendesegregationen i svenska storstäder är det intressant att studera ifall skilda uppväxtvillkor påverkar barns förhållande till närnatur. Påverkas barns närnaturvistelse av ifall de växer upp i ett medelklassområde där invånarna mestadels har svensk bakgrund, eller om de växer upp i ett

⁵ Här syftar jag på avancerade lekutrustning i stora inomhushallar och inte på nöjesfält eller äventyrsbad.

miljonprogramområde med många invandrare och resurssvaga hushåll? Begränsas barnens rörlighet på grund av föräldrars oro för trafik och främlingar? Vistas barn i naturmiljöer när det finns så mycket annat att sysselsätta sig med, inte minst inomhus?

1.2 Syfte och frågeställningar

Huvudsyftet med denna uppsats är att undersöka barn boende i städer och deras förhållande till bostadsnära natur. Uppsatsen fokuserar på storstadsbarn som har tillgång till naturmiljöer genom att de bor relativt *nära* större rekreationsområden. Samtidigt bor de deltagande barnen i bostadsområden som skiljer sig åt i avseende på invånarnas socioekonomiska situation och kulturella bakgrund. Med utgångspunkt i *aktiviteter* undersöks de sociala och rumsliga *hindren* och *resurserna* som påverkar barns förhållande till naturområden i bostadens närhet.

Analysen av barns förhållande till den bostadsnära naturen kommer att ske utifrån tre frågeställningar:

i) *I vilken omfattning vistas barn i närnaturen och vilka aktiviteter bedriver barn där – hur, var, när och varför?*

ii) *Vilka aspekter, sociala och fysiskt rumsliga, främjar respektive hindrar barns vistelse i närnaturen?*

iii) *Vad betyder närnaturen för barn – vad väcker naturmiljöer för känslor och tankar?*

Utifrån uppsatsens syfte och frågeställningar så har dessa aspekter beforskats genom gruppvisa intervjuer med barn i två fallstudieområden. Därtill har ett antal kompletterande metoder används, så som aktivitetsdagböcker, promenader tillsammans med barnen samt enkäter till deras föräldrar.

1.3 Uppsatsens avgränsningar och centrala teman

Barnens ålder

Storstadsbarns förhållande till bostadsnära natur står i centrum i denna uppsats. Barnen som studerats är i tioårsåldern. Valet av ålder kommer av en önskan att studera barn vars aktivitetsmönster är relativt geografiskt avgränsat. Detta utifrån föreställningen om att barn i tioårsåldern spenderar större delen av sin tid i bostadsområdet, vilket i sin tur möjliggör att studera om närnaturområden intresserar dem. Samtidigt som hemmet och närområdet generellt sett dominerar barns vardag när de är i tioårsåldern, så är de samtidigt tillräckligt gamla för att röra sig utan föräldrars uppsikt. Antagligen börjar de också upptäcka större och fler områden på egen hand (Sobel 1993; Rasmusson 1998). I likhet med flertal andra studier fokuserar denna studie på barn i slutet på *mellanbarndomen* – sex till tolv års ålder. Följande skriver David Sobel som studerat barns platser i mellanbarndomen:

” *‘Middle childhood’ is a critical period in the development of the self and in the individual’s relationship to the natural world. The ‘sense of wonder’ of the early childhood gets transmuted in the middle childhood to a ‘sense of exploration’. Children leave the security of home behind and set out...to discover a new world*” (Sobel 1993, s 159).

Ett flertal svenska studier har fokuserat på barn i de sista åren av mellanbarndomen. Danielle van der Burgt (2006) har i sin studie av barns geografiska rörelsemönster valt att undersöka åldersgruppen 11-12 år samt 13-14 år. Bodil Rasmusson har studerat barn i 9-10 årsåldern och deras vardag i en förort till Lund. Det påpekas att ett gemensamt drag för många barn är att de fram till denna ålder tillbringat stor del av sin tid i tillsynsformer såsom daghem och fritids. Denna omsorg och tillsyn är under upplösning härmed, varför barn i allmänhet förväntas att ta mer eget ansvar. Tioåringarna beskrivs ofta som aktiva och det är vanligt att de ägnar sig åt aktiviteter så som sport och scouting (Rasmusson 1998). Elvaåringar är föremål för Mia Heurlin-Norinders liksom för Sofia Celes avhandlingar (Cele 2006; Heurlin-Norinder 2005). Förutom fokus på barn i ungefär samma ålder har de nämnda avhandlingarna staden, platser och aktiviteter som gemensamma utgångspunkter.

Fallstudieområden

Barnen som ingår i denna studie bor i två olikartade bostadsområden. Befolkningen i bostadsområdena Härlanda i Göteborg och Kista i Stockholm skiljer sig till viss del åt socioekonomiskt och kulturellt. Härlanda är ett "medelklassområde" vars befolkning till stor del har svensk bakgrund. Kista har i jämförelse en svagare socioekonomisk ställning och majoriteten av invånarna har sitt ursprung i länder utanför Europa och Västvärlden. Det som dessa bostadsområden har gemensamt är att de båda ligger intill större naturområden som är populära för rekreation. Därtill finns inga större vägar eller andra fysiska barriärer mellan bostäderna och terrängen. Genom statistik på stadsdelsnivå samt genom enkäter till föräldrarna ges det möjlighet till att uttala sig om barnens ursprung och områdets socioekonomiska situation. Dock kommer inte direkta frågor att ställas kring barnens ursprung eller om föräldrarnas ekonomiska situation under gruppintervjuerna med barnen. Detta med hänvisning till att frågorna kan vara känsliga att lyfta i gruppsammanhang. En närmare beskrivning av de båda bostadsområdena presenteras i kapitel 4.4.

Studier gjorda i olika kontexter

Studien berör alltså barns förhållande till bostadsnära natur i två svenska storstäder. Barn i olika åldrar och som växer upp på olika platser utgör inte någon homogen grupp. I uppsatsen kommer det att hänvisas till studier gjorda i andra länder och med andra åldersgrupper än de som ingår i denna studie. Studier av barns platsanvändning kommer ofta ifrån England och USA. Förhållandena där skiljer sig från de svenska, dock utan att vara diametralt motsatta. Studier från andra kontexter kan också sätta de svenska förhållandena i perspektiv. Allemansrätten är en aspekt där förhållandena skiljer sig åt mellan exempelvis Sverige och USA.

Naturbegreppet

Natur är inte ett oproblemiskt begrepp. Miljöhistorikern Sverker Sörlin börjar sin artikel med att natur (ur latinets *natu'ra* - födelse, natur, naturlig beskaffenhet) är ett komplicerat begrepp och att ordet i dess avledningar inom engelskan har åtminstone 66 betydelser (Nationalencyklopedin 2007 *natur*). I denna uppsats kommer natur mestadels användas som ett prefix i ord som naturområden, naturpräglade miljöer eller i form av tätortsnära natur och närnatur. Detta beror på att barns förhållande till *fysiska miljöer* med *naturinslag* huvudsakligen står i fokus. Naturområden, naturpräglade miljöer, eller grönområden kommer att användas som synonyma begrepp vilka avser den av människor *relativt* sett opåverkade yttre naturmiljön, där växtlighet och vattendrag dominerar landskapsbilden.

Närhet - närnatur

Uppsatsen kommer att kretsa kring barns hinder och resurser för naturvistelse i hemmets närhet. Hinder för barns naturumgänge kan både relateras till en social och till en fysisk sfär.

En viktig aspekt av tillgängligheten till naturområden är att de är *nära* eller åtminstone upplevs som nära; att de finns där människor vistas. Uppskattningsvis görs mer än hälften av alla naturbesök i närheten av hemmet. I en studie framgick det att 85 procent av de tillfrågade önskade högst en kilometer till rekreationsskogen från hemmet. Inom denna räckvidd dominerade gång och skidåkning som transportsätt. Vidare visar studien att besöksfrekvensen sjönk markant när avståndet översteg två kilometer. Med ett avstånd på tre kilometer dominerade bilen som transportmedel (Hörnsten & Fredman 2000). *Närhet* kan betraktas som särskilt betydelsefull för barn utifrån föreställningen om att barn inte har samma rörelsefrihet som vuxna. Därmed kan närhet (korta geografiska avstånd) till naturområden ses som en viktigare faktor för barns tillgänglighet till naturmiljöer än för vuxna människors tillgänglighet.

Begreppet *tätortsnära* natur uppmärksammas i ett flertal sammanhang; i lagstiftning, policydokument från den offentliga planeringen samt bland organisationer med naturskyddsfrågor och friluftslivet på agendan. Tätortsnära natur berörs i flera av de 16 nationella miljö kvalitetsmålen men lyfts framförallt fram i målet om en *God bebyggd miljö*. Dock finns det inte någon entydig definition av tätortsnära natur. Rimligtvis är det naturpräglade områden som ligger i anslutning till tätorter. Definitionen av tätortsnära handlar snarare om människors nyttjande än om faktiska avstånd, att gränsen är mental snarare än fysisk (Rydberg & Aronsson 2004). I storstäderna benämns naturområden som tätortsnära även om dessa återfinns inom en mildtals stor radie från innerstadsområdet⁶. Upplevelsen av vad som är nära och långt bort skiljer sig förmodligen åt mellan barn och vuxna. Boverket använder sig av termen *bostadsnära* natur som definieras som naturområden inom 300 meter från bostaden. *Bostadsnära* natur kan ses som ett begrepp som ger komplement till parker, grönområden, tätortsnära natur och så vidare (Boverket 2007a). I uppsatsen kommer termen *bostadsnära natur*, eller helt enkelt *närnatur*, att användas när naturområden i barnens närhet åsyftas. Dock anges inte något fast avstånd. Ett riktmärke är att närnaturen ska kunna nås till fots eller med cykel från barnens bostad, utan att det tar ”för lång tid”.

Tillgänglighet

Utifrån ett kartperspektiv framstår naturområdena i de studerade områdena som tillgängliga för barnen. De är nära och sammanbundna med bostadsområdena genom gångvägar. Närhet till naturområden behöver dock inte vara det samma som tillgänglighet. Till exempel framstår brist på tid som ett betydelsefullt hinder för vuxnas friluftsliv (Fredman, Karlsson, Romild & Sandell 2008b). Begreppet tillgänglighet inom geografin handlar om den enskilda personens fysiska rörlighet och den geografiska närheten till det eftersökta. Det handlar också om *möjligheter att ta del av något eftersträvansvärt*. (Nationalencyklopedin 2008 *tillgänglighet*). Men om barn inte upplever det som eftersträvansvärt att vistas i naturen, kan man då diskutera barns tillgänglighet till bostadsnära natur? Frågan är om inte det eftersträvansvärda finns som en mer eller mindre uttalad norm; att det på dagis, i skola och hos många föräldrar finns en förställning om att barns naturkontakt är något eftersträvansvärt?

⁶ År 2002 gav regeringen länsstyrelserna i Stockholm, Västra Götalands län och Skåne län uppdraget att ta fram ett program för varaktigt skydd av de mest värdefulla tätortsnära naturområdena. Länsstyrelsen i Stockholm valde en vid tolkning av begreppet och behandlar i sitt program ett område som sträcker sig 30 kilometer från Stockholms centrum. När det gäller motsvarande program för Göteborgsregionen är definitionen ännu vidare och innefattar alla naturområden inom ett avstånd på 4-6 mil från Göteborgs stad. I rapporten från länsstyrelsen i Västra Götalands län nämns också begreppet *närströvsområdena* vilket definieras som områden inom gångavstånd från bostaden.

1.4 Uppsatsens disposition

Uppsatsen har strukturerats på följande vis. Kapitel 2 kommer att fokusera på de samhällsförändringar som lett fram till att det idag talas i termer av barns ”brist på natur”. Det kommer att ges en inblick i *stadens* bebyggelsemässiga utveckling. Urbaniseringen har gjort avtryck i *barns* uppväxtvillkor samt påverkat människans förhållande till naturmiljöer. Kapitel 2 kommer också att handla om de aspekter som barn eventuellt går miste om ifall naturkontakten uteblir. Här kommer fokus att vara på naturområdets betydelse för lek och aktiviteter, samt på kopplingen mellan naturkontakt och miljöengagemang.

Kapitel 3 handlar om hinder för barns naturumgänge. Sociala och fysiskt rumsliga hinder (och resurser) för barns bostadsnära naturumgänge utgör en viktig del i studiens problemformulering. Kapitlet kommer att inledas med en beskrivning av ett *tidsgeografiskt synsätt* som är ämnat att rama in diskussionen kring hinder för barns naturumgänge. Centrala teman kring hinder för barns naturumgänge är rörlighet, användningen av tid, konkurrensen mellan olika aktiviteter och platser. Det frivilliga naturumgänget på fritiden – *friluftsliv* – är intressant att diskutera i ljuset av att en allt större andel av Sverige befolkningen har annan kulturell härkomst än den svenska eller nordiska. Skilda uppväxtvillkor betraktas som viktiga aspekter av hinder- och resursdiskussionen gällande barns friluftsliv. Dessa berörs sist i kapitel 3.

Kapitel 4 beskrivs de metoder som använts för att samla in data för att besvara uppsatsens frågeställningar. Gruppvisa intervjuer med tioåriga barn i Härlanda och Kista är uppsatsens huvudsakliga metod. Som komplement till detta har också frågor riktats till föräldrar och till lärare. I kapitel 5 därefter följer en presentation av resultaten. Det empiriska materialet behandlas under olika teman. I kapitel 6 kommer resultaten av studien att sammanfattas och analyseras med en tydligare koppling till uppsatsens frågeställningar. Uppsatsen avslutas med slutsatser och reflektioner i kapitel 7.

2. STADEN SOM UPPVÄXTMILJÖ OCH PROBLEMET MED "NATURBRIST"

2.1 Introduktion

Idag bor 85 procent av Sveriges befolkning i tätorter. Ca två av fem barn växer upp i anslutning till Sverige tre storstadsregioner. Detta är en ökning med fem procentenheter sedan 1990 (Barnombudsmannen 2007). I en internationell jämförelse är tätorter i Sverige glesbefolkade och gröna. Andelen grönytor som bedöms som "allmänt tillgängliga" utgör ungefär 45 procent av Stockholms yta och strax över 50 procent av Göteborgs yta, samt omkring fem procent av Malmös yta⁷. Även om de svenska storstäderna framstår som gröna är det befogat att fråga sig om naturvistelsen nära hemmet har någon plats i storstadsbarns liv?

I egenskap av uppväxtmiljö har staden länge betraktas som problematisk. Per definition står staden som något av en motsats till naturmiljön. Staden kan betraktas som den "nya miljön" som kom att hysa ett "nytt sorts liv" i relation till en försörjningsstruktur som tydligare var kopplad till naturens villkor. Motvikt till den brokiga stadsmiljön stod bland annat att finna i utövandet av friluftsliv samt genom att återknyta banden till landsbygden. Förekomsten av sommarläger i USA i slutet av 1800-talet kan tolkas som att oron för "barndomens upplösning" var påtaglig redan då. Bakom sommarlägren fanns en önskan om att distansera barnen från det moderna, "taking them back to the primitive past" (van Slyck 2008, s 24). I Sverige kom friluftslivet att initialt vila på liknande grundvalar. Friluftslivet syftade bland annat till att stärka känslan av en nationell gemenskap och identitet i spåren av ökad rörlighet och industrialisering (Sandell & Sörlin 2000).

Moderniteten har "hastats" upp sedan slutet på 1800-talet med snabbare urbanisering och transporter, samt ökade möjligheter till inomhusaktiviteter. I detta kapitel berörs bland annat staden som uppväxtmiljö för barn, stadens bebyggelsemässiga utveckling och dess påverkan på inslaget av naturmiljöer i stadsrummet. Vidare kommer naturmötets möjliga effekter att diskuteras. Fokus är inställt på naturmötets möjliga inverkan på den moraliska inställningen till natur och miljöproblem.

2.2 Barn i stadsmiljö

Tänk dig barn i storstaden. Vad ser du framför dig? Staden som uppväxtmiljö har kritiserats alltjämt sedan slutet 1800-talet, då stora befolkningsomflyttningar gick från landsbygd till stad. Särskilt för arbetarklassens barn var stadsmiljön en trång, brokig och smutsig arena. Trångboddheten och långa arbetsdagar ledde i frånvaron av offentlig barnomsorg till att gatan kom att bli den dominerade miljön under dessa barns uppväxt. Läkarna var några av de första att uppmärksamma barns särskilda utsatthet. Även myndigheterna och borgerskapet uppmärksammade den offentliga stadsmiljöns faror; den begynnande och accelererande trafiken, staden som grogrund för smittor, kriminalitet och sociala problem (Rasmusson 1998). I boken *Barnet på gatan* lotsar Eva Lis Bjurman läsaren fram genom Stockholms gator som tycktes sjuda av "vanartiga" barn. Från samhällets sida kom interventioner i form av gripanden, aga och en inrättandet av en Tvångsuppfostringskommitté år 1896 (Bjurman 1995). Vid denna tid grundades också de första friluftsföreningarna, delvis som ett svar på den oro som fanns för

⁷ www.scb.se/templates/tableOrChart____21123.asp (2008-04-21)

nationalidentitetens uppluckring. I naturen fanns elementen för ungdomens fostran medan staden representerade fysiskt och sedligt fördärv (Sandell & Sörlin 2000).

”Gatan” kan betraktas som en hotfull och farlig plats för unga likväl som att ungdomars närvaro i den offentliga miljön också kan väcka anstöt (Matthew, Limb & Taylor 2000). Om staden och gatan som medför negativa associationer, vilka tankar frambringar då barns vistelse i naturmiljöer eller på landsbygden? I England framställs ofta landsbygden som den ideala platsen för barn, *a pure space*. Aktiviteter som premieras på en plats kan väcka aversion på en annan. Barns frihet att röra sig och upptäcka landsbygden lyfts ofta fram som något positivt. Innerstadsbarnens motsvarande beteende ses snarare som någonting farligt och ger upphov till frågor av slaget: ”*Do you now where your child is right now?*” (Jones 2000). Barns lek i stadsmiljö bedöms inte som likvärdigt med barns aktiviteter i grönområden eller i landsbygdsmiljö.

I boken *The death and life of great American Cities* utmanar Jane Jacobs dock föreställningen om gatan som en dålig lekmiljö. Med mestadels exempel från 1950-talets New York berörs den problematik som uppstått vid parker och lekplatser vid nybyggda områden; med gång-uppgörelser, knark, hemlösa och så vidare. Trottoaren och kvarteren med de små kvarters-butikerna framställs däremot som en relativt säker plats för barns lek. Förutsättningarna för detta är inslaget av folkliv samt ett visst mått av gemenskap och ansvarskänsla för grannskapet. I lekparkerna övervakas barnens ”fria lek” av stadsanställd personal medan de på trottoarerna övervakas av de boende. Jacobs påtalar behovet om lättillgängliga platser för barns fria och spontana lek som ofta får pressas in i tidsschemat och fördelas i små portioner (Jacobs 1961). Frågan är om Jacobs hade förordat trottoaren som attraktiv plats för lek idag?⁸

I boken *Stadsbarn* uppmärksammar Alva Myrdal att barn inte passar in i städerna. Bristen på ”*djur, växter och naturprocesser*” påtalas, liksom avsaknaden av utrymme runt bostaden där även ”*små barn kunde ströva fritt*”. Förutom brister i stadens utomhusmiljö i jämförelse med landsbygden, lyfter Myrdal även fram behållningen av den sociala samlevnaden i bondesamhället (Rasmussen 1998). Bilden av landsbygden som en idealplats för barn i relation till stadsmiljön har nyanserats sedan Myrdals beskrivning från 1935. Samtidigt som den stadsnära landsbygden lockar barnfamiljer (Amcoff 2008) ökar andelen barn i innerstäderna. Föreställning i västvärlden om att städer inte är en bra plats för barn håller på att förändras i och med att fler unga familjer väljer att bo kvar i staden.

Vad tycker då stadsbarn om sin närmiljö? Ett exempel på att landsbygden fortfarande framställs som en ideal plats att växa upp på kan hämtas från Sofia Celes avhandling. Barnen som ingick i studien, från England och Sverige, ser sig själva som stadsbor. Barnen trivs i staden men såg ändå landsbygden som en bättre plats. Det som barnen saknade i staden var framförallt närheten till natur och djur. Landsbygden associerades alltid sommaren (Cele 2006). Landsbygden och staden som uppväxtmiljö har diskuterats i andra sammanhang. I Karin Tillbergs avhandling är de föräldrar som intervjuades, boende på landsbygden, eniga om fördelarna med detta boende. Närheten till natur bedöms som viktig för egen del medan den trygga sociala miljön framhålls för barnens bästa. Motsägelsefullt nog pekar studien på att landsbygdsbarnen trots allt tillbringar mycket fritid i stadsmiljö, till exempel i väntan på skjuts i samband med fritidsaktiviteterna (Tillberg 2001). Även om man bor nära natur-

⁸ Som 14-åring fick min far tillåtelse att på egen hand vandra omkring på New Yorks gator. Detta ägde rum under de månader i början 1950-talet som familjen bodde där. Frågan är om detta vore möjligt idag, hade svenska föräldrar tillfälligt boende i New York tillåtit detta? Om inte, vari består i så fall förändringen? Har det faktiskt blivit farligare eller är det först och främst synen på barns säkerhet som har förändrats?

områden så tycks andra faktorer, i detta fall var idrottsträningen är förlagd, påverka möjligheten att vistas närmaturen.

Studier av barns platser och geografiska rörelsemönster har varit särskilt framträdande i den brittiska kontexten och staden i egenskap av barns utemiljö är ett återkommande tema. I en av många brittiska studier studerades 8-11 åringar och deras föräldrar i nordvästra England. Resultatet visar att de flesta är missnöjda med den offentliga lekmiljön. Vidare påtalas att färre barn är att betrakta som "utomhusbarn" jämfört med 20 år tidigare samt att leken alltmer äger rum närmare hemmet. En slutsats är att föräldrars oro över barnens säkerhet, snarare än de faktiska kvalitéerna i lekmiljön, är det som inskränker på barnens utomhusvistelse (Valentine & McKendrick 1997). Det är inte enbart i stadsmiljöer som barns rörelsefrihet inskränks. De stora gröna ytorna till trots så erbjuder vissa landsbygdsmiljöer få ytor som är offentligt tillgängliga. I Matthews och Tuckers studier från den engelska landsbygden uppdagades en stor frustration och rastlöshet bland de intervjuade tonåringarna. Miljön uppfattades som ostimulerande och övervakande. En del beklagade sig också över de restriktioner i rörligheten som härrörde från föräldrars rädsla för så kallad "stranger danger" och trafik (Matthews & Tuckers 2006). Den brittiska landsbygden skiljer sig dock från den svenska, där möjligheten till rörlighet i större utsträckning säkerställs genom allemansrätten. I ett europeiskt perspektiv tycks även föräldrars oro för barnens möte med främmande människor vara mer påtagligt i Mellaneuropa än i Skandinavien (Kyttä 2006). Sammantaget ger detta stycke en fingervisning om att föräldrarnas inställning till barns aktiviteter är väl värt att beakta.

2.3 Stadens förändring - avstånden ökar, trångboddheten och grönytorna minskar

Såväl landsbygden som staden har förändrats. Trafikvolymen, avstånd mellan målpunkter, trångboddhet och andelen öppna ytor är aspekter av stadens fysiska miljö som uppmärksammas i detta sammanhang. Somliga förändringar kan sägas vara barnen till gagn medan andra har förstärkt de dåliga villkoren som förknippats med staden som uppväxtmiljö. År 1874 tillkom byggnadsstadgan för att reglera städernas tillväxt. I den uppmärksammades offentliga parker som ett viktigt inslag i stadsmiljön. Framförallt uppmärksammades parkernas roll som rekreativområde för dem som inte hade tillgång till egen trädgård eller möjlighet att resa till landet på sommaren (Wärneryd, Hallin & Hultman 2002). I Sverige byggdes så kallade Egnahemsområden och koloniträdgårdsrörelsen startade i början på 1900-talet. Motiven kan ses som en kombination av moraliska, hygieniska och etiska ståndpunkter (Wärneryd, Hallin & Hultman 2002). Återigen noteras det hur grönska för människors välbefinnande står i kontrast till stadsmiljöns tillkortakommanden.

En betydelsefull förändring stadsrummet är att avstånden generellt sett ökat. Ända fram till 1930-talet var många stadsdelar rumsligt och socialt integrerade – många gånger arbetade, handlade och umgicks man i bostadens närmiljö. En utveckling med allt snabbare och flexibla transporter har lett till en allt mer separerad och agglomererad markanvändning. Samhällena kom att organiseras *funktionellt* snarare än *territoriellt*. Funktionssepareringen av staden fick sitt genomslag under 1920- och 30-talen då idéströmningen kallad funktionalismen dominerade synen på stadsutvecklingen. Att bygga på höjden medförde att marken nyttjades effektivt och grönytor kunde sparas mellan husen. En soligare och sundare stad skulle skapas som stod i kontrast till innerstadskvarterens slutna gårdar (Svallhammar 2008). Tiden efter andra världskriget innebar ytterligare en ökad inflyttning till städerna.

Mellan 1964-75 byggdes över en miljon bostäder i Sverige för att komma till bukt med den stora efterfrågan. Miljonprogrammet är den sammanfattande benämning på den bostadspolitik som fördes under dessa år (Nationalencyklopedin 2008 *miljonprogrammet*). Ett av fallstudieområdena, Kista, är från denna tid.

Likt öar, skilda av trafikleder och grönområden, kom tämligen storskalig och ensidig bebyggelse att tillgodose behovet av framförallt bostäder (Tägil & Werne 2007). Områden byggda under det så kallade miljonprogrammet löste den akuta bostadsbristen men snart drabbades dessa områden av uthyrningskris och sociala problem. Elander och Åquist menar att "*bostadsbyggandet mellan 1964-75 gjorde kategoriseringen av bebyggelse för olika klasser och socialgrupper mycket tydlig*" (Elander & Åquist 2001, s 31). Tämligen samtidigt med storskaliga förortsprojekten byggdes det småhus som aldrig för i Sverige. De nya småhusområdena kollektivtrafikförsörjdes inte i samma utsträckning som de tätbebyggda förorterna. Istället möjliggjorde bilen tillgången till arbete och service vilket ytterligare befäste transportberoendet (Wärneryd, Hallin & Hultman 2002). Under de senaste 50 åren har trafikvolymerna ökat kraftigt och antalet personbilar femdubblades i Sverige. Samtidigt har säkerhetsinsatser så som trottoarer, cykelleder och trafikseparering genomförts. Trots den stora ökningen av personbilstrafiken har antalet barn som dödats i trafiken minskat från 188 barn per år under 1950-60-talet till omkring 20 barn per år under det senaste decenniet (Gummesson 2007). Trafik betraktas som en viktig orsak till att barns rörlighet begränsas i allt större utsträckning. Detta är en aspekt som kommer att beröras längre fram i uppsatsen.

Denna uppsats kommer att kretsa mycket kring barns *utomhusvistelse* i relation till vistelsen *inomhus*. En förändring i stadsmiljön hänger samman med att trångboddhet generellt sett har minskat. Med ca 45 kvadratmeter per person tillhör Sverige de länder i världen med störst boendeyta. Storstäderna utmärker sig med något mindre boendeytor samt mindre markyta omkring bostäderna. Förutom skillnader mellan "stad" och "land" när det gäller boendeyta finns det även skillnader inom städerna. Exempelvis bor det nästan hälften så många personer per rumsenhet på delar av det välbärgade Östermalm jämfört med det "svenskglesa Rinkeby" (Gullberg, Höjer & Pettersson 2007). De största klyftorna mellan fattiga och rika finns i städerna och störst risk att hamna i barnfattigdom är barn med utländsk bakgrund och med ensamstående föräldrar (Salonen 2007), grupper som troligen också bor trängre. Dock saknas tillförlitlig statistik kring trångboddhet sedan SCB upphörde med Folk- och bostadsräkningen 1990 (Gren, Göteborgs Posten, 2008-05-06). Skillnader i trångboddhet är relevant för denna studie där barn i två socioekonomiskt segregerade stadsdelar deltar. Det ena området Kista domineras av flerfamiljshus från miljonprogrammets tid och den andra stadsdelen består av en blandning av hus, radhus och lägenheter i ett område med andelsmässigt färre barn. Teoretiskt sett skulle trångboddhet kunna vara en orsak till att man vistas mer ute medan gott om utrymme skulle kunna stärka vilja att stanna inomhus.

2.3.1 Grönt och glest för barnens skull?

Något förenklat finns det en meningsskiljaktighet mellan de som förespråkar tät respektive gles stadsstruktur. Den täta stadsstrukturen lyfts fram som icke barnvänlig genom att hög exploatering ger ökad biltrafik, buller samt brist på grönska och lekrområden. Strategin med den kompakta staden tar inte hänsyn till den stora efterfrågan på hus i områden som betraktas som barnvänliga. Gällande stadsförtätning finns idealet om att föra samman och förkorta avståndet mellan olika funktioner. Förtätning kan innebära nybyggnation eller effektivare användning av befintliga områden. Sedan 1980-talet har förtätning förespråkats som en modell för hållbar utveckling (Bengs 2005). "Den gröna staden" som är uppluckrad och gles

framhålls som ohållbar ur två aspekter. Den ena aspekten är att glest befolkade områden har svårt att erbjuda ett underlag för kollektivtrafik. Den andra aspekten är att utbyggnaden av staden i form av nya småhusområden ökar segregationen. Rådberg förespråkar istället en tredje väg som bör uppfylla två huvudvillkor. Bostadsområdena bör ha en tillräcklig befolkningstäthet för att ge underlag för kollektivtrafik samt att ensam- och flerfamiljshus i stort sett bör byggas sida vid sida (Rådberg 2005).

Såväl gamla industritomter som grönområden har omvandlats till bostadskvarter genom förtätning. Obebyggda platser i staden kan betraktas som en möjlighet för exploatering, likväl som en *fri* yta att röra sig på. Robert Pyle ser i ett amerikanskt sammanhang tre besynnerliga uttryck för mark i staden som inte exploaterats. *Raw land* är naturmark som liksom en råvara kan förvandlas, utvecklas och ”förbättras”. *Waste land* är mark som en gång varit produktiv men som övergivits. När det handlar om ”komplettering” av redan befintlig bebyggelse betraktas ”oanvänd” mark som *vacant lot*. Gemensamt för dessa begrepp är att de förmedlar synen på en obebyggd yta som ett slöseri, en outnyttjad resurs. Uttrycket *open space* däremot, uppmärksammar att det finns ett egenvärde i att ytan är öppen. Synen på obebyggda platser som lediga, underutvecklade och som ett slöseri, hotar den grundläggande kontakten mellan människan och resten av naturen, argumenterar Pyle. Detta gäller särskilt för barn som än mer än vuxna är beroende av att naturområden finns i deras närhet. För ett lekande och utforskande barn är en öppen, obebyggd yta långt ifrån meningslös (Pyle 2002).

2.4 Om betydelse av lek för en positiv utveckling

Inledningsvis skisserades en problembeskrivning där konkurrens mellan olika aktiviteter och vistelse på olika platser pekade mot att barns *hindras* att vistas i närnaturområden. Till exempel har prylarna blivit fler liksom möjligheterna att aktivera sig inomhus. Vad är då problemet ifall barn spendera mer tid stillasittande inomhus? Eller att mer tid är schemalagd och vuxenstyrd? Detta stycke kommer att beröra betydelsen av lek för barns utveckling. Många är ense om att barn utvecklas genom lek och utforskande av sin närmiljö. Dock går meningarna isär om vad som är viktigt i leken och på vilket sätt (Grahn *et al* 1997). Taylor *et al* menar att lek tillsammans med tillgängligheten till vuxna är avgörande för barns sociala och kognitiva utveckling (1998). Barns *lek* och *aktivitet* är av intresse i denna uppsats. Framförallt är fokus på *var* någonstans barnens aktiviteter äger rum, samt hur olika platser och miljöer påverkar möjligheten till lek och aktivitet.

Barn är generellt sett djupt drivna av kunskapsörst och en önskan om förståelse, vilket får dem att titta, känna, imitera, experimentera och utforska. Lek kan sägas vara synonymt med ett passionerat engagemang drivet av upptäckarlust. Barn vid god hälsa och som upplever trygghet, ägnar större del av dagen åt lek om möjlighet ges (Bartlett *et al* 1999). Ett sätt att identifiera lekens karaktäristika är att deltagandet bygger på fri vilja och att den ska uppfattas som trevlig (Engdahl, Brodin & Lindstrand 2006). I sammanhanget är det viktigt att fundera kring om allt det som barn företar sig är att betrakta som lek. Borde inte barn liksom vuxna bara ”vara”? Skulle inte det som vid första anblicken ter sig lekfullt, i allra högsta grad kunna vara förknippat med allvar (Thomson & Philo 2004)?

2.4.1 Om platsens och kulturens betydelse för lekens utformning

Även om det går att föreställa sig att barns fria lek hindras, efterfrågas det dock mer forskning kring hur olika faktorer faktiskt hindrar barnens lek och i så fall på vilka sätt. Det finns inte en

sorts internationell barndom, inte heller en sorts barndom som är konstant över tiden. Den diskussionen som förs här berör mestadels barndomen ur ett västerländskt perspektiv där den fria leken och utomhusvistelser står i kontrast till datoranvändning, tv-tittande och organiserade verksamheter. Mycket av forskningen på barndomen är inriktad mot den rika världen där barnen sällan behöver bidra till hushållsekonomin (Holloway & Valentine 2000).

Ett exempel på barns lek utanför den västerländska kontexten ger Punch i en studie av barn och ungdomar på den Bolivianska landsbygden. Barnen och ungdomarna hade relativt stor frihet att röra sig på egen hand och att upptäcka stora delar av sitt hemområde. Dock skedde detta oftast i anslutning till hushållsarbetet. Även vägen till och från skolan utgjorde en viktig fristad för lek (Punch 2000). Studie visar att det inte är unikt för västvärlden att barns fria tid är begränsad, kanske snarare tvärtom. Det skulle kunna tänkas att elektronisk underhållning ersatt tid som förut var avsatt för hushållsarbete och att inomhusaktiviteter därmed inte begränsat utrymmet för lek i någon större omfattning.

Förutom att möjligheterna till lek kan variera beroende på olika ekonomiska förutsättningar så kan även lekens innehåll variera i olika kontexter. Fleer hänvisar till studier som pekar på kulturella skillnader i hur föräldrar betraktar leken och dess nytta för barnet. I den västerländska kulturen tycks föräldrarna engagera sina barn och sig själva i "låtsaslekar". Detta med hopp om att denna sorts lek påverkar barnens inläring och utveckling. Bland annat finns det studier som pekar på att västerländska barn med starkare högre socioekonomisk ställning lekte mer dramatiska lekar än barn svagare socioekonomiska förhållandet eller med ursprung i icke-västerländska kulturer (Fleer 1999).

2.4.2 Tjejbaciller och pojkräck – något om genus och lek

Hur barn leker beror på den omgivande miljön, deras ålder och kön samt vilka de leker med. Möjligheten för barn att röra sig fritt kan sägas vara beroende av en kombination av omgivningens fysiska och sociala förhållanden (Cele 2006). I de sociala förhållandena inbegrips här genus⁹. Barrie Thorne som studerat barns lek ur ett genusperspektiv uppmärksammar läsaren på att mönster och uttryck som tjejerna-mot-killarna och så vidare, kan förstås som genuslekar. På samma sätt som lek (*play*) definierats som någon aktivt och engagerande så kan också genus diskuteras i termer av en ständigt pågående och aktiv process (Thorne 1993). I en annan studie med genusperspektiv identifieras tre olika former lekar: den fysiska leken, den skapande/byggande leken samt den fantasifulla leken. Både pojkar och flickor (förskoleåldern) ägnade sig åt dessa tre former av lek, vilket bland annat innefattade kojbyggande, klättring samt låtsaslekar. Dock fördes leken ofta i samkönade grupper. Att särskilja sig från det andra könet var särskilt viktigt för pojkarna. Vid de tillfällen pojkar och flickor lekte tillsammans skedde det oftast på pojkarnas villkor. Flickornas roll i leken framstod i intervjuerna som underdånig; till exempel skulle pojkarna jaga flickorna, inte tvärtom (Ärlemalm-Hagsér 2006).

Utan att fördjupa studien av barns naturumgänge ur ett genusperspektiv är denna aspekt värd att beakta. Inom genusfältet betraktas barnets mognadsprocess som huvudsakligen präglad av ett socialt sammanhang, där genus speglar sociala strukturer och inte är biologisk betingat. Connell ser de *sociala strukturerna* som grund till utvecklandet av det som vi betraktar som manligt och kvinnligt. Med sociala strukturer avser Connell "varaktiga och vidsträckt

⁹ En mycket kort och koncis definition av genus: "begrepp inom humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning och teoribildning som används för att förstå och urskilja de föreställningar, idéer och handlingar som sammantagna formar människors sociala kön" (Nationalencyklopedin 2008 *genus*).

mönster inom de sociala relationerna” (2003, s 77). Förutom den sociala miljön uppmärksammas i denna uppsats även den fysiska miljöns ständiga närvaro och dess inverkan. Stadens bebyggda miljö är att betrakta som en varaktig och trögrörlig struktur och som tillsammans med vuxenvärldens intentioner och restriktioner påverkar barnens rörlighet i och användning av den fysiska omgivningen. Även när det handlar om positiva effekter av naturvistelse, vilket berörs i nästa kapitel, väcks frågan om orsakerna står att finna i arv eller miljö.

2.4.3 Bygga kojor – ett sätt att forma sin tillvaro i naturen

Med tydlighet framträder kajan som ett viktigt motiv för att vistas utomhus och besöka grönområden. Att skapa kojor kan ses som ett uttryck för ett identitetsbyggande undan föräldrars direkta uppsikt. Kojan kan betraktas som en egen hemlig plats där utvalda kompisar får vara. Manipulationen av utemiljön med de material som finns på platsen är en viktig del i att platsen ska upplevas som egen (Kylin 2004). Det är viktigt för barn att kunna dra sig undan och sådana platser utgörs ofta av kojor (Grahn 2003). Derris studier i New Mexico, USA (2006) och Sobels i England och på Grenada (1993) uppmärksammar också kojans betydelse. Pojkarna framstår som mer intresserade av kojor och de kojor som är längre bort från hemmet är mer intressanta än de i hemmets närhet. Skillnaden mellan pojkars och flickors kojbyggande var större på Grenada än i England. Likheterna mellan platserna är också intressanta. Barnens intresse för kojor börjar i sexårsåldern och för att nå sin topp vid 10-11 års ålder. Sobel identifierar två typer av kojor; de som utgör en plats för den privata sfären och de som ombesörjs i kollektiv regi (Sobel 1993).

Varför bygger barn kojor och hur kan man förklara det gemensamma draget i intresset för kojor? I motsats till synen på barns utveckling som konstrueras socialt utgår andra forskare från ett sociobiologiskt¹⁰ perspektiv. Utifrån ett sådant perspektiv förutsågs det att vissa reaktioner på information i omgivningen sker reflexmässigt. Dessa reaktioner är utvecklade under evolutionen och är nedärvda från ”dåtidens” individers sätt att reagera på oförutsedda händelser i miljön. Utifrån ett sådant synsätt kan man göra vissa förutsägelser om barns beteende i samband med olika utmaningar. Ett exempel är att rädsla för främlingar utvecklas när rörligheten ökar. Med ökad rörlighet följer också en ökad risk för att möta främlingar. Den ökade rörligheten utan föräldrars uppsyn skulle därför kunna förklara varför barnen inom ramen för leken är motiverade att hitta miljöer som ger skydd.

Peter Kahn tar bland annat hjälp av ett sociobiologiskt förklaringsätt för att förklara resultatet i följande studie där barn boende i skilda miljöer ingick; Amazonas (Brasilien), den förorenade staden Houston (USA) samt längs med en flod i Portugal. De deltagande barnen uppvisar slående lika känslor, såväl positiva som negativa, inför naturen – bland annat uppskattningen av träd. Detta skulle kunna förklaras med att människan är evolutionärt präglade av vissa sorters miljöer. Utifrån föreställningen om att vissa reaktioner på naturmiljöer är nedärvda förklarar alltså Kahn studiens resultat. Dock påpekar han att det biologiska arvets förklaring endast är giltigt till en viss gräns. Att vi inte är totalt manipulerade av våra gener. Begrepp som intention, fri vilja, mening, liksom möjligheten att utifrån etiskt ställningstagande forma sitt förhållningssätt till naturen, måste också beaktas för att göra bilden komplett (Kahn 2002).

¹⁰ En kortfattad definition av sociobiologi; ”studiet av sociala beteendens evolutionära uppkomst, variation och anpassningsvärde hos människan och andra djur” (Nationalencyklopedin 2008, sociobiologi).

Ursprunget till människans beteenden kan diskuteras. Hur förklaras till exempel att människor tycks uppskatta liknande naturmiljöer, att barn leker i kojor, skillnader och likheter mellan könen, och så vidare? Connell och andra inom genusfältet lutar sig mot den sociala konstruktionens förklaring för att blottlägga hur attributen manligt och kvinnligt uppstår. Psykologen Peter Kahn ser kombinationen av individens fria vilja och förklaringar som tar sitt ursprung i människans evolutionära historia. Nedan kommer betydelsen av barns naturkontakt för bland annat hälsa att presenteras. Även i detta sammanhang skulle det kunna diskuteras var på spektrumet arv och miljö förklaringen står att finna. Har till exempel naturmiljöers återhämtande funktion en evolutionär förklaring, eller är det så att grönområden främjar den sociala samvaron som i sin tur minskar stressen? Är det kanske en kombination av de båda? Svaren på dessa frågor kommer inte att ges här. Hursomhelst har det påvisats att vistelsen i naturmiljöer medför positiva effekter på bland annat hälsa.

2.5 Vad är naturkontakt bra för?

2.5.1 Om betydelsen av naturkontakt barns positiva utveckling

Tanken på barns vistelse och lek i just naturområden ter sig lätt romantiserad. Barn leker där de har lust, kan tyckas. På gatan, lekplatsen och på skolgården kan lekande barn skådas. I flertal sammanhang framhävs det dock att vistelsen i naturpräglade är särskilt hälsobefrämjande samt att naturmiljöer är särskilt inspirerande för lek. Följande stycke är till stora delar hämtat ur en artikel som är en kunskapsöversikt om kopplingen mellan barn, grönområden samt hälsa och utveckling (Taylor & Kuo 2006).

En av de mest intressanta länkarna mellan grönytor och barns utveckling som framhålls är en undersökning av 400 unga människor som ingick i ett friluftäventyrsprogram i USA. Majoriteten av de tillfrågade upplevde en ökad självständighet och en bättre självbild efteråt. De upplevde också förbättrade mellanmännsliga relationer och kände sig stärkta i sin förmåga att ta egna initiativ (Taylor & Kuo 2006). Begränsningarna i studier av det här slaget består dels i att studierna ofta förlitar sig på deltagarnas egenrapportering om den personliga utvecklingen. Sådan egenrapportering kan påverkas av deltagarnas önskan om att besvara vad de tror att forskaren vill höra eller att man vill stödja programmet man deltagit i. Undersökningarnas andra begränsning består i att de flesta effekterna som uppstår likväl kopplas till själva aktiviteterna snarare än den naturmiljö som aktiviteterna utförs i. Andra studier som nämns är sådana som påvisar ett samband mellan undervisning i grönområden samt förbättrad inlärning. Utomhusundervisning omfattas ofta av praktiska inslag vilket ger den en annan karaktär än den mer teoretiskt inriktade inomhusundervisningen (Dahlgren 2007; Taylor & Kuo 2006).

Vidare tycks det finnas ett samband mellan barns kreativa lek och grönytor, se till exempel (Taylor *et al* 1998). Svårigheten här ligger bland annat i bedömningen av vad som kännetecknar kreativ lek. Andra studier har påvisat positiva samband mellan grönytor och förmågan för barn att koncentrera sig. I en studie jämförs två förskolor där båda har stora gårdar anpassade för lek. Den ena förskolan hade ett stort inslag av grönska, medan den andra låg i innerstadsmiljö. Båda betraktades av föräldrarna som bra förskolor. Resultaten visar att de barn som hade god tillgång till naturmiljöer i samband förskolan hade bättre koncentrationsförmåga och motorik än barnen som gick i förskolan som saknade naturmiljöer (Grahm *et al* 1997). Studier i denna anda visar att föräldrar till barn med koncentrationssvårigheter uppgav

att vistelse i gröna miljöer medförde mindre allvarliga symptom (Taylor, Kuo & Sullivan 2001).

Närheten till naturmiljöer, både inslag av grönska i hemmet, utanför fönstret och i trädgården, kan fungera som en buffert som mildrar effekterna av stress. Det föreslås två potentiella förklaringar till resultatet. För det första kan tillgången på grönområden innebära en mötesplats för socialt umgänge som i sin tur skapar tryggare sociala strukturer och därmed minskad stress. I den andra förklaringen lutar sig författarna emot Rachel och Stephen Kaplans teorier om naturens möjlighet till att väcka fascination, som i sin tur kan stärka kapaciteten för riktad koncentration (Wells & Evans 2003). Kaplans miljöpsykologiska teorier uppmärksammar naturmiljöers psykologiskt återhämtande förmåga och den så kallade ART (attention restoration theory) är särskilt ofta citerad. En annan berömd studie i denna anda är Roger Ulrich som visar att patienter med utsikt över grönska tillfrisknar fortare och kräver mindre smärtstillande medel, än de som har utsikt över byggnader (van den Berg, Hartig & Staats 2007). Slutsatsen som Taylor Kuo drar är att somliga studier har metodmässiga svagheter. Sammantaget pekar dock resultaten av undersökningarna, från olika kontexter, ändå åt samma håll. Detta ger vid handen att naturmötet kan bidra till en hälsosam utveckling för barn (Taylor & Kuo 2006).

Avslutningsvis bör det påpekas att naturmiljöer långt ifrån är den enda stärkande och återhämtande miljön för människor. Clark och Uzzel hänvisar till studier som uppmärksammar hemmiljöns betydelse för både social interaktion och avkoppling. Andra pekar på betydelsen av köpcentra och stadskärnor som viktiga sociala arenor för framförallt barn och ungdomar. Det tycks som att betydelsen av närmiljön och aktiviteterna däri börjar nå sin topp någon gång efter tioårsåldern. Därefter blir platser längre bort och möjligheten till social interaktion allt mer viktig (Clark & Uzzel 2006). Detta är intressant att notera då barnen som ingår i denna studie är i tioårsåldern. Vilken betydelse har närmiljön och närnaturen för dem?

2.5.2 Att utveckla band till naturen – kan naturmöten bidra till att man vill skydda den?

Lek och vistelse i naturmiljöer framställs i många sammanhang som betydelsefullt för barns utveckling. Lek bidrar bland annat till motorisk utveckling men är också viktigt för interaktionen med andra människor. Vilket har nämnts kan naturvistelse reducera stress. En annan följd av lek och vistelse i naturmiljöer är kopplingen mellan positiva naturupplevelser som barn, och ett naturintresse, miljöengagemang eller miljömedvetenhet som vuxen – utvecklandet av en miljömoralisk hållning. Med moral avses de *”moraliska värderingar och normer så som dessa uttrycks i enskilda handlingar och i vår livsstil, alltså vad vi uppfattar som rätt och riktigt, de av våra attityder som uttrycker dessa åsikter och de normer som vi använder oss av i vår vardag”* (Kronlid 2005, s 13). Kort och gott avses med miljömoral hur man handlar och förhåller sig till naturen (Sandell, Öhman & Östman 2003).

En av de stora utmaningarna under detta århundrade är att nå målet om en hållbar utveckling¹¹. Begreppet hållbar utveckling presenterades i FN-rapporten *Vår gemensamma framtid* 1987 och avser: *”en utveckling som tillgodoser dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillgodose sina behov”*. Heft och Chawla menar att barn är centrala för att uppnå hållbar utveckling då de utgör kommande generationer. Vidare gäller det att man tidigt i livet bereds grundläggande värderingar och de strukturer för livs-

¹¹ Här kommer särskilt den ekologiska dimensionen av hållbarhetsbegreppet att beröras med vetenskap om att begreppet, i dess vanligaste tappning, syftar till att nå en balans mellan social, ekologisk och ekonomisk utveckling.

mönster som krävs för att uppnå hållbar utveckling (Heft & Chawla 2006). Om målet om en hållbar utveckling betraktas som relevant; hur kan ett handlingsmönster med miljömoraliska förtecken då främjas? I takt med att miljöproblemens komplexitet och omfattning växt har också fokus på lösningarna eller sättet att hantera dem, i viss mån, förskjutits. Från att ha varit av teknisk och naturvetenskaplig art handlar dagens frågor om såväl internationellt samarbete som etik och moral på individnivå (Sandell, Öhman & Östman 2003).

Om vi uppehåller oss på individnivå, individer som alla en gång varit barn – var ifrån ska då miljöengagemang komma ifrån? Osökt berörs här tankebanorna kring naturmötets roll som dörröppnare för miljöengagemang. En del forskning tyder på att det finns ett samband mellan positiva naturupplevelser i barndomen å ena sidan och miljöintresse å den andra. Dock tycks det vara svårt att entydigt påvisa ett sådant förhållande. Thomas Tanner studie av personer engagerade i miljö- och naturvårdsorganisationer i USA identifierade tidigt betydelsen av barndomens naturupplevelser för uppkomst av miljöengagemang (1980). Vanligtvis baserar sig dessa studier på att vuxna, engagerade i miljörelsen, får tillbakablickande frågor kring ursprunget till sitt engagemang. Påfallande många nämner positiva naturupplevelser i barndomen, ofta i kombination med att föräldrarna förmedlade respekt för naturen (Chawla 2006). Resultatet från de retrospektiva studierna behöver nödvändigtvis inte stärka tesen att naturmiljöer är viktig för att utveckla miljömoral. Ett problem kring retrospektiva studier är att människor ofta glömmet information. Minnen kan också påverkas av idéer och upplevelser som kommit senare i livet. Dessutom tycks det som om vuxna har en tendens att idealisera sin barndom (Sandberg & Vuorinen 2006). Å andra sidan kanske vuxnas perspektiv behövs för att verkligen kunna uttolka betydelsefulla händelser i barndomen. Att det är först i vuxen ålder som man har möjligheten att sätta inflytelserika händelser i relation till upplevelser som *inte* betytt särskilt mycket (Sobel 1993). Det påpekas också att grupper som *inte* uttrycker miljöengagemang bör tillfrågas om deras upplevelser och relation till naturmiljöer i barndomen (Chawla 2006).

Förutom naturupplevelsen understryks också föräldrarnas respekt för naturen som en viktig inspirationskälla till miljöengagemang. Föräldrarna har snarare väckt förundran och visat på möjligheter till naturvistelse än att de förmanat barnet eller hade ett eget stark miljöengagemang (Chawla 2002). Därmed väcks tankar om vilken roll den sociala samvaron har i relation till naturmiljöns karaktär i sig. Det påpekas bland annat att de fysiska och sociala förutsättningarna för barns lek i naturområden mycket väl kan avspegla föräldrars och kompisars värderingar (Bixler, Floyd & Hammit 2002). Att till exempel föräldrar som betraktar naturmiljöer som viktiga för barns välbefinnande också bosätter sig i närheten av dessa. Kahn nämner också betydelsen av den sociala interaktionen.

We also need to recognize that children construct knowledge and value not only through the interaction with the physical world (with nature) but through interaction with the social world and with social discourse (Kahn 2002, s 114).

Citatet illustrerar att Kahn betraktar den fysiska miljön som mest betydelsefull för lärande. Utifrån en sådan utgångspunkt är det den sociala interaktionen som inte ska förglömmas. Vanligtvis är utgångspunkterna de motsatta. Upptäckten av barndomens omgivning är sällan en individuell bedrift. Istället sker upptäckter ofta genom att någon vuxen riktar barnets uppmärksamhet mot den konkreta omgivningen. Med tiden görs barnet uppmärksam på allt mer abstrakta företeelser. När flera personer tillsammans uppmärksammar en sak varpå upplevelsen därmed förstärks benämns som *joint attention*. Uppväxtåren kan betraktas som en lärlingstid där någon med större erfarenheter ständigt har ett inflytande. Att någon *guidar och stöder upplevelsebaserad inläring* ser Heft och Chawla som en av fyra förutsättningar för att

barn ska utveckla *miljökompetenser*¹². Förutom *guidning* och *stöd* ser de ytterligare tre förutsättningar. Att *miljön erbjuder handlingsutrymme* för den enskilda individen som gynnar upptäckter och ett ansvarsfullt förhållande till naturen. *Tillgång* och *rörlighet* så att det handlingsutrymme som naturen erbjuder kan utnyttjas samt möjligheter för *meningsfullt deltagande i samhället och i olika sociala sammanhang* (Heft & Chawla 2006).

2.5.3 Fysisk friställning och friluftsliv som återkoppling

Att människan genom industrialisering och urbanisering har förlorat direktkontakten med de naturresurser som hon är beroende av kan benämnas som *fysisk friställning*. Med fysisk friställning avses att flödena av vatten, energi, mat, avlopp och avfall mer eller mindre osynliggjorts och automatiserats (Wärneryd, Hallin & Hultman 2002). Ur miljöpedagogisk synvinkel kan ett sådant "hål-i-väggen-samhälle" te sig problematiskt (Sandell, Öhman & Östman 2003). Det är svårt att förstå vilka energi- och tidsmässiga insatser det krävs för att till exempel producera mat eller att rena råvatten, värma upp det och att sedan rena avloppsvatten. Sammantaget kan detta påverka vår förmåga att förstå konsekvenserna av våra miljöhandlingar (Wärneryd, Hallin & Hultman 2002). Hur ska vi då ta oss "ut ur väggen"?

Den konkreta landskapskontakten kan fungera som en illustration och påminnelse om människans relation till naturen (Sandell 2000). Detta intryck kommer från en fallstudie med friluftsgästande personer som är medlemmar i olika friluftsliv- och miljöorganisationer. Resultatet pekar på att motiven till att bedriva friluftsliv i stor utsträckning härrörde ifrån "*djupgående livskvalitetsvärden och inte begränsades till instrumentella värden såsom exempelvis kondition, billigt fritidsalternativ, bärskörd och hundrastning*" (Sandell 1996, s 107). När det gäller kopplingen mellan friluftsliv och miljöengagemang så tycks inspirationskällorna till det senare ligga på två plan. Den ytliga inspirationen till miljöengagemanget kom från massmedia, skolundervisning, arbetsplats och så vidare. Det djupare planet hade sitt ursprung i barndomens kontakt med landsbygdens näringar, de värderingar och den livsstil som förknippades med denna uppväxt. Dessa värderingar, tillsammans med ett allmänt naturintresse, kom sedermera att utvecklas genom det egna friluftslivet (Sandell 1996). Återigen identifieras kopplingen mellan värderingar och erfarenheter grundlagda i barndomen och ett miljöengagemang som vuxen. I en Holländsk studie kring människors natursyn framgick att många uppmärksammade naturens inneboende värden i högre grad än vad som förutsågs. Författarna menar att detta i viss mån utmanar synen på den västerländska kulturen som anses präglas av en instrumentell natursyn¹³ (Born *et al* 2000). Avslutningsvis väcks en i sammanhanget intressant frågeställning om den framtida utvecklingen av naturkontakt. De som är medelålders idag och bor i städer har med stor sannolikhet barndomsminnen av naturpräglade miljöer. Vilket förhållande till natur kommer de ha som växer upp idag, när till och med far- och morföräldrarna är uppvuxna i staden?

De ovanstående studierna berör vuxnas inspiration i barndomen. Det finns dock studier som direkt vänder sig till barn med frågor om deras naturkontakt. I en studie från Norge studeras sambandet mellan naturkvaliteter, naturupplevelser, naturkontakt och ansvarstagande hos 10-åringar boende i närheten av ett flertal naturområden. Resultatet visar att barnen är starkt känslomässigt engagerade i sina områden. Barnen visade stort engagemang och inlevelse i mötet med djuren, och generellt sett framstod det känslomässiga engagemangen tydligare än

¹² Begreppet miljökompetens tolkas här som både kunskap, intresse och engagemang som rör natur- och miljöfrågor.

¹³ Historiskt sett har den västerländska människans förhållningssätt till naturen kännetecknats av dualism som innebär att människan har särskiljts från naturen (Sörlin 1991)

det kunskapsmässiga. En annan aspekt som framkom var att barnen visade mer engagemang gentemot närnaturen än mot till exempel regnskog (Bagøien 1992 i Fjørtoft & Reiten 2003). Det finns också stöd för att barn som känner ägarskap över en plats, oavsett om det tillhör familjen eller om de på annat vis varit med och skapat en plats, sannolikt också känner ett större engagemang för att skydda platsen (Derr 2006).

2.5.4 Friluftslivets roll i skolan – från betoning på härdande och stärkande till miljöengagemang

I inledningen ställdes möjligheten till utomhusvistelse i relation till aktiviteter i hemmet. Om barnen spenderar mest tid i hemmet så borde rimligtvis skolmiljön komma på andra plats. Friluftsliv har under lång tid varit en del av den fysiska fostran i skolan. Hur synen på friluftsliv förändrats kan bland annat spåras i skolplanernas utveckling. Till att börja med ingick friluftaktiviteter i gymnastikämnet. De friluftslivsförknippade aktiviteterna handlade initialt om fysisk aktivitet i ”friska luften”. I övrigt fanns det inga uttalade mål för friluftslivet fram till 1900-talets första hälft. År 1942 infördes obligatoriska friluftsdagar i folkskolan. Så småningom kom friluftslivet att i allt högre grad särskiljas från idrotten som profilerades mot tävling, prestation och inte minst blev allt mer inomhusorienterad. Begrepp som naturupplevelse och naturvård kom att förknippas med friluftslivet. Aktiviteterna i skolans regi breddades till att även innefatta lägerliv och terrängvandringar (Sundberg & Öhman 2000). Distinktion gentemot idrotten uttrycks numer i en definition av friluftsliv som återkommer i flera sammanhang: ”*Friluftsliv är vistelse och fysisk aktivitet utomhus för att uppnå miljöombyte och naturupplevelse - utan krav på prestation eller tävling*” (Ds 1999:78).

Sundberg och Öhman menar att motiven bakom friluftslivet i skolan kan delas upp i två olika pedagogiska förhållningssätt där det ena utgörs av *metod* och det andra av *mål*. Genomgående har friluftslivet betraktas som en metod; ett medel för att uppnå vissa syften, som till exempel hälsa. Även naturmötets pedagogiska effekter kom att framträda allt mer och kom att dominera skolplanerna om friluftsliv under 1970-, 1980-, och 1990-talet. Det som barnen skulle lära sig i samband med naturmötet var i följande skolplanskronologiska ordning att umgås med naturen på rätt sätt, förstå naturreservatens roll samt att få förståelse för den ekologiska balansen. I kursplanen från 1994 var det uttalade motivet att barnen genom friluftsliv ska skulle få upp ögonen för natur- och miljöfrågor (Sundberg & Öhman 2000).

En stor del av barns vardagsliv kretsar kring skolmiljön. Detta gör det intressant att uppmärksamma skolans ambitioner för barns naturvistelse samt vilka möjligheter skolans omgivningar erbjuder. Sandell och Öhman diskuterar i en artikel den pedagogiska behållning, eller den potential, som det direkta naturmötet kan ha. De argumenterar för sex teman som visar på att behållningen och behovet av det direkta naturmötet i samband med utbildning i miljö- och hållbarhetsfrågor. Ett av dessa teman tar upp frågan om platsrelation och att känna sig hemma. Den lokala förankringen till ett närlandskap kan ha potentialen att motverka den känsla av ”platslöshet” som ett högrörligt och uppkopplat samhälle kan tänkas medföra. Allemansrätten lyfts fram som en demokratisk frihet som kan underlätta denna platsförankring (Sandell & Öhman 2008 submitted). Denna aspekt är av särskilt betydelse i detta sammanhang; vad betyder det för barn att ha naturområden i sin närhet? Är närnaturen en betydelsefull plats?

2.6 Avrundning uppsatsens bakgrund

I kapitlet har det getts en inblick i staden som uppväxtmiljö och hur stadsutvecklingen påverkar andelen grönområden. Vidare har lekens betydelse liksom behållningen naturkontakt diskuterats. Lek är viktig för barns utveckling. Bland annat framstår leken vid kojor som ett betydande motiv för barn att vistas i naturmiljöer. Naturmötets möjliga påverkan på den moraliska inställningen till miljöproblem har diskuterats. Positiva naturupplevelser i barn-
domen tillsammans med föräldrars respekt för naturen påtalas ofta som källor till miljö-
engagemang hos vuxna. Värt att påtala i sammanhanget är att barn ofta upptäcker sin
omgivning tillsammans med andra. Ofta finns där någon familjemedlem eller någon annan
person som riktar barnets uppmärksamhet på olika ting och kvalitéer i omgivningen. Förutom
personer i hemmiljön kan skolan uppmärksammas som ett forum som kan rikta barns
uppmärksamhet på naturmiljöer; genom till exempel friluftsdagar. Med detta avslutas upp-
satsens bakgrundskapitel som syftar till att sätta stadsbarns förhållande till närnatur i ett större
sammanhang. I nästa kapitel kommer det först och främst att handla om olika aspekter som
möjligtvis kan fungera som hinder för barns närnaturmöte.

3. TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER

3.1 Introduktion

Studier av barndom, barns kultur och socialisation är en mötesplats för olika teorier och discipliner (Rasmusson 1998). I denna uppsats, inom det kulturgeografiska forskningsfältet, studeras barns förhållande till närnatur i relation till bostadsområdenas fysiska karaktär och till den sociala omgivningen. Teoretiskt hämtas näring från två spår. Det ena spåret utgörs av ett *tidsgeografiskt tankesätt*. I detta tankesätt är tid, aktiviteter, rörlighet och restriktioner väsentliga begrepp. Det andra teoretiska området tar sin utgångspunkt i frågor som *segregation* och skillnader i barns aktiviteter. Här berörs sambandet mellan socioekonomisk och kulturell bakgrund och naturumgänge samt teorier kring boendesegregationens effekter.

I detta kapitel diskuteras en rad olika aspekter som sammantaget tyder på att barns naturmöten förhindras i olika grad. Centrala utgångspunkter här är begreppen *tid*, *rörlighet* samt *plats- och aktivitetskonkurrens* och hur dessa aspekter påverkar barnens vardag och möjlighet att vistas i bostadsnära grönområden. *Rörligheten* har ökat i samhället vilket skulle kunna innebära att *tiden* som barnen spenderas i närområdet och den bostadsnära naturen minskar. Att barnen helt enkelt cyklar, går eller åker bil, buss, tunnelbana till andra områden och därmed inte är på plats i det egna bostadsområdet. Den andra beröringspunkten gällande rörlighet och natur handlar om att barns frihet att röra sig på egen hand tycks bli allt mer begränsad, ofta med hänvisning till trafikfaror. Detta skulle i sin tur kunna begränsa möjligheten att ta sig till närnaturen. Mycket av den positiva andan som finns kring föreställningen om barn i naturmiljöer torde komma av kopplingen till rörlighet, lek och aktivitet. Lek och rörlighet kan ses som motsatsen till stillasittandet som vanligtvis förknippas med inomhusaktiviteter.

Tid kan betraktas som en bristvara. Har barnen tid att vistas i närnaturen? De ökade möjligheterna till aktiviteter inomhus, så som datoranvändning och tv-tittande, betraktas ofta som aktiviteter som får barn att vistas mindre tid utomhus; aktiviteter som ”stjäl tid” från ”nyttigare” sysslor. Även organiserade aktiviteter så som inomhusträningar kan också betraktas som konkurrenter om ett begränsat tidsutrymme och till aktiviteter utomhus av ett mer oövervakad slag. Hur fri är barnens fritid?

Graden av rörlig, deltagandet i organiserade verksamheter samt tidsanvändningen kan påverkas av familjens socioekonomiska förhållande. Kopplingen mellan skilda uppväxtvillkor och friluftsliv kommer att diskuteras i detta kapitel. I storstäderna är boendesegregationen tydlig och har både socioekonomiska och etniska dimensioner. Mot bakgrund av detta kan man fundera kring huruvida människor med olika ekonomiska förutsättningar och kulturell bakgrund bedriver friluftsliv. Sist i detta kapitel kommer svenskars och nysvenskars förhållande till friluftsliv att diskuteras.

3.2 Barns (tids)geografier – interaktionen mellan individ och omgivning

Inom miljöpsykologi, sociologi, geografi med mera har barn och plats studerats sedan ett par decennier. Några samtida avhandlingar som varit inspirerande gällande problemformulering och forskningsmetoder kring barn, aktiviteter och plats är (Rasmusson 1998; Tillberg 2001; Heurlin-Norinder 2005; van der Burgt 2006; Cele 2006). Till exempel har van der Burgt

skrivit om barns användning av tid och platser ur ett segregationsperspektiv. Genom att låta barn fylla i dagböcker under en veckas tid visas att vardagen är tämligen lokalt förankrad. En stor del av barnens tid spenderas i hemmet. Vidare påvisas att flickor, barn med svensk bakgrund och de vars föräldrar har högskoleutbildning, spenderar *mer* tid utanför sitt bostadsområde än pojkar och barn till utrikes födda (van der Burgt 2006). Användningen av tid och plats, och skillnaderna mellan olika grupper, är av intresse också när det gäller barns förhållande till närnaturområden. I denna uppsats hämtas inspiration att hämtas från ett *tidsgeografiskt synsätt*. Kärnan i tidsgeografin är den så kallade tidsgeografiska modellen, som handlar om restriktioner i tidsrummet. Åquist menar att modellen tar sin utgångspunkt i ett tidsgeografiskt synsätt som är vidare och har en mer öppen karaktär (Åquist 1992). Grunddragen i den tidsgeografiska modellen illustrerar att tid och rum är de resurser som en individ har tillbuds för att utföra vissa handlingar – vissa projekt. Projekten består i sin tur av ett antal moment. Genomförandet av moment kan kräva att individer samverkar och/eller att individer har tillgång till redskap och material (Åquist 1992). I detta sammanhang kan barns promenad till skolan eller skjutsningen till idrottsträningen betraktas som ett projekt. Barn är ofta beroende av vuxnas resurser i form av tid, pengar och tillgång till färdmedel för att utföra olika moment. Det gäller i synnerhet om barns närområde är organiserat utifrån vuxnas möjligheter att färdas och överbrygga sträckor.

En annan koppling mellan ett tidsgeografiskt synsätt och uppsatsens problemformulering är betoningen på hinder eller restriktioner. Torsten Hägerstrand som grundlade den tidsgeografiska modellen under 1950-talet och framåt, betonade att människors projekt var belagda med olika sorters hinder eller begränsningar. *Kapacitetsrestriktioner* är ett sådant hinder som syftar på allt det som sätter gränser för individers aktiviteter och verksamheter. Dessa restriktioner kan bland annat handla om att människor behöver ett visst antal timmar för sömn eller saknar kapacitet i form av transportmedel. *Kopplingsrestriktioner* syftar till att vardagliga projekt ofta kräver någon form av samordning för att genomföras, dels mellan individer och dels mellan individer, redskap och material. För att till exempel spela en fotbollsmatch på gården behövs det att åtminstone en boll och ett par personer som har möjlighet att delta. Den tredje formen av restriktion benämns som *styrningsrestriktioner* vilket belyser en maktfaktor och vad som är tillåtet och inte tillåtet att göra inom en viss tidsrymd (Gren & Hallin 2003). Barns beteende och tillåtelse att vistas på olika platser, under vissa tider, bestäms av vuxna. I regel sjunker föräldrarnas inflytande i takt med att barnet blir äldre. Exempel på styrningsrestriktioner som kan identifieras är föräldrars restriktioner kring barns rörlighet med hänvisning till oro för trafikmiljön (Björklid 2005b).

Uppsatsen tar teoretiskt avstamp i ett tidsgeografiskt synsätt. Användandet av aktivitetsdagboken, med möjlighet att ange tid och plats, avspeglar kopplingen mellan teori och metod. Detta avspeglar sig också i ett intresse för barns aktivitetsmönster under *hela* vardagen, där aktiviteter närnaturen betraktas som en möjlig aktivitet bland många andra. I övrigt är inte det tidsgeografiska synsättet helt och hållet avgörande för hur barns förhållande till närnatur studerats. I likhet med Åquist (1992) betonas det tidsgeografiska *synsättet*. Detta synsätt medför enligt Åquist ett speciellt sett att betrakta individens förhållande till sin omgivning. Viktiga inslag i det tidsgeografiska synsättet är knapphet på resurser samt konkurrens mellan olika projekt. "*Det tidsgeografiska synsättet uppmärksammar skeendens bundenhet i en fysisk och materiell kontext*" (Åquist 1992, s 72). Med hänvisning till ett tidsgeografiskt synsätt följer *inte* att barnen i studien enbart betraktas som "slavar" under restriktioner av olika slag. Då barn intervjuas finns det möjlighet att också fånga aspekter som rör det känslomässiga förhållandet till närnatur och vardagliga aktiviteter; lust, glädje, vilja, rädsla, likgiltighet och spänning. Att välja mellan att vara *utomhus* och att vara *inomhus* kan spegla en uppriktig

önskan och inte enbart vara ett resultat av restriktioner av olika slag. Dock går det att tala om restriktioner i en objektiv mening; att prioriteringen av en aktivitet på en plats tränger undan en annan aktivitet någon annanstans. Det tidsgeografiska synsättet betraktas här som ett hjälpmedel för att strukturera uppsatsens problemformulering som handlar om i vilken utsträckning barnen vistas i sin närmiljö och vilka hinder som finns för detta.

Ett begrepp som i viss mån knyter an till det tidsgeografiska synsättet är *affordance*, hämtat ur fältet ekologisk psykologi¹⁴. Liksom i tidsgeografien betonas individens samspel med omgivningen. Termen *affordance* kan ungefär sammanfattas som faktorer i miljön som kan erbjuda handlingsutrymme för den enskilda individen. Handlingsutrymmet definieras av ett samspel mellan vad omgivningen erbjuder och vilka intentioner, behov och fysiska förutsättningar individen har. Barn och vuxna har olika fysiska förutsättningar och förkunskaper vilket påverkar deras handlingsutrymme. Att klättra upp i ett träd är förbehållet människor med viss fysisk förmåga, inställning till höjder och så vidare. Klättrandet kommer inte enbart an på individen, utan även trädets storlek och grenarnas struktur har betydelse för att aktiviteten ska äga rum. Genom ett stort utbud av lösa element i naturmiljön ges förutsättningar för kreativ och konstruktiv lek. Lek och utforskning av naturmiljön erbjuder upptäckter, utmaningar och självbestämmande. För en del barn kan grogrunden till miljöengagemang vara dessa positiva känslomässiga band till naturmiljöer och en känsla av själv-säkerhet inför utmaningar (Bixler, Floyd & Hammit 2002). Begreppet *affordance* är förtjänstfullt så till vida att det uppmärksammar att människans handlingar sker i samspel mellan den egna förmågan och omgivningen. Ambitionen i uppsatsen är att skapa förståelse för barns naturumgänge ur ett helhetsperspektiv där individen, liksom den sociala och fysiska omgivningen, uppmärksammas. Detta knyter an till det tvärvetenskapliga forskningsfältet miljöpsykologi där en utgångspunkt är ett *interaktionistiskt* synsätt. Med dettas avses ett dynamiskt utbyte mellan människa och miljö, där människor påverkar och påverkas av sin miljö (Björklid 2005a).

3.3 Rörlighetens betydelse

3.3.1 Förflyttningar och tidsanvändning – konkurrens mellan platser och aktiviteter

Rörlighet är ett centralt begrepp i uppsatsen. Här kommer det att talas om rörlighet i både den ”stora och lilla skalan”. När det gäller rörligheten i den lilla skalan så står barns aktiva rörlighet i bostadsområdet i fokus. Inledningsvis beskrivs dock rörligheten i den stora skalan. Men detta avses att verksamheter så som arbete och boende sprids ut i rummet och att avstånden blivit längre. Att avstånden mellan olika målpunkter generellt sett ökat gör att närhetens betydelse, till exempel i form av *närmiljö*, blir intressant att uppmärksamma.

I början av 2000-talet förflyttade sig svenskarna i åldern 6-84 år ungefär 4,5 mil varje dag vilket kan jämföras med 9 kilometer år 1950. Två tredjedelar av den dagliga genomsnittliga förflyttningen, ungefär 29 kilometer av de sammanlagt 44 kilometrarna, ägde rum med bil. Endast 1,5 kilometer företogs som promenad eller på cykel. Män reser längre än kvinnor och den yngsta åldersgruppen, 6-24 år, färdades mer till fots och cykel än de övriga åldersgrupperna (SIKA 2002). Orsakerna till den ökade rörligheten är komplexa men en grundläggande orsak är teknikutvecklingen och tillgången till egen bil. Tillgången till egen bil och

¹⁴ ”Forskningsområde inom vilket människors psykologiska anpassning till ekologin studeras, främst genom varseblivning, bedömningar och beslutsfattande. Forskningsområdet har likheter med men är skilt från miljöpsykologi” (Nationalencyklopedin 2008 *ekologisk psykologi*).

den ökade möjligheten till rörlighet har påverkat olika samhällsfunktioners rumsliga utbredning. Exempel på detta är separering av funktioner i staden, stadens utbredning och en allt större koppling mellan stad och landbygd genom ökade pendlingsmöjligheter. Hög förflyttningshastighet gör att fler aktiviteter hinns med samtidigt som den geografiska räckvidden ökar. Med tillgång till färdmedel är man inte på samma sätt beroende av att verksamheter återfinns i den absoluta närheten. Det kan uttryckas som att människors aktivitetsmönster har tänjts ut i geografin (Thulin & Vilhelmson 2007). Frågan är om barns aktivitetsmönster spridits ut geografiskt eller om närområdet har störst betydelse för dem?

Separeringen av olika funktioner och den ökade rörligheten får effekter på hur människor använder sin tid. Ur ett kulturgeografiskt perspektiv uppstår stressreaktioner när en individs räckvidd i tid och rum inte räcker till för att rymma de projekt som pockar på. Starkare stressreaktioner uppstår när önskemål och planer för egna projekt som till exempel träning, återhämtning och barnpassning får stå tillbaka för sådant som omgivningen initierar (Tillberg 2001). Då tiden är en begränsad resurs kan inte hur många aktiviteter som helst rymmas under ett dygn¹⁵. Oavsett hur snabbt vi än färdas krävs det någon form av prioritering. Man kan säga att det råder *aktivitets-* och *platskonkurrens*. Vilka aktiviteter och platser konkurrerar om barns vistelse i närnaturen?

Rörlighet och möten tar tid, i synnerhet om de företas fysiskt. Idag har informations- och kommunikationsteknologi (IKT) kommit en majoritet till livs i form av datorer, bredband och internet. Med avståndsoverbryggande teknik öppnas möjligheter till snabb kommunikation, som *möjligtvis* också ersätter det fysiska mötet. Samtidigt påtalas det att IKT självt tar tid och konkurrerar om en begränsad tidsbudget (Thulin & Vilhelmson 2007). Inte minst rörande barns och ungdomars verklighet har farhågor väckts kring vilka effekter skärmaktiviteter. Beroende, minskad sömn och utomhusvistelse är några av de negativa aspekterna som förekommer i debatten. Längre fram i uppsatsen så kommer barns förhållande till datorer att beröras mer ingående. Här har det konstaterats att rörlighet inte enbart behöver företas fysiskt. Rörligheten kan även ske *virtuellt* och kan liksom fysisk rörlighet "stjäla" tid från andra aktiviteter.

3.3.2 Barns rörlighet

I detta stycke diskuteras rörlighet i den "lilla skalan". Det finns åtminstone två beröringspunkter mellan å ena sidan barns rörlighet och å andra sidan möjlighet till vistelse i närnaturen. Den ena är att rörligheten har ökat vilket skulle kunna göra att tiden som spenderas i närområdet och den bostadsnära naturen minskar. Att barnen åker bil, buss eller tunnelbana till andra områden och därmed inte är på plats i det egna bostadsområdet. Denna hypotes är inte helt solid med tanke på att teknikutvecklingen har gjort det möjligt att tillryggalägga längre sträckor på kortare tid. Den andra beröringspunkten handlar om att barnens frihet att röra sig på egen hand tycks bli allt mer begränsad, ofta med hänvisning till trafikfaror. Detta skulle kunna begränsa möjligheten för barn att ta sig till närnaturen om vägen dit upplevs för trafikerad.

Föräldrars restriktioner kring den självständiga rörligheten och tillgången till transportmedel hänger rimligtvis samman med barnens ålder. Den yngsta åldergruppen, 6-24 år går och cyklar mer än övriga åldersgrupper i Sverige (SIKA 2002). Gruppen 6-24 åringar är inte homogen och förmodligen drar de yngre barnen ner genomsnittet kraftigt. Resultatet kan

¹⁵ Oftast finns det en morgondag också.

problematiseras ytterligare genom frågan hur långt barn rör sig ifall skjutssträckorna medräknas. Det mesta tyder på att barn på egen hand i högre grad är beroende av sin närmiljö, med tanke på att cykling och promenaders räckvidd är kortare än räckvidden för bilen. Detta behöver dock inte innebära att barns fritidssysselsättning är anpassade till barnens kortare räckvidd. När bilen är normgivande och olika verksamheter anpassas därefter blir resultatet att föräldrarna antingen skjutsar barnen eller att de får avstå aktiviteten. Så till vida barnen inte har möjlighet eller tillåtelse att på egen hand ta sig till eftersträvaransvärda platser.

Föräldrars skjutsning av barn till olika aktiviteter kan betraktas som ett tecken på att förhållandet mellan vuxna och barn har förändrats. ”*Det kompetenta barnet*” och barnet som ”*being*” (Johansson 2005)¹⁶ är några uttryck för att barn fått en mer framskjuten ställning i vuxenvärlden. Det finns mycket som pekar på att barn och ungdomar har stärkt sin position och sitt inflytande i samhället under 1900-talet. FN:s Barnkonvention¹⁷, det utbyggda skolväsendet och förekomsten barnombudsmän är exempel som talar för detta (Matthews, Limb & Taylor 1998). Detsamma gör mångfalden av organisationer som arbetar för barns välbefinnande.¹⁸ Tillberg hänvisar till Wyness som menar att barnen förr hade åtaganden som de förväntades att uppfylla. Idag kan förhållandena sägas vara omvända, då föräldrarna har skyldigheten att sätta barnen främst och att tillgodose deras behov och önskningsar. Detta tolkas som att föräldrarna avsäger sig auktoritet för att vinna känslomässig närhet. Flera av de intervjuade föräldrarna Tillbergs studie uppgav att de fick klara sig själva i stor utsträckning när de var barn på 1950-talet. De fick cykla och gå ensamma i en tidigare ålder samt röra sig längre från hemmet. Idag har denna möjlighet försämrats för barnen i och med den ökade institutionaliseringen¹⁹ av fritiden och den rumsliga koncentrationen av fritidsverksamheter. Föräldrar med tillgång till bil såg det som en självklarhet att skjutsa barnen till fritidsverksamhet. Tillbergs studie visar att föräldrarnas fritid därmed i hög grad anpassas efter barnens tider (2001).

I sammanhanget framstår det som en paradox att skjutsandet av barn mellan olika aktiviteter ökar trafiken vilket är en faktor som i sin tur begränsar barnens fria rörlighet. Det tycks alltså som om barnens rörlighet och tillryggaliggande av avstånd har ökat. Dock är denna rörlighet beroende av tillgängliga vuxna och deras resurser i avseende på tid, pengar och tillgång till transportmedel. Frågan är om organiserade fritidsaktiviteter enbart är ett resultat av det moderna samhällets krav på personlig utveckling, eller om avsaknaden av goda närmiljöer för barn också förstärker denna utveckling?

¹⁶ Genom att barns individualitet och deras rättigheter har uppmärksamats kan man uttrycka det som att barn blivit mer *human beings* än *human becomings*. Att barn i högra utsträckning betraktas som individer och inte enbart *blivande* vuxna med kommande rättigheter (Holloway & Valentine 2000). I en tid då ständig personlig utveckling, självförverkligande och rörlighet bejakas, kan man fråga sig om inte alla människor är att betrakta som *human becomings*? Ett annat sätt att diskutera barnet som *being* är i termer av *det kompetenta barnet*. Begreppet är ett modeord som sammanfattar den process under vilken hierarkin mellan generationer är under avveckling. Ett demokratiskt förhållningssätt till barn har blivit allt mer tydligt i och med att de görs delaktiga i beslut i skolans och familjens sfär (Johansson 2005).

¹⁷ FN:s konvention om barnets rättigheter, den så kallade barnkonvention från 1989, omfattar alla människor under 18 år (Barnkonventionen, Artikel 1). Barnkonventionen är av de mest ratificerade av de internationella konventionerna och syftar till att säkerställa ”barnens bästa”, deras rättigheter och lika värde. Även rättigheter som berör fritid, vila, lek och rekreation tas upp i konventionen.

¹⁸ UNICEF, Rädda barnen, World Childhood Foundation, BRIS, Ecpac, Friends, bara för att nämna några. Dessa organisationer existens markerar ett engagemang för barns välbefinnande. Vidare ger de fingervisning om barn inte undgår (utan kanske är särskilt utsatta för) de problem som är en del av vuxenvärlden i övrigt; svält, våld, krig, trakasserier och övergrepp.

¹⁹ Med ”institutionaliseringen av fritiden” avses här att barn på sin fritid är hänvisad till omsorg i vuxen regi på dagis, skola, fritids, schemalagd träning o.s.v.

3.3.3 Barns (o)fria rörlighet

Hur fritt får barn röra sig utomhus? Detta är en fråga om ålder, var och när. Minst tre definitioner eller operationaliseringar av barns fria rörlighet kan identifieras i forsknings-sammanhang. Initialt handlade fri rörlighet om den *sträcka* från hemmet som barnet fick tillryggalägga vid lek och socialisation. Senare kom begreppet fri rörlighet att användas synonymt med tillåtelse, en slags *licens*. Licensen innebär en uppsättning föräldrargivna regler som till exempel omfattar tillåtelse att korsa vissa gator. Denna definition kom sedan att också innefatta vilka platser som barnen hade tillåtelse att uppsöka. Den tredje formen av fri rörlighet handlar om möjligheten att röra sig under en viss *tidsperiod* (Kyttä 2006). Friheten att utforska sin omgivning på egen hand kan både ses som ett viktigt motiv *per se*, liksom en belöning ifall all annan mobilitet ledsagas (Bixler, Floyd & Hammit 2002).

En utgångspunkt i denna uppsats är att barns möjlighet att vistas i naturområden i städer av olika anledningar begränsas. När det gäller hinder för barns rörelsefrihet visar både nationella och internationella studier att trafiken är ett av de främsta problemen, i synnerhet för de yngre barnen (Björklid 2005b; Francis & Lorenzo 2006). Observera att dessa resultat avser hinder för barns rörlighet längs skolvägen och inte hinder för att nå naturområden. Allt färre barn promenerar till skolan även om siffrorna i Sverige är höga i en internationell jämförelse. En studie från 2003 visar att 67 procent av barnen på egen hand tog sig till skolan i Sverige medan motsvarande siffra 1983 var 94 procent. Att barnen skjutsas beror bland annat på tidsbrist samt avsaknaden av trafikseparering vilket medför en ökad rädsla för olyckor. Pia Björklid använder sig av begreppet trafikmiljöstress för att beskriva den reaktion på buller, luftföroreningar och intensiv närmiljötrafik som leder till rädsla och oro för sitt barns välbefinnande. Att skjutsa barnen blir det enklaste sättet att lösa denna form av lågintensiva stress i jämförelse med alternativen att försöka ändra trafikmiljön eller att flytta (Björklid 2005b).

De ökade restriktionerna tycks ha fått positiva konsekvenser. Under de senare åren har det skett en minskning av antalet olyckor som drabbar barn i trafiken. Denna minskning beror på ökade restriktioner från föräldrar och på att barnomsorgen kraftigt byggts ut, vilket ger en övervakad och trafikskyddad miljö. Därtill kommer planeringsinsatser där olika trafikslag separerats och där biltrafiken letts om utanför bebyggelsen. Det finns också negativa aspekterna av att barns rörelsefrihet minskat. Problemen berör minskad motion samt minskade möjligheter till lek som är viktig för barns utveckling socialt, känslomässigt, motoriskt och intellektuellt (Gummesson 2007). På detta tema hänvisar Cele till ett flertal källor som pessimistiskt betraktar barns villkor i en västerländsk kontext. Det framhävs att institutionaliseringen lett till försämrade möjligheter till utomhusvistelse och till utforskande av omgivningen utan föräldrars närvaro. Barns övervikt och diabetes kan också ses som en följd av den begränsade tillgängligheten till att fritt röra sig utomhus (Cele 2006).

Graden av urbanisering, trafikseparering och avståndet till skolan hänger samman (Fyhri & Hjorthol 2006). Barn i större tätorter kan ha mindre restriktioner för den fria rörligheten som en följd av bland annat bra cykelvägar. Det kan även vara så att föräldrar ger sina barn mer frihet att röra sig i de centrala delarna där folk rör sig, än i ytterområdena där cykelvägarna är folktomma och går igenom grönområden (implicit mer otrygga) (Tillberg 2001). Denna aspekt utmanar synen på att barn i storstadsmiljöer skulle vara särskilt utsatta för trafik i sin vardagsmiljö. Ingen av de ovan nämnda studierna berör direkt hinder för barns möjlighet att nå naturområden. Därför är det intressant att fråga sig ifall trafikmiljön inskränker på möjligheten att på egen hand ta sig till naturområden.

3.4 Konkurrensen mellan platser och om barns *fria tid*

3.4.1 Barn och inomhusaktiviteter

Utifrån ett tidsgeografiskt synsätt så kan möjligheterna att aktivera sig i hemmet betraktas som ett "hinder" för barns naturumgänge. Detta utifrån föreställningen om att en individs tidutrymme är begränsat och att vi måste prioritera mellan olika aktiviteter. Under de senaste åren har omfattningen av stillasittande inomhusaktiviteter ökat. Barndomen, åtminstone i den rika delen av världen, har blivit allt mer hemmaorienterad (Holloway & Valentine 2000). Andelen skolbarn som tittar mycket på TV har ökat (Folkhälsoinstitut 2005). Att sitta framför datorn har också blivit vanligare. Medan knappt fem procent av barnen i 9-11 årsåldern sitter tre-fyra timmar om dagen så är motsvarande andel bland 12 till 15 åringar ca 20 procent. Andelen som just spelar dator tycks sjunka efter 20 års ålder (Sandgren 2007). Vidare har en större andel pojkar än flickor dator på rummet (Barnombudsmannen 2007).

Det finns många anledningar att vistas inomhus utöver tv-tittande och datorspelande. I Sverige vistas vi i genomsnitt 15 timmar per dygn i bostaden. Med tanke på att den tekniska möjligheten att förflytta sig har förändrats kraftigt, ter det sig något förvånansvärt att vistelse-tiden på olika platser är relativt konstant över tid. Undantaget från detta är gruppen unga män 20-24 år som igenomsnitt har ökat sin vistelsetid i bostaden med två timmar per dygn under perioden 1991-2001. Detta är en markant förändring. År 2001 spenderade män 15-24 år i genomsnitt 2 timmar och 40 minuter framför datorn per dygn medan motsvarande siffra för unga kvinnor var 40 minuter. Samtidigt som de unga männen vistas mer i hemmet har övriga grupperna minskat sin tid där. Kvinnor 20-24 år har exempelvis minskat tiden i hemmet med en knapp halvtimme och är nu hemma i samma omfattning som unga män. Den ökade tiden i hemmet för gruppen unga män medför samtidigt att tiden de spenderar på till exempel arbetsplatsen har minskat (Thulin & Vilhelmson 2007). Då dygnets tjugofyra timmar innebär "*en otänjbar restriktion*" måste tiden som spenderas framför datorn inskränka på andra aktiviteter – tiden kan omfördelas men aldrig expandera. Eva Thulin visar i sin avhandling att höganvändare av datorer tillbringar mer tid i hemmet än övriga ungdomar. Dessutom tillbringade denna grupp mer tid ensam jämfört med låg- och medelanvändarna som tillbringade mer tid med familj och kompisar i hemmet. Dock påpekas det att datoranvändning i sig inte nödvändigtvis orsakar detta. Ungdomarna skulle likväl kunna ha varit hemmaorienterad ändå och att de därför är mer benägna att uppskatta datorn som fritidssysselsättning (Thulin 2004). Då Thulins studier riktar sig mot ungdomar mellan 15-24 år så säger kanske inte resultaten så mycket om målgruppen i denna uppsatts (tioåringar). Dock ger det en finger-visning av hur teknikutvecklingen har förändrat hur ungdomar utnyttjar sin fria tid och på vilka platser de befinner sig.

Att sitta framför datorn på sitt rum kan betraktas som en konkurrent om fritidsutrymmet som skulle kunna inskränka på möjligheterna till vistelse i närnaturen. När det gäller unga män tycks datoranvändningen ökat tiden i hemmet samtidigt som mindre tid spenderas på arbetsplatsen. När det gäller barns aktiviteter är det dock svårt att historiskt sett avgöra vilka aktiviteter som de nya medierna har ersatt. I Sandbergs och Vuorinens intervjuer med kvinnor mellan 22 och 63 år samt flickor mellan 3 och 13 år framträder dock skillnader i beskrivandet av barndomens lekmiljöer. Dessa skillnader kan symbolisera hur uppväxtmiljöerna förändrats över ett par decennier. De personer som växte upp på 1940-talet beskrev oftare en landsbygdsmiljö med utomhuslekar i jämförelse med vad de yngre kvinnorna beskrev. De yngre som var uppväxta på 1960-talet och senare beskrev i större utsträckning en stor uppsättning av lekmiljöer; skog, trädgårdar, hemma hos vänner, förskola och skolgård. Ju

yngre kvinnor desto större tycks möjligheterna ha varit att skapa spännande lekmiljöer inomhus. De flickor i den yngsta gruppen som refererade till utomhuslek hänvisade ofta till lek med andra förskolebarn i skogen. Populärast var sommar- och vintersäsongen och i skogen framstod kojbyggande som den främsta aktiviteten. Sammantaget stärker studien uppfattningen om att leken allt mer har kommit att flyttas från naturområden till planerade miljöer som hemmet, lekplatser och skolgårdar (Sandberg & Vuorinen 2006).

Detta stycke har berört inomhusaktiviteter och i synnerhet datorn i förhållande till utomhusaktiviteter. Stillsittande aktiviteter så som datoranvändning kan inskränka på möjligheten att vistas utomhus, och tvärtom. Dock bör *inte* den materiella och virtuella världen betraktas som totalt separerade enheter. Den virtuella världen återfinns inte i något socialt vakuum, utan den materiella världen skapas och återskapas genom den virtuella och vice versa. Virtuella miljöer kan stimulera fantasin. Ungdomars användning av virtuella miljöer kan tolkas som ett nytt forum där man kan uttrycka sig själv. Detta som en reaktion mot att den fysiska verkligheten alltmer förnekas unga människor i och med betoningen på risker och på barns sårbarhet (Crowe & Bradford 2006)

3.4.2 Fritid och *fri* tid

I kapitlet ovan har inomhusaktiviteter i hemmet betraktats som en restriktion för utomhusvistelse. På samma sätt kan organiserade aktiviteter så som idrottsträning och musicerande ses som restriktioner för fri lek i till exempel naturområden. Det är möjligt att göra distinktionen mellan å ena sidan fritid och å andra sidan *fri* tid, och fråga sig hur *fri* barns fritid är. I Celes avhandling uttryckte barnen en tveohågsenhet inför deltagandet i sportaktiviteter och andra organiserade verksamheter. Flertalet barn hade fulltecknade scheman från morgon till kväll. Detta tillsammans med begränsningar i den fria rörligheten innebar en inskränkning på möjligheterna till verklig *fri tid*; till spontanitet och till att bara springa ut och leka (Cele 2006).

I och med lönearbete blev uppdelningen mellan arbete och fritid tydlig. För de allra flesta barn står fritiden i kontrast till timmarna i skolbänken, och inte i kontrast till avlönat arbete. Vistelsen i skolan bör medföra att barns veckodagar ser tämligen likartade ut. Något som dock skiljer sig åt mellan olika grupper är hur man använder sin fritid; hur mycket tid som fritt förfogas över och hur mycket som är schemalagt och organiserat. Bland annat påverkar familjens socioekonomiska situation i vilken grad barns fritid är organiserad eller inte. Barn boende i låginkomstområden tycks ägna sig åt färre organiserade aktiviteter än barn i höginkomstområden (Fyhri & Hjorthol 2006; Valentine & McKendrick 1997; van der Burgt 2006). Organiserade verksamheter tycks oftare äger rum *utanför* det egna bostadsområdet ifall det egna bostadsområdet är förknippat med genomsnittligt höga inkomster hos de boende. Återigen kan kopplingen noteras mellan rörlighet, tid och användningen av platser. Den *enkla* förklaringen till detta är att lägre inkomster ger sämre möjligheter för deltagande i aktiviteter som kräver resurser. Därtill kommer medelklassfamiljernas engagemang som Lia Karsten kallar för en sysselsättningskultur (eng. *culture of busy-ness*). Inom denna "kultur" är fulltecknade kalendrar och aktiviteter som främjar den personliga utvecklingen något eftersträvansvärt (Karsten 1998 van der Burgt 2006).

Redan på sjuttioalet pekade undersökningar mot en utveckling i riktning mot två motpoler i barns fritidskulturer. I den ena ingick barn till arbetare som förde en kollektiv barnkultur på gården, kompletterat med masskultur förmedlad av TV, serier och popmusik. Den andra motpolen bestod av tjänstemannabarn som präglades av en prestations- och individorienterad

kultur i hemmet, kompletterat med finkultur. Sammantaget gav det dessa barn mindre utrymme till fri lek. Även om detta just är två generaliserade motpoler så kvarstår huvud- dragen i mångt och mycket idag (Nyström 2003). I linje med resonemanget kring prestations- baserad och individorienterad kultur kan man även notera att aktiviteter som förr var mer fritids- och amatörbetonade så som vandring, klättring och paddling nu håller på att ”sportifieras” (Sandell, under tryckning). Denna utveckling kännetecknas av att aktiviteterna organiseras, professionaliseras och även lyfts ur naturlandskapet och in i uppbyggda arenor – äventyrsbad, klättrväggar och skidspår inomhus. Eller varför inte golf på datorn?

Organiserade aktiviteter har i detta sammanhang ställts mot aktiviteter i egen ”regi”. Detta utifrån föreställningen att den schemalagda tiden inskränker på den ”fria” tiden. Värt att poängtera är att idrottsutövande likväl skulle kunna stimulera till lek och förändra dess karaktär (Glover 1999). Organiserade verksamheter kan också betraktas som ett viktigt forum där barn samspekar med andra barn och utvecklar sociala förmågor. Det har även uppmärksamats att idéer och influenser uppkomna under datoranvändning skulle kunna stimulera till fysiska aktiviteter (Valentine, Holloway & Bingham 2000). Det har påtalats att barn till resurstarka föräldrar, genom deltagande i organiserade verksamheter, spenderar mer tid *utanför* sitt hemområde. En fråga man kan ställa är om detta får konsekvenser för möjligheten att vistas i naturmiljöer nära bostaden?

3.5 Friluftsliv, svenskhet och segregation

Denna uppsats tar sin utgångspunkt i att barn boende i storstadsmiljöer har särskilt svårt att vistas i naturområden i hemmets närhet. Dock ser bostadsområdena tämligen olika ut inom en storstadsregion. Olika stadsmiljöer förknippas med ett varierat inslag av grönområden, mestadels anlagd parkmiljö centralt i staden, trädgårdar i villaområden rester från jordbruks- landskapet runt miljonprogramsområden i storstädernas utkanter. En kartering gjord av Regionplane- och trafikkontoret i Stockholms län visar att barn ofta har god tillgång till rekreationsområden²⁰ i Stockholmsregionen. Slutsatsen är att det bor många barn i områden som byggdes under miljonprogrammet och i villaområden, områden som också har en god tillgång till rekreationsområden. Dock poängteras det att anledningen till att människor bosätter sig i miljonprogramområden med största sannolikhet inte handlar om närhet eller ej till rekreationsområden (Regionplane- och trafikkontoret 2002). Detta avspeglar en föreställning om att människor inte aktivt väljer att bosätta sig i miljonprogramområden, utan att det snarare handlar om bristen på valmöjligheter som gör att man ”hamnar där”. Miljonprogramområdena benämns ofta som segregerade då majoriteten av invånarna har annan hudfärg, religion och kulturell bakgrund än den västerländska. Dessutom är arbetslösheten högre och utbildningsnivåerna generellt sett lägre, varför segregationen ofta förknippas med sociala problem av olika slag. Boendesegregation delas ofta upp i socioekonomisk och etnisk segregation där områden som är minst attraktiva benämns invandrartäta eller ”svenskglesa”. De mest attraktiva områdena domineras av ursprungssvenskar och är därmed invandrarglesa (Sundlöf 2008).

Här kommer inte någon närmare diskussion att föras kring *orsakerna* bakom boendesegregationen. Istället är ambitionen att koppla samman diskussionen kring segregation till föreställningen om att svenskar respektive nysvenskar vistas i naturmiljöer i olika grad.

²⁰ Med rekreationsområden i rapporten avses ”grönområden med sociala kvalitéer, d.v.s. naturområden med höga rekreationsvärden för människan – promenadområden och större strövområden – samt allmänt tillgängliga promenadstråk längs vatten”.

Statistik från SCB:s ULF-undersökningar (undersökningar av levnadsförhållanden) pekar på att människor med invandrarbakgrund idkar friluftsliv i något mindre utsträckning än vad ursprungssvenskar gör (SCB 2004). Glimtar ur resultatet från en nationell enkätundersökning visar att deltagarnas uppväxtland inte tycks ha så stor betydelse för vilka aktiviteter som väljs. Dock kommer de flesta svarande med utländsk härkomst från de nordiska länderna och framförallt Finland, vilka antas ha friluftstraditioner som liknar de svenska. Enkätresultatet ger en bild av att friluftslivet överlag har en stark ställning i Sverige. Till exempel är över hälften av de svarande ofta ute i naturen på vardagar och andelen ökar under helger och längre ledigheter. De vanligaste aktiviteterna är nöjes- och motionspromenader, att ströva i skog och mark samt att arbeta i trädgården. Även solbad samt picnic och grillning är vanligt förekommande aktiviteter (Fredman, Karlsson, Romild & Sandell 2008a). Det går att utläsa skillnader i friluftslivets inriktning och frekvens mellan olika åldersgrupper, vart i landet man bor samt vilken yrkeskategori man tillhör. Detta gör det svårt att enbart förklara skillnaden i friluftsliv utifrån de fyrkantiga kategorierna ”svenskar” och ”invandrare”. Hänsyn bör också tas till *vilket* land personen kommer ifrån samt ålder, kön, utbildning och bostadsort (Öhlander 2006).

Friluftsliv – att frivilligt vistas i naturmiljöer för rekreation – är att betrakta som ett kulturellt fenomen. ”*Vi lär friluftsliv genom en mångsidig socialiseringsprocess*” (Björn Tordsson 2000, s 59). Socialiseringsprocessen är intressant utifrån föreställningen om att det ”klassiska” friluftslivet med skogspromenader, svampplockning och stillhet är intimt förknippat med en nordisk kulturtradition. Följande citat är hämtat från ett anförande av Björn Tordsson år 2007:

(...) föreställningen om en typiskt nordisk friluftslivstradition återspeglar ett samhällsmässigt behov av att definiera den egna kulturella identiteten i kontrast till omvärlden. Närheten till naturen har varit ett sätt för nordbon att vara annorlunda på.²¹

Om det nu finns skillnader mellan svenskars och invandrares naturumgänge, bör dessa då utjämnas? I så fall, vilken grupps naturumgänge är den eftersträvarvärdade normen? Synen på friluftsliv som en *metod* för att uppnå olika mål har speglat strömningar i samhällets huvudfåra. I regel har företrädande för friluftslivet sett sig som samhällsbärande (Sandell 2000). Frågorna ovan har ställts mot bakgrund av att friluftslivet som *metod* knyts till integrationsambitioner.²²

Sedan ett par år har det i Sverige genomförts projekt som syftar till att uppmuntra invandrargruppers möte med naturmiljöer. Bland annat genom att organisationer och kommuner arrangerar vandringar eller på andra sätt informerar om den svenska naturen och allemansrätten. (Se Naturvårdsverkets rapport *Med andra ögon – Naturmöten med invandrare*, där några av dessa projekt har följts upp (Naturvårdsverket 2008)). Naturvårdsverket är den myndighet som har det övergripande ansvaret för friluftsfrågor. År 2008 fick bland andra Svenska Naturskyddsföreningen ta del av de statsbidrag som tilldelas friluftsförbund. Projekt kring barn och ungdomar samt nya svenskar och tätortsnära natur prioriteras särskilt

²¹ www.friluftsforskning.se/download/18.7671d7bb110e3dcb1fd800043850/Perspektiv+p%C3%A5+nordisk+friluftslivstradisjon.pdf (2009-02-19)

²² Synen på idrott och friluftsliv som integrationsskapande samhällskitt är varken ny eller unik för Sverige. Vid förra sekelskiftet betraktades friluftslivet som ungdomsfostrare och som medel för att skapa nationell konsolidering i Sverige. I slutet av 1800-talet uppkom offentliga och bemannade lekplatser i amerikanska städer. Den organiserade lekverksamheten i USA hade som mål att rädda barnen undan de sociala missförhållandena som följde i industrialiseringens och invandringens spår. Tanken var att *alla* barn skulle inkluderas i den övervakade lekmiljön. Detta för att undvika att leken fördes på gatan. Oron var särskilt stor för pojkar med invandrarbakgrund i tätbefolkade områden (Gagen 2000).

detta år.²³ Genom att satsa på barns, ungas och nysvenskars naturumgänge antyds det att dessa gruppers friluftsliv är mest behov av en ”skjuts”. I rapporten *Med andra ögon* från Naturvårdsverkets anges det att verket utgår ifrån att naturupplevelse och friluftsliv ska vara tillgängligt och möjligt för alla. Detta för att skapa en känsla *för* och kunskap *om naturen* och *miljön*, men också för att bidra till *folkhälsa* och *livskvalité*. Så här beskriver författaren till rapporten, Yusra Moshtat, bakgrunden till varför det är viktigt att nå ut med kunskap och information om naturen till invandrare:

”I Sverige lever och verkar hundratusentals människor med invandrarbakgrund. Antalet ökar för varje år som går. Det är av flera skäl viktigt att även invandrare kan se den svenska naturen som en viktig resurs för sig själva och för samhället. Att vistas i naturen bedöms ha en positiv effekt för vår fysiska såväl som psykiska hälsa. Ett annat viktigt skäl är den betydelse det kan ha för den framtida naturvården. Vi behöver medvetna och engagerade människor som med sina kunskaper och insikter kan medverka i det fortsatta miljöarbetet” (Naturvårdsverket 2008, s 19).

Det påpekas att syftet med rapporten inte är att hitta metoder för att förmedla den svenska natursynen som norm. I debatten finns röster som betraktar projekt av denna karaktär som ett slags uppfostrande av ”nyanlända” i majoritetsbefolkningens sätt att umgås i och med naturen. Här väcks frågan återigen hur pass stora skillnaderna är mellan olika grupper när det gäller friluftsliv?

En studie som berör en del av det ”traditionella” nordiska friluftslivet är Sven-Erik Karlssons studie om nysvenskars förhållande till skidåkning. En viktig aspekt att framhålla är invandrargruppens heterogenitet. Det gäller att inte att betrakta människor, vars enda gemensamma nämnare är att inte vara födda i Sverige, eller vars föräldrar inte är födda i Sverige, som en homogen grupp. Genom att jämföra inkomstnivåer blir skillnaderna mellan olika invandrargrupper tydlig. Invandrare från de nordiska länderna tjänar strax under de infödda svenskarna medan invandrare från övriga EU och från Australien, Japan, Kanada, Nya Zeeland och USA tjänar mer än de infödda svenskarna. Grupper som Karlsson intresserat sig för i sin studie, de som lämnat, Iran, Irak, Turkiet och före detta Jugoslavien, hade en inkomstnivå som år 2002 låg på 75 procent av svenskarnas. I studien tittar han på nysvenskar och skidåkning och konstaterar att de klassmässiga skillnaderna, tillsammans med genusaspekter, är de främsta orsakerna till att nysvenskar åker skidor i mindre utsträckning än infödda svenskar. Bland annat är det för dyrt att åka skidor, vilket framförallt gäller utförsåkning. Denna skillnad är inte bara tydlig mellan nysvenskar och svenskar med medel- och överklassbakgrund, utan också mellan den senare gruppen och svensk arbetarklass. Karlsson menar att även synen på naturen hos de grupper han studerat skiljer sig från de infödda svenskarna, som anses vara ”*mycket naturorienterade*”. Skogspromenader, svampplockning och skidåkning framstår inte som särskilt attraktiva aktiviteter för att uppleva naturen för de personerna från Jugoslavien, Iran, Irak och Turkiet som Karlsson talat med. Dock påpekas det att inställningen till att vistas i naturmiljöer kan influeras av det som lärs ut i skolan. Att natursynen blir mer ”försvenskad” desto längre tid som en person har bott i Sverige (Karlsson 2006).

Det finns ett par teorier, baserade på amerikanska studier, som syftar till att förklara varför det finns skillnader i rekreativsvanor mellan olika grupper med avseende på etnicitet. Om skillnaderna i rekreativsvanor beror på olika subkulturella värderingar, kan man tala om *etnicitetsteorin*. Enligt *marginalitetsteorin* kan minoritetsgrupper ha ekonomiska nackdelar till följd av diskriminering. En tredje teori är att minoritetsgrupper upplever *personell* eller *institutionell diskriminering* som hindrar deras deltagande i friluftaktiviteter. Studier som

²³www.naturvardsverket.se/sv/Arbete-med-naturvard/Arbete-med-friluftsliv/Friluftsradet/Bidrag-till-friluftslivorganisationer/ (2008-10-30)

testat dessa teorier har visat att de alla har relevans, men sambanden mellan friluftsliv och subkulturella faktorer är mycket komplex (Emmelin, Fredman & Sandell 2005).

I Petra Sundlöfs avhandling om segregation och karriärposition hänvisar hon till olika teorier som berör boendesegregation. Teorin om grannskapseffekter är en sådan. Kärnan i föreställningen om grannskapseffekter är att individer påverkas av den sociala omgivningen i sitt bostadsområde. Endogena grannskapseffekter innebär att en individs beteende direkt påverkar andra individers beteende i bostadsområdet. Det talas om smittomodeller där särskilt kamratgrupperns inverkan på varandra står i fokus. En variant av denna teori benämns *kollektiva socialisationsmodeller* (Wilson 1987 i Sundlöf 2008) och går ut på att medelklass och välutbildade grannar fungerar som positiva förebilder. Genom att de stärker social kontroll och övervakning hjälper de också unga människor att ta till sig sociala normer. Om man praktiserar teorin om kollektiva socialisationsmodeller på frågan om barns bostadsnära naturumgänge, så skulle man kunna tänka sig att de föräldrar som anser vistelsen i naturmiljöer är viktigt, också ger barnen en ”knuff” ut. Utifrån en sådan föreställning skulle sociala normer kring lek och vistelse i naturmiljöer därmed kunna sprida sig i området. De olika teorierna kring grannskapseffekter är framförallt ämnade att förklara effekter som rör socioekonomiska och maktrelaterade spörsmål. Det bör beaktas då de här sätts in i ett annat sammanhang som rör barns naturumgänge.

3.6 Avrundning teoretiska utgångspunkter

Med detta stycke avslutas uppsatsens teoretiska utgångspunkter och nästa kapitel beskrivs de metoder som använts för att undersöka syftet och frågeställningar. Dessa frågeställningar är; hur ser storstadsbarns förhållande till närnatur ut? Vistas barn i naturområden i bostadens närhet och vad gör de där? Vilka aspekter hindrar barn, respektive vilka kan betraktas som främjande för närnaturvistelsen? Väcker naturen tankar och känslor hos barnen?

En rad möjliga aspekter har diskuterats som tillsammans pekar mot att barns bostadsnära naturumgänge i staden hindras. Det tidsgeografiska synsättet utgör ett teoretiskt spår som handlar om restriktioner för aktiviteter i tidsrummet. Begrepp som tidsanvändning, aktiviteter, rörlighet och konkurrens mellan olika aktiviteter har särskilt betonats. Det andra spåret handlar om segregation samt skillnader (och likheter) mellan svenskars och nysvenskars naturvistelse.

Ett av intresseområdena som väckts utifrån det tidsgeografiska synsättet handlar om rörlighet. Vad får det för konsekvenser ifall barn spenderar mer tid på resande fot och vistas mer utanför sitt närområde? Påverkar detta deras förhållande till naturområden i bostadens närhet? Vad händer med de barn som inte är rörliga på samma sätt; spenderar de mer tid ute i bostadsområdet eller är de mer inomhus? En intressant fråga i sammanhanget är huruvida olika aktiviteter inomhus ”stjäl” tid eller inskränker på barns möjlighet att på egen hand röra sig i och upptäcka sitt närområde. Mycket tyder på att barn spenderar mer tid inomhus än vad de gjorde förr. Mot bakgrund av det ökade utbudet av aktiviteter och tekniska prylar framstår barnens motiv till att vistas i naturmiljöer som intressant att undersöka.

Den socioekonomiska och kulturella inverkan på naturvistelsen är intressant att beakta. Detta utifrån föreställningen om att ursprungssvenskar generellt sett är naturintresserade och friluftsgagerade, medan nysvenskar med rötter utanför Nordeuropa inte har samma tradition. Friluftslivets inriktning och frekvens behöver inte enbart handla om tradition. Även sämre ekonomiska förutsättningar till följd av diskriminering kan påverka graden av friluftsliv.

liv. Att undersöka hur detta ser ut i Sverige är särskilt intressant med tanke på att många människor med utomnordiskt ursprung också bor i områden i storstädernas utkanter – i bostadsområden som ofta ligger i närheten av naturområden.

Metodkapitlet härnäst kommer att bygga vidare på dessa utgångspunkter. Utifrån infallsvinklarna ovan, på kopplingen barn och närnatur i storstaden, har frågor ställts till barn i två mellanstadieklasser, en i Härlanda i Göteborg och en i Kista, Stockholm. Dessutom har deras lärare och föräldrar fått svara på frågor. Hur detta gick till beskrivs nedan.

4. DATAINSAMLING – METODER OCH GENOMFÖRANDE

4.1 Introduktion

I detta kapitel presenteras de metoder som använts för att undersöka barns förhållande till närnatur i storstadsmiljö. Studien omfattar barn i 10 årsåldern boende i ett bostadsområde i Stockholm respektive ett i Göteborg. Bostadsområdena är valda utifrån deras närhet till populära rekreationsområden samt att den socioekonomiska situationen bland invånarna i respektive område skiljer sig åt. I Kista (samlingsnamn för områdena Kista, Husby, Akalla) från miljonprogrammets dagar har befolkningen mestadels invandrarbakgrund. Härlanda (stadsdelsområde i östra Göteborg) kan karakteriseras som ett blandbyggnadsområde med villor, radhus och flerfamiljshus där befolkningen mestadels består av svensk medelklass. Huvudsakligen baseras resultaten på gruppvisa intervjuer, se tabell 4.1, med ett 40-tal barn (av ca 49 barn totalt i de båda klasserna) boende i dessa bostadsområden.

Tabell 4.1 Resultatet i denna uppsats baserar sig huvudsakligen på gruppvisa intervjuer med barnen i de båda fallstudieområdena.

Metod	När	Medverkande (deltagare/total grupp)
Gruppvisa intervjuer	November 2007	Barnen (39 / 49)

Utöver gruppvisa intervjuer har ett flertal kompletterande metoder använts, se tabell 4.2. Några av dessa föregick gruppintervjuerna medan andra genomfördes efteråt. Aktivitetsdagböckerna liksom enkäterna till barnens föräldrar genomfördes först och främst för att skapa en förförståelse inför gruppintervjuerna. Observationerna och intervjuerna med lärarna genomfördes *efter* gruppintervjuerna. Dessa metoder syftade till att bredda och fördjupa förståelsen samt att testa det som hitintills framkommit. Den främsta anledningen till varför flera metoder används är för att kunna uttala sig om resultatet med större säkerhet. Det handlar alltså inte om en misstro mot barnens förmåga att svara på frågor om deras erfarenheter. De blivit tillfrågade utifrån föreställningen om att de har mest att säga om sin egen situation. Gruppintervjuer har, liksom andra metoder, dock sina begränsningar. Exempel på sådana begränsningar är att samtliga individer inte framträder lika tydligt i grupp-sammanhang. Därtill är det svårt att upprätthålla barnens koncentration under en längre tid. Användning av ett flertal metoder speglar också bristande deltagande i aktivitetsdagböckerna och i enkäterna till föräldrarna. En närmare beskrivning av hur studien har genomförts presenteras längre fram i kapitlet. Den sammantagna bedömningen är att ett flertal metoder har kunnat stärka uppsatsens slutsatser.

Tabell 4.2 En rad kompletterande metoder har använts för att med större säkerhet kunna uttala sig om resultatet från gruppintervjuerna med barnen.

Kompletterande metoder	När	Medverkande (deltagare/total grupp)
Aktivitetsdagböcker	September 2007	Barnen (12 / 49)
Enkäter	September 2007	Föräldrar (26 / 45)
Delsjöenkät (n=500)	Höst 2007	Boende runt Delsjöområdet 18-75 år, 170 svarande
Deltagande miljöobservationer	Vår och sommar 2008	Barnen, lärare
Intervjuer	Vår och höst 2008	Lärare (2 / 2)

4.2 Urval – barn och närhet till natur i städer

Ett 40-tal barn i 10 årsåldern samt deras föräldrar och lärare har ingått i studien. Anledningen till att denna åldersgrupp studerats är att de generellt sett är relativt begränsade till sitt närområde. Samtidigt är de ändå tillräckligt gamla för att röra sig utan föräldrars ständiga uppsikt. Antagligen börjar de också upptäcka större och fler områden på egen hand vid denna ålder (Sobel 1993; Rasmusson 1998; Nordström 2002).

Fallstudieområden är främst valda utifrån dess närhet till större naturområden. Härlanda i Göteborg samt Kista i Stockholm är de bostadsområden som valts ut som fallstudieområden (för närmare beskrivning se 4.4). Gemensamt för dessa områden är att de ligger alldeles intill Delsjöområdet respektive Järvafältet som är naturområden som är populära för rekreation. Mellan bostadsområdena och terrängen finns inga trafikbarriärer. Det andra kriteriet för valet av fallstudieområden kommer av mitt deltagande i ett nationellt forskningsprogram kring friluftsliv – *Friluftsliv i förändring*. Gemensamt i forskningsprogrammet har en enkätundersökning gått ut till personer (över 16 år) såväl nationellt som till boende kring ett par fallstudieområden. Två av dessa fallstudieområden är Delsjöområdet i Göteborg och Järvafältet i Stockholm. Utifrån detta blev det intressant att också vända sig till barn i områden där det finns material insamlat från vuxnas friluftsliv.

Genom skolor i områdena kom jag i kontakt med klassföreståndare som ville delta i studien. Vanligtvis har mellanstadieskolorna ett mindre geografiskt upptagningsområde än högstadieskolorna vilket medfört att barnen som medverkat inte bott särskilt långt från skolan. Genom att vända sig till skolklasser ökar sannolikheten att barn med skiftande intressen och bakgrunder tillfrågas. Åtminstone i jämförelse med om frågor hade ställts till barn i någon förening som har aktiviteter i naturmiljöer som sin utgångspunkt. Skolorna drivs i kommunal regi och har inga specialinriktningar.

Under sensommaren 2007 introducerade jag mig för klasserna i respektive stadsdel och beskrev studiens upplägg. Ett etiskt och maktrelaterat spørsmål rör graden av frivillighet i barnens deltagande. Under det första mötet med barnen betonades att uppgiften var frivillig, att detta inte var någon skoluppgift, samt att ingen skulle komma att bli omnämnd med namn. Samtidigt genomfördes alla undersökningar på skoltid och det alternativ som gavs bestod i att arbeta med ordinarie skoluppgift. Båda lärarna var positivt inställda och uppmanade barnen att delta. Lärarna intygade också att barnen med största sannolikhet skulle uppskatta att delta. Då studien genomfördes under skoltid rådfrågades lärarna om uppläggets genomförbarhet och de anförtroddes att sätta samman intervjugrupper. Sammantaget bedömer jag att barnen upplevde det som roligt och spännande att medverka – somliga just av det faktum att de för en stund undslapp skolarbete.

Så långt som möjligt undvek jag att lägga betoningen på friluftsliv och natur när jag presenterade mig för barnen. Detta för att hålla deras sinnen ”öppna” och undvika att naturumgänget som fenomen lyfts ur sitt sammanhang (Widerberg 2002), nämligen barnens vardagliga aktiviteter. Även om det stadsnära friluftslivet står i fokus är också relationen mellan olika aktiviteter av intresse och inte bara *om* och *när* de vistas i närnaturen. Betoningen på natur och friluftsliv undveks också inledningsvis därför att dessa är begrepp med en positiv ”glans”. I undersökningar tenderar därför svaren kring vistelse i naturområden att överskattas (Emmelin, Fredman & Sandell 2005). För att engagera barnen tog läraren i Härlanda upp de planer som finns på nya bostäder som ska byggas i området på skogsmark. Detta upprörde

somliga barn i klassen och några hoppades att deras medverkan och åsikter skulle kunna påverka utfallet. För att inte göra någon besviken förklarades att uppsatsen med största sannolikhet inte har någon *direkt* inverkan på det konkreta ärendet i området. Engagemanget som några av barnen gav uttryck för är ett resultat som i sig säger något om barnens relation till närnaturen.

4.3 Användningen av flera metoder och maktbalans

Ett flertal metoder har använts i denna studie. Det är vanligt att kulturgeografiska forskare blandar metoder. Detta gäller i synnerhet de forskare som intresserar sig för barns verklighet (Hemming 2008). Ofta används någon ”barnanpassad” metod så som att låta barn rita teckningar eller fotografera, t.ex. (Cele 2006), tillsammans med deltagande observationer (miljöobservationer) (Heurlin-Norinder 2005) och semistrukturerade intervjuer (Cele 2006) samt metoder av mer kvantitativ art, så som enkäter till föräldrar eller tidsdagböcker som barnen fyller i, t.ex. (van der Burgt 2006).

Utöver gruppintervjuerna har en blandning av *kompletterande* metoder använts; promenader med barnen i deras bostadsområde, aktivitetsdagböcker samt intervjuer med lärare och enkäter till föräldrarna. Upplägget är att betrakta som *intensivt* då studien fokuserar på två fallstudieområden och ett litet antal individer. Genom att satsa på djup istället för bredd blir det svårare att säga något om barns förhållande till närnaturnatur i allmänhet. Därmed görs det avkall på representativitets- och generaliserbarhetsambitionen (Sayer 1992). Vanligtvis förknippas ett intensivt upplägg med kvalitativa metoder. Även om enkäter till föräldrarna, aktivitetsdagbok med tidsangivelser samt att en enkät till boende i området använts, så har analysen av materialet i stort sett varit kvalitativ.

Användningen av ett flertal metoder, ämnade undersöka en och samma frågeställning, kallas för *triangulering*²⁴. Detta tillvägagångssätt kan ses som ett svar på den kritik som framförts mot bristande validitet i kvalitativa forskningsupplägg. Tanken med triangulering är att resultatet från en metod ska säkerställas med nästa metod och så vidare. Behållning med triangulering som Hemming lyfter fram handlar snarare om att fler metoder ger en mer holistisk bild av det som studerades. Han hänvisar till Darbyshire *et al* 2005 som menar att det faktum att olika metoder till och med kan ge motsägelsefulla resultat inte ska ses som ett misslyckande, utan istället som en möjlighet till att bättre greppa det sociala livets komplexitet (Hemming 2008). Användningen av flera metoder i denna studie bekräftade, alternativt nyanserade, den bild av barnens verklighet som ditintills hade framkommit. En till synes banal slutsats är att användandet av flera metoder innebar att jag lärde känna barnen bättre, under och kring själva undersökningarna. Därigenom fick jag också en bättre inblick i deras verklighet.

Medan många metodologiska diskussioner rör utmaningarna att kombinera kvalitativa och kvantitativa metoder, kan även blandningen av kvalitativa metoder väcka en del metodologiska och etiska bryderier. Detta gäller inte minst vid studier där barn deltar. Växlingen mellan olika kvalitativa metoder innebär att maktförhållanden mellan den vuxna forskaren och de deltagande barnen också skiftar, menar Hemming utifrån forskningspraktiska erfarenheter. Hans roll som forskare och barnens relation till honom varierade i och

²⁴ Kanske borde mitt upplägg benämnas som *multi-metod forskning* (McKendrick 1999) eller ”cristallisation” (Richardson 1994 i Hemming 2008) då jag använder mig av fler än tre metoder.

med att olika metoder praktiserades. Under de deltagande observationerna intog Hemming en tämligen passiv roll, hjälpte till i klassrummet och han fick delta i lekar på skolgården. När han däremot gav barnen uppgifter – en metod som bland gick ut på att de skulle fotografera och rita hälsosamma och ohälsosamma platser – gick han in i en mer auktoritär roll. Hemming påpekar att hans ”mjuka” maskulina roll hjälpte honom att bygga upp en mer positiv forskningsrelation till barnen. Artikelns budskap manar till reflexion kring maktförhållandet vid användning av olika metoder (2008).

Det är inte helt utan bryderier som jag har ”nästlat” mig in i barnens värld. Genom att vända sig till skolor som är en obligatorisk institution för barnen, blir det extra viktigt att poängtera frivilligheten i deltagandet, att gå försiktigt fram samt att informera föräldrarna om syftet med forskningen. Efter att inledningsvis intagit en mer ”auktoritär” roll genom att göra intervjuer och ge barnen dagboksuppgifter, kändes det bra att därefter följa upp med observationer som inte krävde samma insats från barnens sida.

Nedan kommer genomförandet av studien och de olika metoderna att presenteras. Även om den stora mångfalden av metoder kan ge ett ”splittrat” intryck så gäller det att komma ihåg att gruppintervjuerna med barnen är den huvudsakliga metoden. Detta kommer att avspeglats i resultatbeskrivningen som framförallt baseras på intrycken från gruppintervjuerna.

4.3.1 Gruppintervjuer

Nedan presenteras de mest betydelsefulla metoderna först och inte i den ordning de genomfördes. Beskrivningen inleds med gruppintervjuerna med barnen. Syftet med gruppintervjuerna är att få kvalitativa insikter om barns vardagsliv och deras förhållande till närnatur. Cele uppger att gruppintervjuer med barn har flera fördelar; bland annat för att de inte ska känna sig lika utsatta. En liten grupp ger möjlighet för alla att komma till tals samtidigt som barnen förhoppningsvis känner en trygghet i att inte vara ensamma med en okänd vuxen. Diskussioner inom gruppen kan också ge mer information än om barnen intervjuades en och en. Cele påminner om att ”dämpa” maktpositionen genom att så långt som möjligt slappna av och anpassa klädsel, ordval och kroppsspråk. Dock gäller det att inte gå för långt i ”avklädandet” av vuxenrollen vilket genast genomskådas. Det påpekas också att det inte enbart är viktigt att vara en god lyssnare utan att man också bör föra en aktiv dialog (Cele 2006). Tillberg intervjuade vuxna och barn i deras hem. Medan intervjuerna med vuxna oftast flöt lätt verkade flera barn nervösa och gav korta svar. Utifrån detta kan slutsatsen dras att gruppvisa intervjuer med barnen är att fördrö framför intervjuer med ett ensamt barn (Tillberg 2001).

Efter att barnen fyllt i aktivitetsdagboken och föräldrarna en enkät (se nedan) genomfördes intervjuerna i november 2007. Sammanlagt deltog 39 barn i gruppintervjuerna – 21 från Härlanda och 18 från Kista – i grupper om 3-6 stycken. Nio gruppintervjuer genomfördes och vart och en varade ungefär en halvtimme. Samtliga intervjuer spelades in efter barnens medgivande. Se bilaga 1 för intervjuguide.

Gällande sammansättning av grupper nämner van der Burgt att så ”lika” grupper som möjligt brukar rekommenderas i intervjusammanhang (2006). Valet föll på att intervju pojkar och flickor för sig. Med detta kriterium och med önskemålet att barnen skulle känna sig bekväma med varandra, komponerade lärarna grupperna. De flesta intervjuerna fungerade väl. Två grupper med pojkar i Härlanda var mer skämtsamma, ”svårmanövrerade” och gjorde sig ibland lustiga över de teman som togs upp. Endast bland en grupp med flickor i Kista var det

svårt att få fart på intervjun. De var blyga och försiktiga och gav endast korta svar. Med största sannolikhet hade enskilda intervjuer med de mer försiktiga och tystlåtna varit svåra att genomföra överhuvudtaget. Generellt sett gjorde barnen i Kista ett mer stillsamt, fåordigt och något mer blygsamt intryck jämfört med barnen i Härlanda. De sistnämnda pratade generellt mer, var mer uttrycksfulla och verbala. Till båda grupper hade jag mig med ett tiotal bilder som plockades fram för att få igång diskussionen. Motiven föreställde bland annat vinterlandskap, strand, barrskog, radhus, betande djur, höghus och så vidare. Bilderna fungerade bra som katalysator vid tillfällena då intervjun tappade fart och gav barnen något att samlas och associera kring.

I samtliga intervjuer var det en eller två personer som med tydlighet framstod som mer välvilligt inställda till att berätta och prata än de övriga i gruppen. Dessa personer hämmade inte de övriga i gruppen att uttrycka sin uppfattning. Snarare inspirerade de mer pratsamma de övriga i gruppen och satte igång reflektioner. I största möjliga mån gjordes ansträngningar för att rikta frågorna till de mer fåordiga. Barnen avbröts inte heller i de fall de berättade om något som inte hade med sammanhanget att göra. Ibland utvecklades en diskussion mellan barnen i gruppen, vilket kan ses som en viktig behållning med gruppintervjuer. Denna fördel med gruppintervjun som metod får vägas mot enskilda intervjuer där varje enskild person i större utsträckning får komma till tals. Vid några tillfällen uppfattades gruppen som för stor, tre till högst fyra personer är enklare att hantera. Det är dessutom svårare att prata om mer privata eller känsliga frågor i grupp, som till exempel hemförhållanden och vilken roll friluftslivet har där.

En svårighet som uppdagades var i samband med att barnen uttalade sig om saker som hade hänt lite längre tillbaka i tiden. Ibland var det svårt att urskilja om en viss händelse hade skett igår eller för flera år sedan, om de gjorde en viss aktivitet ofta eller vid något enstaka tillfälle. Denna problematik är kanske inte helt och hållet förbehållen intervjuer med barn. Utifrån denna erfarenhet är det rimligt att anta att en enkät med frågor kring aktivitetens frekvens hade varit svår att svara på. Här har förmodligen aktivitetsdagboken en fördel då den fokuserar på aktiviteter som ligger i närhet och kan därmed ge större precision.

Det kan diskuteras varför inte grupperna som intervjuades bestod av både flickor och pojkar. Möjligtvis hade detta lett till intressant dynamik och tydliggjort eventuella likheter och skillnader. I intervjuerna framkom att flickorna och pojkarna till viss del hade olika fritidssysselsättningar och aktiviteter på skolgården. Även om de lekte med varandra på skolgården gavs ändå intrycket att pojkar och flickor mestadels umgicks var och en för sig. Inte heller de som tränar lagsport gör det tillsammans. Den könsmissiga uppdelning avspeglar sig också i hur barnen sitter uppdelade i klassrummet. Barrie Thorne påpekar att barn med åren tenderar att dela upp sig alltmer könsmissigt och att denna delning är som tydligast under tonårstiden. Som orsak till detta nämner Thorne byråkratiseringen av leken samt möjligheten att uteslutande leka med kamrater i samma ålder och kön, vilket en skolgård med många barn ger underlag för (Thorne 1993). Sammantaget kan uppdelning under intervjuerna betraktas som en förlängning av den könsuppdelning som mångt och mycket tycks präglade barnens umgänge i övrigt – att pojkar leker med pojkar och flickor med flickor.

Inför intervjuerna hade förkunskaper införskaffats från enkäter till barnens föräldrar från aktivitetsdagböcker (se nedan) samt genom litteraturstudier. Intrycken från dessa metoder ledde till att betoningen kom att läggas på något olika frågor i respektive område. Widerberg menar att både *vad* man frågar efter och *hur* man gör det ofta är bestämt på förhand (2002). Förkunskaper kring det man studerar är nödvändiga för att ställa relevanta och precisa frågor,

för att helt enkelt veta vad man letar efter. I efterhand kan det noteras att jag stundom fokuserade för mycket på att testa den problembild som formulerats inför själva undersökningarna. I den processen är det lätt att glömma att vara lyhörd för nya teman, att man tar vissa svar för givna och därmed inte ställer likartade frågor till de olika grupperna. Ett exempel är att barnen i Härlanda inte nämner Göteborgs centrum eller andra köpcentrum medan barnen i Kista berättar om sin närmaste affärsanläggning. Efteråt stod det klart att denna fråga ställdes i Kista men inte Härlanda. Detta berodde på förförståelsen från aktivitetsdagböckerna som gav intrycket av en lokalbetonad vardag – en bild som jag försökte stämma av under intervjuerna. I sin närhet har dock barnen i Härlanda inte har någon motsvarighet till den centrumanläggning som finns i Kista.

4.3.2 Föräldrarnas erfarenheter

I början på september 2007 skickades 55 enkäter²⁵, varav 26 inkom, till barnens föräldrar. Frågor har riktats till *föräldrarna* utifrån föreställningen om att de har ett viktigt inflytande för att rikta barnens uppmärksamhet mot olika ting i omgivningen, men även för att sätta restriktioner för barns rörlighet. Syftet med enkäten var att få en bild av föräldrarnas bakgrund (uppväxtort- och land, inkomst, utbildning) samt deras förhållande till den tätortsnära naturen, för att därigenom sätta barnens friluftsliv i ett socialt sammanhang (se bilaga 3). Inspiration till att samla in information via enkäter i samband med dagboksstudier med barn är hämtat från van der Burgt (2006), där aktivitetsdagböcker till barnen skickades ut tillsammans med enkäter till föräldrarna. Frågorna kring uppväxtmiljö och miljöintresse är identiska med frågor ur den enkät om friluftsliv som vi konstruerat tillsammans i forskningsprogrammet.

Av 25 enkäter som delades ut till föräldrarna i Härlanda inkom 18 stycken. Ungefär hälften av enkäterna delades ut personligen till föräldrarna när jag informerade dem om min forskning i samband med ett föräldramöte. Resterande enkäter skickades per post till de föräldrar som inte deltog vid mötet. I brevet bifogades också ett brev där jag kortfattat beskrev syftet med enkäten och den aktivitetsdagbok barnen skulle få fylla i på skoltid (se bilaga 2). Samtliga föräldrar i Kista fick information och enkät per post då föräldramötet ställdes in, detta på grund av befarat lågt deltagande i samband med firandet av Ramadan. Anledningen till att ytterligare ett föräldramöte inte inväntades beror på att jag inte ville att barnen skulle fylla i aktivitetsdagböckerna för sent på säsongen, då väder och mörker kan ge sämre förutsättningar för att vara utomhus.

Enkäterna som var 20 till antalet skickades därmed per post, varav 8 inkom. Läraren i Kista påtalade att några av föräldrarna hade svårigheter med svenskan. För att informationen skulle nå ut till fler tog jag hjälp med att översätta informationsbrev till somaliska och arabiska. Två brev per respektive språk bifogades till de föräldrar som läraren bedömde skulle vara hjälpta av detta. Läraren fick ett samtal av en förälder som var tacksam för att informationen var översatt men påtalade att enkäten som var på svenska var svårare att ta till sig. Att också översätta enkäten till exempelvis somaliska eller arabiska hade möjligtvis renderat ett antal ytterligare ifyllda enkäter. Dock hade ett sådant förfarande inneburit ett omfattande arbete med att först översätta enkäten från svenska och därefter ett minst lika stort arbete med att få hjälp att analysera svaren. Ett sådant tillvägagångssätt bedömdes vara för resurskrävande, såväl ekonomiskt som tidsmässigt.

²⁵ 20 st. i Kista och 25 st. i Härlanda

En påminnelsebrev innehållande informationsbrev och enkät gick ut cirka två veckor efter första utskicket. Enkätens omfattning kan diskuteras. Den omfattar 48 frågor på 13 sidor vilket kan te sig vara omfattande. Dock gjorde jag bedömningen att frågorna är relativt ”raka” då de framförallt syftade till att fånga respondenternas aktiviteter. Svarsfrekvensen i Härlanda var trots den relativt omfattande enkäten god (18 av 25) och i Kista kom knappt hälften in (8 av 20). Förutom språkliga barriärer kan även det faktum att jag inte har träffat föräldrarna i Kista påverkat svarsfrekvensen.

4.3.3 Observationer

Etnografen Barrie Thornes studie av barns lek ur ett genusperspektiv baserar sig på observationer från skolor där hon vistades i månader. Liksom andra som forskare inom ”barnfältet” diskuterar hon maktbalansen och hennes roll som vuxen och forskare i relation till barnen. Hon är större än de övriga på skolgården och hon skulle likväl kunna vara lärare eller rastvakt. Hennes närvaro i skolmiljön med blädderblock och penna väckte frågor hos barnen och en nyfikenhet som hon besvarar så öppet som möjligt, samtidigt som hon önskar att hennes närvaro inte påverkar barnens beteende (Thorne 1993).

För att få en bättre förståelse för de miljöer och platser barnen berättat om i intervjuerna gjordes deltagande observationer i barnens närmiljö. Till skillnad från Thornes fall visste barnen vem jag var och vad jag var intresserad av. Under vår och försommaren 2008 följde jag med barnen på olika aktiviteter i närnaturen för att observera vad de upptäckte, betraktade, sade och gjorde. Syftet var att följa upp gruppintervjuerna från hösten innan samt att visa att jag fortfarande var intresserad av deras omgivning och aktiviteter. När en flicka i Kista fick syn på mig i klassrummet inför en friluftsdag suckade hon demonstrativt. När hon förstod att de inte skulle fylla i fler dagböcker såg hon lättad ut. Hon ville att jag skulle förstå att det var rätt ansträngande att fylla i dagboken. Samtidigt vet jag att hon uppskattade deltagandet och visade stort intresse för frågorna.

Observationerna både nyanserade (komplicerade) och förstärkte det som framkom under intervjuerna. Exempelvis berättade två flickor från Kista att de inte tyckte om skogen särskilt mycket, de vistades sällan där och de tyckte bättre om datorn. Också vid den första friluftsdagen vid Järvafältet ville de gärna gå hem istället för att sitta vid lekplatsen i skuggan. Vid andra observationstillfället var det dessa flickor som först tog initiativet att klättra upp på ett fallet träd och leka varpå de övriga klasskamraterna följde efter. De lekte i skogen utan att klaga, trots det kyliga vädret.

I november 2007 deltog jag under en kortare klasspromenad med klassen på Järvafältet, och i maj månad 2008 vid två friluftsdagar. Den första friluftsdagen i maj var en halvdags promenadtur med olika sträckningar där hela skolan deltog. Det var en varm och solig dag. Hela klassen gick den längsta sträckningen på 3 km vilket renderade i en guldmedalj samt saft och kakor. Efteråt fick barnen leka vid en lekplats innan de återvände till skolan. De flesta i klassen gick samlade under promenaden och jag följde med och pratade med barnen, lärarna, lyssnade och betraktade. Foton togs på sådant som fångade min eller de övrigas uppmärksamhet. Bilderna hjälpte mig att återkalla promenadvägen och vad vi såg. Vissa pratade självmant med mig medan andra svarade kort ifall de fick en fråga. Väl framme antecknade jag vad jag sett och hört, något som upprepades efter den andra friluftsdagen. Då intryck samlats från såväl barnen som om deras miljö benämner jag, i likhet med Mia Heurlin-Norinder (2005), tillvägagångssättet som deltagande miljöobservationer. Den andra friluftsdagen var bara en årskurs med och syftet med dagen var att koppla samman teoretiska

kunskaper om skogen, dess djur och växter med praktiska inslag; att värma blåbärssoppa på stormkök, samla ved och göra upp eld, tälja korvpinnar och grilla korv samt att ta sig runt en orienteringsrunda med karta och frågor. Anledningen till att jag inte tog med barnen i Kista på egen promenad berodde på att barnen hade kämpat hårt med dagböckerna och att jag därmed inte ville ”pressa” dem på mer material.

Tillsammans med barnen i Härlanda gjordes observationer vid tre tillfällen. Vid det första tillfället i maj 2008 hade skolan en friluftsdag för samtliga klasser där olika lag gick runt i stationer i terrängen med olika tävlingsmoment. Lagen bestod av barn ur olika årskurser och ledare för de grupper som jag följde var barn som jag tidigare intervjuat. De övriga barnen i gruppen tog ingen särskilt notis om mig utan tog mig för en ur skolpersonalen. Här kan jag identifiera mig med Thornes ambivalenta hållning till sin roll som observatör i det fördolda – hon betraktar utan att de betraktade har vetskap om det, vilket inte känns helt ärligt (Thorne 1993).

Under den andra turen i barnens närområde fick pojkarna i klassen visa mig runt. Läraren menade att det var bäst att gå med pojkarna och flickorna var för sig. Lärarens uppfattning är att pojkarna är de som är ute mest i skogen i området och rör sig längst ifrån hemmet. Tillsammans med läraren drog vi i klassrummet upp riktlinjerna för promenadens sträckning. Utgångspunkten var att de skulle visa mig platser i området de vistades vid eller som på något annat sätt var speciellt. Vi gick och småsprang mot det första målet som var en koja, därefter ville en annan ta oss till lekplatsen, och sedan nästa till en damm och så vidare. De visade var en uteliggare hade sitt tält, var de brukade cykla, var en koja hade förstörts och så vidare. De blåste i maskrosstjälkar, en upphittad socka fylldes med sand, pinnar blev till svärd och lekplatser togs i besittning. Efter en och halv timma var vi tillbaka i skolan.

Den tredje turen gjordes tillsammans med flickorna i Härlanda klassen. På samma sätt som pojkarna visade de upp en god kännedom om skogen i närområdet när de lotsade mig mellan olika platser. Även om de kände till de flesta platser vi besökte så blev det tydligt att de ”egna” platserna låg nära hemmet. Till skillnad från turen med pojkarna kunde jag i lugn och ro prata med flickorna. Under promenaden talade vi om ridning, minnen kring platser där de hade lekt, klättrat, åkt skridskor, badat eller haft picnic. Vi tog genvägar, stannade och klappade hundar. Efter en och halv timme tog vi paus för att gå tillbaka till skolan för lunch varefter vi återtog visningen i den sista delen av området. Flertalet uttryckte en stor entusiasm för att det hade varit härligt att få vara ute en halvdag. Framförallt ett par tjejer som bodde nära varandra i ett av områdets flerbostadsområde hade mycket att berätta om lekar på gården och i skogsdungarna omkring.

4.3.4 Vilka aktiviteter, var och med vem?

Under andra veckan i september 2007 fick barnen i uppgift att fylla i en aktivitetsdagbok. Syftet med denna aktivitetsdagbok var att få en inblick i barnens vardagsvecka – vad de använder sin tid till, vilka de umgås med och var någonstans aktiviteten äger rum (se bilaga 4). Den bärande tanken är att vistelse i närnaturen endast är *en* av många aktiviteter som ”konkurrerar” om dygnets begränsade tidsbudget. Användningen av aktivitetsdagboken, genom dess fokus på tid och plats, kan sägas spegla ett tidsgeografiskt synsätt.

I likhet med enkäterna till barnens föräldrar betraktas resultaten från aktivitetsdagböckerna i första hand som en kunskapsgrund att utgå ifrån i formuleringen av intervjuguiden. Dock var tanken från början att resultatet från dagboksundersökningen skulle få större plats än vad den

slutligen fick. Dagboken som metod är relativt beprövad i geografiska undersökningar. (Thulin 2004; Tillberg 2001; van der Burgt 2006). Även om det i dagboken gavs möjlighet att ange tidsåtgången så betraktas inte exakta tidsangivelser som det viktigaste resultatet. Tanken var snarare att få fram en ungefärlig bild av tid spenderad på olika aktiviteter. Vidare får barnen genom aktivitetsdagboken möjlighet till att ta ställning huruvida de betraktar en viss plats som naturpräglad eller inte. Betraktas exempelvis fotbollsplanen eller skolgården som natur? Även de aktiviteter som bedrivs under skoltid uppmuntrades att fyllas i. Detta utifrån föreställningen att skolan genom bland annat friluftsdagar, orientering eller liknande skulle kunna utgöra en betydande andel av barns naturumgänge.

Liksom andra metoder har aktivitetsdagboken både fördelar och nackdelar. En stor fördel är att en dagbok ger information om hur en vecka *faktiskt* ser ut. Detta skiljer sig från till exempel enkäter där det ges en bild av vad man *brukar* göra en vecka. Förmodligen är det också enklare att minnas vad man gjort föregående dag än att till exempel ställa frågor som berör händelser under de senaste 12 månaderna. Nackdelarna är å andra sidan tämligen uppenbara – inte minst är det en arbetskrävande metod för respondenterna. Självklart finns möjligheten att utlämna detaljer som barnet vill hålla hemligt (van der Burgt 2006). Detta är å andra sidan ett generellt ”problem” som är giltigt för andra metoder. I de dagböcker som kom in framkommer heller inga aktiviteter som går ”utanför ramarna” för vad som skulle kunna anses vara acceptabelt beteende.

Aktivitetsdagböckerna genomfördes i september månad 2007 med tanke på att vardagsrutinerna då brukar ha kommit igång efter sommarledigheten. I september har det heller inte hunnit bli för mörkt eller kallt ute. För att inte skilda ljus- och väderförhållanden skulle inverka för mycket på resultatet fick barnen i Stockholm och Göteborg fylla i dagböckerna under samma vecka. Vädret var mestadels klart och strax över 10 grader varmt på dagtid.

För att testa aktivitetsdagbokens svårighetsgrad lät jag två släktingar i respondenternas ålder fylla i den. Utifrån deras intryck gjordes bedömningen att svårighetsgraden var rimlig. Lärarna i respektive klass hade heller inte några invändningar mot metoden. För att inte få ett för lågt deltagande föreslog läraren i Kista att låta barnen fylla i dagböckerna under skoltid. För att förutsättningarna skulle vara så identiska som möjligt fick barnen i Härlanda också fylla i aktivitetsdagboken under skoltid. Nackdelen med detta var att barnen fick fylla i aktivitetsdagboken i skolan dagen *efter* aktiviteterna hade ägt rum. Denna tidsförskjutning mellan aktiviteternas utförande och själva ifyllandet, fick alltså vägas mot potentiellt ökade chanser att få in fler dagböcker. Det senare alternativet valdes med förhoppning om att det skulle höja svarsfrekvensen.

Från Kistaklassen inkom 12 av 20 dagböcker i mer eller mindre fullständigt skick medan bortfallet närmast blev totalt från Härlandaklassen. Läraren i Kista beskrev att barnen fått kämpa mycket med dagböckerna och att det varit tidskrävande men samtidigt lärorikt. Då ifyllandet för vissa elever hade tagit så pass lång tid valde läraren i Härlanda att barnen skulle få ta hem dagböckerna och ta hjälp av föräldrarna. I denna process föll dagböckerna ”mellan stolarna” och *en* komplett dagbok inkom. I Härlanda fick barnen istället som uppgiften skriva några rader om vad de brukar göra på sin fritid. Av 27 barn i klassen fick jag in 20 små berättelser, ofta med illustrationer till. Då flera av de inkomna enkäterna saknade fullständiga uppgifter över hur mycket tid som spenderats på olika aktiviteter föll valet på att inte göra en närmare tidsmässig analys av dagböckerna. Istället skaffade jag mig en överblick genom att beskriva barnets vecka i sammanhängande text utifrån informationen i dagboken.

4.3.5 Enkät om friluftsliv och naturturism i Sverige – fallstudieområde Delsjön

Genom deltagande i forskningsprogrammet *Friluftsliv i förändring* har jag tillgång till enkätmaterial insamlat både nationellt och i fallstudieområden, bland annat från Delsjöområdet i Göteborg. Delsjöenkäten gick ut till 500 personer 18-75 år boende runt Delsjöområdet, varav 170 enkäter inkom. Den låga svarsfrekvensen (34 %) bör hållas i minnet då jag hänvisar till enkäten. Utformningen av Delsjöenkäten är till största del identisk med den nationella enkäten (Fredman, Karlsson, Romild & Sandell 2008a) med frågor kring bland annat olika friluftslivsaktiviteter, motiv till naturvistelse, syn på allemansrätten och så vidare. Dock var vissa frågor specificerade kring närområdet i Delsjöområdet. En fråga som riktar sig till föräldrar med barn under 16 år där det frågas efter ifall de upplever hinder för barnens vistelse i Delsjöområdet (se bilaga 5).

I likhet med den nationella enkäten var det något större andel kvinnor än män som svarade. I den yngre åldergruppen 18-30 år dominerade andelen kvinnor (24 svarande kvinnor mot 11 män) medan i den äldsta åldersgruppen 61-75 år var det fler män än kvinnor som svarade (24 män och 17 kvinnor). Medelåldern på de svarande var 46 år och medianålder 44 år. Knappt en tredjedel av de svarande (48 av 170) uppgav att de ha de barn, och 16 av dessa hade barn i åldern 6-12 år. Andelen som var uppvuxen i annat land var lågt, vilket till viss del speglar den relativt sett låga andelen invandrare i området (Friluftsliv i förändring - Delsjöenkät 2007).

I detta sammanhang har det inte gjorts några fördjupade analyser av materialet, utan det används istället som bakgrundsinformation för bredare bild av friluftslivet i Delsjöområdet. Enkätmaterialen matades in centralt inom forskningsprogrammet och har gjorts tillgängligt för bearbetning genom dataprogrammet SPSS. Observera att jag kommer att hänvisa till två enkäter; dels föräldrarenkäten som avser enkäten som barnens föräldrar fyllde i, och dels Delsjöenkäten från det gemensamma forskningsprogrammet som gick ut till 500 personer boende runt Delsjöområdet.

4.3.6 Sammanfattningsvis om flera metoder

Resultatet i denna studie baseras huvudsakligen av gruppvisa intervjuer med barn i två fallstudieområden. Detta kommer att avspeglas i kapitel 5 där resultat i mångt och mycket redovisas utifrån intervjuerna. Resultaten från de inledande metoderna (aktivitetsdagböckerna, föräldraenkäterna) hjälpte till i vägledningen av frågorna och de teman som berördes under intervjun. I kapitel 5 där resultaten redovisas används också citat för att åskådliggöra de teman som berörs och för att ”ge liv” åt texten. I kapitel 6 kommer resultaten att presenteras på ett mer sammanfattat vis och knyts an till tidigare litteratur.

Användningen av flera metoder kommer av en önskan att säkrare kunna uttala sig om resultaten från gruppintervjuerna. En annan anledning till att flera metoder använts är att de inledande metoderna hade ett stort bortfall. Detta skapade ett behov av att väga upp med datainsamling som gav ett likvärdigt resultat från båda områdena. Framförallt var bortfallet kring aktivitetsdagboken stort där praktiskt taget endast ifyllda exemplar inkom från Kistaklassen. I efterhand kan det noteras att det var en tämligen svår uppgift att anteckna var man varit och hur länge olika aktiviteter pågått. Åtminstone var metoden tidsödande, även om läraren i Kista påtalade den pedagogiska förtjänsten av att arbeta med tid och begrepp som natur. När det gällde enkäterna till föräldrarna inkom flest svar från Härlanda, varför den empiriska slagsidan från Kista i viss mån vägdes upp. Utöver gruppintervjuerna kan behållningen med observationerna lyftas fram. De levandegjorde i många fall de platser som barnen berättat om.

Dessutom stärkte mycket av observationerna intrycket från intervjuerna. Till exempel framgick Härlandabarnens goda lokalkännedom både när de muntligen hänvisade till olika platser i närområdet och när de på ett flyhänt sätt visade runt i området under promenaderna.

4.4 Fallstudieområdena

4.4.1 Järvafältet - Kista

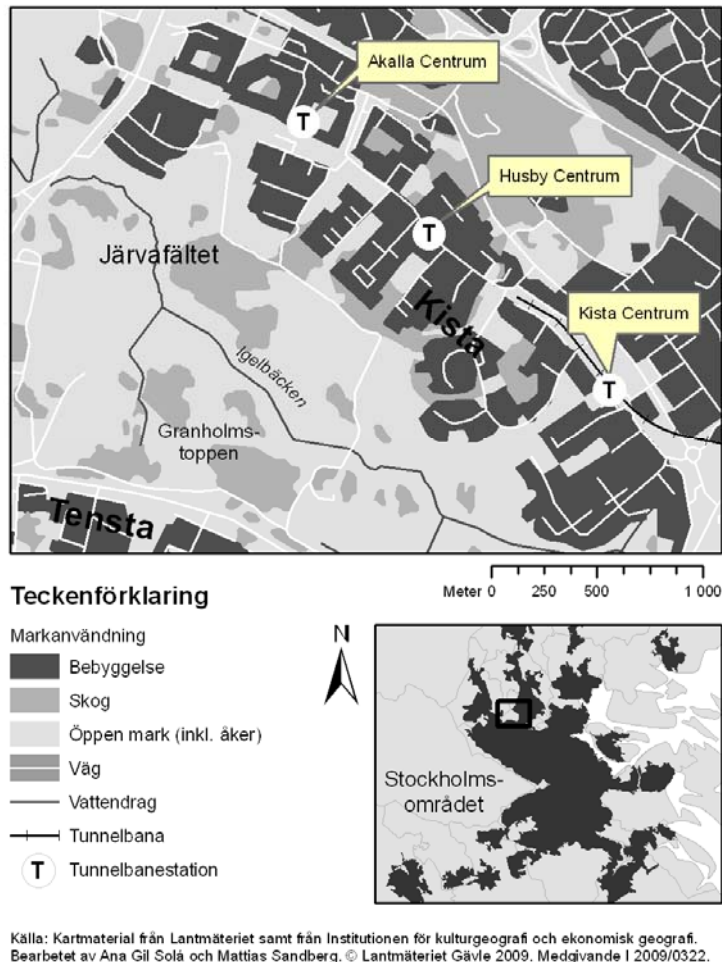
Järvafältet är beläget cirka 15 km nordväst om centrala Stockholm. Delar av grönområdet utgör ett av de största naturreservaten i Stockholm län och sträcker sig över tre kommuner. Av det sammanlagt 2500 hektar stora reservatet återfinns den minsta delen, 500 hektar i Stockholm stad. På denna del av Järvafältet som behandlas här räknar man med en kontinuerlig bebyggelse från ungefär 2000 år tillbaka. Några av dagens befintliga stadsdelar har fått namn av de gårdar som föregick dem; Akalla som omtalas redan år 1323 samt Husby och Kista (Stockholm Kommunstyrelsen 1973). Områdena Kista, Husby och Akalla ligger ungefär en mil från Stockholms central och nordväst om Järvafältet. *Observera* att Kista i uppsatsen är synonymt med förre detta stadsdelsindelningen Kista som hyste områdena Kista, Husby och Akalla. För att inte avslöja vilken skola som studerats specificeras inte området närmare än så. Se figur 4.1.

Järvafältet exploaterades successivt inom ramen för det så kallade miljonprogrammet. Först byggdes Södra Järva med Rinkeby, Tensta och Hjulsta och därefter Norra Järva. Det som idag utgör Kista, Husby och Akalla (Norra Järva) kom att förläggas mellan E18 och E4 där Järvafältet bildar en kil i sydöstlig riktning mot Stockholm city. De första områdesplanerna för Akalla och Husby togs 1970 och tre år senare godkändes även planerna för bostadsområdet Kista i kommunfullmäktige. Bebyggelsen i området domineras av hus med 5-6 våningar, även om det också finns tvåvånings hus och fjortonvåningsbyggnader. Till planeringen av Norra Järva beaktades i viss utsträckning lärdomar av planeringsmissarna från Södra Järva. Dessa misstag bestod bland annat i att utemiljön blev lidande då ingen hade det övergripande ansvaret för att gångvägar iordninggjordes. Grönytor som avsatts i planen blev under ett virrvarr av byggnadsfordon och material antingen lagerytor eller sönderkörda. I Akalla och Husby som byggdes under åren 1972-77 lät man däremot vegetation vara kvar. Därtill blandades upplåtelseformerna; detta framförallt i Akalla (Molina & Lundmark 1999). När bebyggelse anlades på Järvafältet sparades delar av vegetationen mellan husen. Inom bebyggt område och på en radie på 100 meter återfinns bara små fläckar av den ursprungliga vegetationen som tillsammans utgör 10 procent av de öppna ytorna. De övriga öppna ytorna är parker, lekplatser och andra anlagda områden.

Mellan Södra och Norra Järva finns den sydligaste delen av Järvafältet som sedan 2006 går under namnet Igelbäckens kulturresevat. Syftet med reservatet är att bevara och utveckla det gamla odlingslandskapet²⁶. Med Järvafältet avses i fortsättningen den del som utgör Igelbäckens kulturresevat och som är beläget i anslutning till Kista. I området finns bland annat kolonilotter, fotbollsplaner, frisbeegolfanläggningar samt en backe som består av tippmassor från tunnelbanans anläggning. Igelbäckens kulturresevat består till hälften av odlingslandskap samt till hälften av skog och ängsmark, genomkorsade av små vägar och stigar, varav vissa är belysta. En jordbruksverksamhet med betesdjur i området bedriver fortfarande verksamhet (Florgård & Forsberg 2006).

²⁶ www.stockholm.se/KlimatMiljo/Natur/Naturreservat-i-Stockholms-stad/ (2008-11-03)

Järvafältet och Kista

Figur 4.1. Fallstudieområden Kista och Järvafältet. Observera att med Kista i uppsatsen avses den sammanhängande bebyggelsen med områdena Akalla, Husby och Kista. Den delen av Järvafältet som framträder på kartbilden har reservatsstatus – Igelbäckens kulturresevat.

Kista har sammanlagt 30 000 invånare och ungefär lika många arbetar i området som hyser ett IT-klyster där Ericssons huvudkontor bland annat återfinns. Stadsdelförvaltningen Kista är idag sammanslagen med Rinkeby. Majoriteten av befolkningen i f.d. stadsdelsområdet Kista (nuvarande Rinkeby och Kista) har utländsk bakgrund²⁷, ca 75 procent av barnen 0-15 och 69 procent för hela befolkningen.²⁸ Arbetslösheten är högre, utbildningsnivåerna lägre och andelen bidragstagare är större i området jämfört med genomsnittet för Stockholm. Fallstudieområdet intill Järvafältet är relativt barnrikt med en större andel barn jämfört med Stockholms stad i övrigt.²⁹

²⁷ Antingen utrikes födda (50 procent) eller inrikes född med två utrikes födda föräldrar (17 procent)

²⁸ www.usk.stockholm.se/tabellverktyg/tv.aspx?projekt=omradesfakta&omrade=sdn01 (2009-01-09)

²⁹ www.usk.stockholm.se/internet/omrfakta/omradesvis.asp?omrade=1

www.usk.stockholm.se/tabellverktyg/tv.aspx?projekt=omradesfakta&omrade=sdn01 (2009-01-09)

4.4.2 Delsjöområdet närmast Härlanda

Delsjöområdet är ett ca 760 ha stort naturområde som ligger i östra delen av Göteborgs stad. Området ligger i anslutning till Härlanda och Örgryte stadsdelar i Göteborg stad och gränsar till Partille kommun österut och till Härryda kommun i söder. Området brukades som allra hårdast under 1700- och 1800-talen då ett flertal torp anlades. I slutet av 1800-talet påbörjades arbetet med att plantera skog på de till stora delar trädlösa utmarkerna.³⁰ Delar av området är ett naturreservat som bildades år 1984. Terrängens brutna karaktär ger området variation med hållmarker, rishedar, sjöar och lövbrantskogar.³¹ Den delen av Delsjöområdet som ligger i direkt anslutning till bebyggelsen i Härlanda och Örgryte ingår inte i naturreservatet. Det är också där som det mesta av friluftslivet är koncentrerat kring. Göteborgs stad förvaltar och sköter hela området, inklusive naturreservatet. Förslaget från Länsstyrelsen i Västra Götaland att utöka naturreservatet så att det därmed skulle innefatta den kommunalägda marken ogillades av Göteborgs stad. Huvudsyftet med utvidgningen av reservatet anges vara att skydda ett tätortsnära naturområde med stor betydelse för friluftsliv.³² Områdets betydelse för friluftsliv är stort; uppskattningsvis besöks området av 1 miljon människor per år.³³ Resultatet från Delsjöenkäten visar att nöjes- och motionspromenader uppges vara den vanligaste aktiviteten i området, sedan kommer jogging och därefter att ströva i skog och mark samt promenader med hund. Över hälften av de svarande har besökt Delsjöområdet ett par gånger i månaden eller oftare under de senaste 12 månaderna (Friluftsliv i förändring - Delsjöenkät 2007). Även i enkäten till barnens föräldrar framkom det att promenaden var den dominerande aktiviteten, både på Järvafältet och i Delsjöområdet.

Delsjöområdet erbjuder ett stort utbud av aktiviteter och anläggningar så som fiske, paddling, badplatser, ridvägar, golfbana, skidbacke och så vidare. Så som namnet antyder hyser området ett flertal sjöar varav Stora- och Lilla Delsjön är de största – de är också knutna till stadens dricksvattenförsörjning. Sedan ett par år tillbaka är granarna i området utsatta för skadegörelse. Tusentals granar har ringbarkats vilket medför att de sakteliga dör och är en fara för allmänheten i området. Därför påbörjade Göteborgs stad i oktober 2008 att avverka skadade granar (Heyman, Göteborgs Posten, 2008-10-10).

Det bostadsområde som studerats här ligger i stadsdelen Härlanda i östra Göteborg, där det bor ca 20 000 personer. Bostadsområdet ligger alldeles i anslutning till Delsjöterrängen och består av en blandning av olika hustyper och upplåtelseformer; flerbostadshus, villor, parhus och radhus, där majoriteten av bebyggelsen är uppförd under 1940-1960-talen. Området präglas av grönska i och med dess närhet till Delsjöterrängen samt ett relativt stort inslag av grönytor mellan husen. Andelen äldre personer i området är högre än genomsnittet för Göteborg, förskolebarnen ökar medan antalet skolbarn minskar. Den kommersiella servicen beskrivs som ganska god. Stadsbyggnadskontoret i Göteborg beskriver i sitt lokala program för Härlanda att det finns ett ganska stort förändringstryck på att bygga fler bostäder och ett tiotal troliga förestående projekt nämns i dokumentet. Sedan förra Översiktsplanen från 1999 har 350 bostäder tillkommit i området.³⁴

³⁰ [www.naturen.goteborg.se/prod/parkochnatur/gronaochblaomraden/dalis2.nsf/vyFilArkiv/Delsjon.pdf/\\$file/Delsjon.pdf](http://www.naturen.goteborg.se/prod/parkochnatur/gronaochblaomraden/dalis2.nsf/vyFilArkiv/Delsjon.pdf/$file/Delsjon.pdf) (2008-11-03)

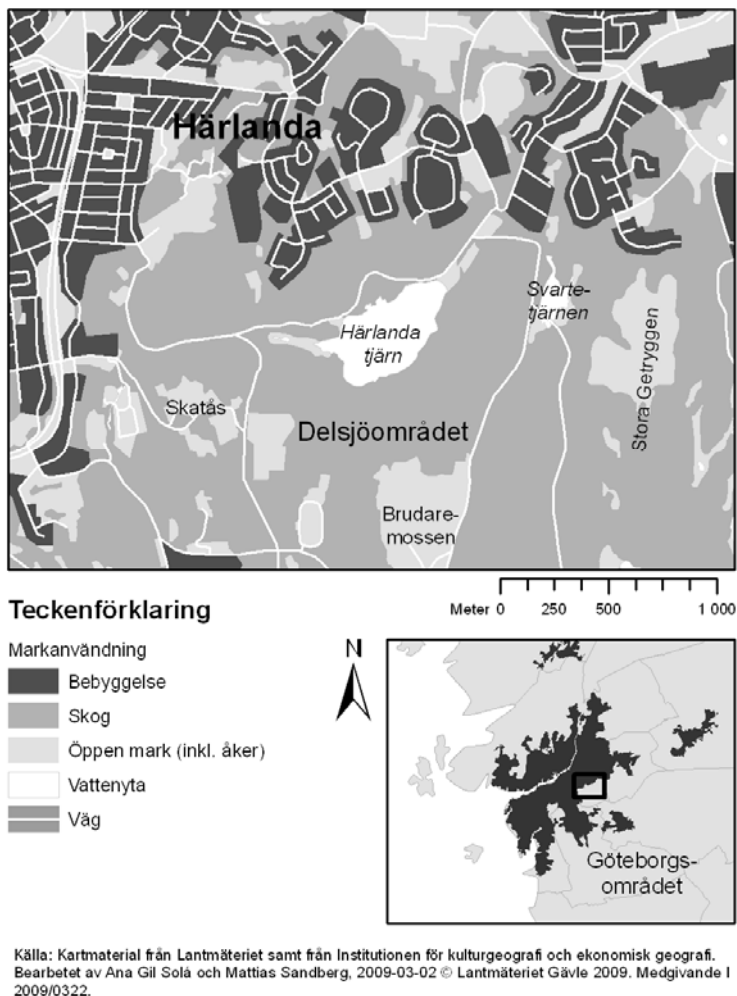
³¹ www.vastkuststiftelsen.org/visanaturres.asp?id=574 (2008-11-03)

³² www.o.lst.se/NR/rdonlyres/A4618379-E54E-43DC-B1C3-A387F645862D/66815/beslutremissversion_medbilagor.pdf (2008-11-03)

³³ www.vastkuststiftelsen.org/new_vks_webb/pdffiler/Verksamhetsb_2007.pdf (2008-11-03)

³⁴ [www5.goteborg.se/prod/stadsbyggnad/dalis2.nsf/vyFilArkiv/Harlandany.pdf/\\$file/Harlandany.pdf](http://www5.goteborg.se/prod/stadsbyggnad/dalis2.nsf/vyFilArkiv/Harlandany.pdf/$file/Harlandany.pdf)

Delsjöområdet och Härlanda

Figur 4.2. Fallstudieområden Delsjöområdet och Härlanda. Terrängen närmast bebyggelsen i Härlanda och närmast Härlanda tjärn har inte reservatsstatus. Delsjöområdets naturreservat är det största delen förlagt kring Stora- och Lilla Delsjön strax utanför kartbilden söderut.

I stadsdelen Härlandas barn- och ungdomsplan beskrivs det att området gått från att varit en arbetarstadsdel med mycket barn till ett medelklassområde där både antalet och andelen barn har minskat. Vid jämförelse av olika "välfärdsnyckeltal" ligger Härlanda något över genomsnittet i Göteborg. Detta gäller till exempel tandstatusen bland de unga, att simkunnigheten är hög för barn i årskurs 5 samt att andelen barn och ungdomar som ingår i hushåll med socialbidrag är mycket låg. Medelinkomster och utbildningsnivå ligger också över genomsnittet i Göteborg (Härlanda barn- och ungdomsplan). Ungefär 37 procent av invånarna är 25-64 år har eftergymnasial utbildning som är 3 år eller längre och 19 procent har 2 år eller kortare. I Härlanda utgör svenska och utländska medborgare födda i utlandet 12 procent av befolkningen medan motsvarande siffra i Göteborg som helhet är 20 procent. Till skillnad från statistiken över Kista tas inte inrikes födda med två utrikes födda föräldrar med i statistiken över Härlanda. Därför framstår andelen individer med invandrarbakgrund som än mindre Härlanda (12 procent) i relation till andelen i Kista (69 procent).

5. STORSTADSBARNNS VARDAGSLIV MED FOKUS PÅ AKTIVITETER I DEN BOSTADSNÄRA NATUREN

5.1 Introduktion

Nedan följer en presentation av materialet som samlats in från fallstudieområdena. Materialet baseras först och främst på resultat från gruppintervjuerna med barn i två mellanstadieklasser; en i Kista i Stockholm och en i Härlanda i Göteborg. Resultatet är även baserat på enkäter till barnens föräldrar, aktivitetsdagböcker samt intervjuer med deras lärare. Det kommer att framgå från vilken av metoderna ett visst resultat är hämtat. Observera att de namn som anges i samband med citaten är fingerande (bortsett från författarens eget som är markerat i fet stil).

Presentationen av resultatet kommer att ske utifrån olika teman. Inledningsvis ges en beskrivning av i vilken utsträckning barnen spenderar tid i närområdet, såväl utomhus som inomhus, samt i vilken grad de upplever trygghet i utomhusmiljön. Dessa aspekter bör teoretiskt sett sätta ramarna för barnens möjligheter för att vistas i närnaturen. Dessutom avspeglar de uppsatsens intresse för olika hinder för barns närnaturvistelse. Efter detta beskrivs barnens förhållande till närnaturen och vilka aktiviteter de bedriver där. Avslutningsvis i kapitlet ges en inblick i vilka tankar och känslor som närnaturvistelsen kan framkalla. Även om inte kapitlet är direkt strukturerat efter uppsatsen frågeställningar så handlar detta stycke om *i vilken utsträckning barn vistas i sin närnatur* (fråga 1), *vilka aspekter som främjar respektive hindrar denna naturvistelse* (fråga 2) samt *vad närnaturen väcker för känslor och tankar hos barnen* (fråga 3). I kapitel 6 kommer dessa frågor att besvaras på ett mer samlat sätt. Där kommer också tidigare refererad litteratur att knytas an till resultaten.

5.2 Att vara eller inte vara i bostadsområdet – en fråga om tid och rum

Själva kärnan i undersökningarna, vilka aktiviteter som barnen bedriver i den bostadsnära naturen, kräver en förståelse för bostadsområdenas karaktär och barnens förhållande till sin närmiljö. Att vara i den bostadsnära naturen kräver att man spenderar tid i bostadsområdet. Gör barnen det? Låt oss börja med barnen i Kista som ligger i anslutning till grönområdet Järvafältet. Vardagen för Kistabarnen ter sig tämligen lokal och de flesta aktiviteterna är förankrade i bostadsområdet eller i dess närhet. Läraren berättar om klassens utflykter till innerstaden och om hur dessa väckt förundran bland barnen. Flera hade inte varit där i någon större utsträckning innan. Syftet med utflykterna i både närområdet och innerstaden var att ge barnen bättre orienteringsförmåga och kunskaper om platser de annars inte hade besökt. Andra platser som nämns i aktivitetsdagboken är hemmet, skolan, träningen samt grannområdena i Kista. Kista centrum är ett välutvecklat affärs- och servicecentrum. När barnen berättar om att de varit med föräldrarna och handlat så är det uteslutande i närområdet.

I enkäten till föräldrarna ställdes frågor kring aktiviteter på fritiden. Hushållarbete är den aktivitet som valdes av de flesta i både Härlanda och Kista. En skillnad som kan iakttas är att de svarande i Härlanda knappt fyller i kategorin ”shopping, gå på stan”, och då endast på helger under vinterhalvåret. Samtidigt nämnde en majoritet av Kistaföräldrarna denna aktivitet som *en* av tre aktiviteter som upptar största delen av deras tid. Det serviceutbud som finns i Kista på behändigt avstånd finns det inte riktigt någon motsvarighet till i Härlanda. I

Härlanda är det endast flickor som nämner närheten till service i området. Följande berättar Evelina, Lisa och Emma när de ombads att beskriva deras bostadsområde:

Evelina *"Det är roligt, det finns många här och det finns ett torg där man kan gå och handla grönsaker, mat och godis om man är sugen på det, och så finns det ett apotek här borta där man kan köpa och så."*

Lisa *"Det är ganska så fritt, eller liksom...man kan springa omkring här, inte så att vi springer omkring i hela Härlanda och nära till skog och så..."*

Evelina *"...det är inte så stort..."*

Emma *"Det är inte så mycket trafik..."*

Evelina *"...och så är det trevligt här."*

Närheten till service och skogen framhålls som något positivt, liksom avsaknaden av trafik. Även en annan grupp flickor i Härlanda lyfter fram bland annat närheten till service liksom skogen:

Lina *"Det är mycket skog."*

Janina *"Mycket skog, mycket städer, vägar och lägenheter, och lite radhus."*

Ella *"Affärer, dagis och fruktaffärer."*

Lina *"Fruktaffär, mataffär och mycket skog..."*

Ella *"...och lite radhus."*

Lina är väldigt positiv till sitt bostadsområde och de flesta av de platser hon uppskattar är knutna till kvarterets och lägenhetens direkta närhet. Hon påpekar att det finns *"lekgrejer i parken som man annars behöver åka buss till"*. Pojkarna pratar generellt sett litet, om något, om närheten till affärer eller liknande förutom om platser där idrottsträningar äger rum. Barnen i Härlanda kan namnet på fler platser i sin omgivning i jämförelse med barnen i Kista och ger uttryck för en djupare lokalkännedom³⁵. Till exempel under en av friluftsdagarna på Järvafältet frågade läraren vad bäcken heter som precis de då passerade. Ingen av barnen runt om kunde svara och läraren uttryckte förvåning: *"Det pratade vi ju om förra veckan!"*

Både skola och fritids finns i barnens närområde. Pojkarnas favoritplats är en fritidsgård där man kan spela pingis, biljard, fotboll och data, där det ordnas tävlingar och disco. Ingen av flickorna i Kista pratar om den fritidsgården. Alla deltagande barn har i princip gångavstånd till respektive skolor.³⁶ Samtidigt som de har gångavstånd till skolan har barnen i Härlanda också möjlighet att ta bussen dit. Läraren berättar att vissa barn åker en hållplats för att träffa kompisar på bussen. I Kista går inga bussar genom området på det sättet. Närheten till skolan lyfts fram som något positivt i följande stycke då jag frågar dem om vad som är bra med Kista.

³⁵ Att inte kunna namn behöver i inte vara detsamma som att man inte hittar eller känner till en plats.

³⁶ Detta är inte självklart då möjligheten att fritt välja skola ha medfört att skolors upptagningsområden därmed kan bli geografiskt större. Antalet elever i fristående grundskola var omkring 70 000 år 2006 och andelen av barnen i storstäder går i friskola utgjorde omkring 10 procent. Barn anvisad till kommunal skola går och cyklar till och från skolan i högre utsträckning jämfört med fristående och "annan kommunal skola" (Gummesson 2007).

Saba "Att man kan leka ute och att man har kompisar."

Sara "Att man är nära skolan."

Jamilia "Det tar typ 10 minuter."

Noria "Ibland går jag ensam och ibland så går jag med min mamma."

Då barnen vistas i skolan och på fritids i *närheten* av hemmet samt att skoltiden upptar en stor del av deras vakna tid, ter det sig inte underligt att vardagen är lokalbetonad. Det som bryter detta mönstret är det faktum att alla former av organiserade verksamheter som barnen deltar i Härlanda inte finns närområdet.

Sammanfattningsvis tycks det finnas ett rätt stort utbud av service och aktiviteter i barnens närområde. Framförallt tycks ingen ha långt till skolan. I synnerhet framstår Kistabarnens vardag som lokalbetonad. Härlandabarnen ger ett positivt omdöme om sitt område.

5.3 Konkurrenten om tiden från organiserade aktiviteter

Deltagande i organiserade aktiviteter kan betraktas som en konkurrent om tiden för fri och spontan närnaturvistelse. Var någonstans barnens aktiviteter äger rum i förhållande till hemmet är intressant utifrån föreställningen om att det tar tid att förflytta sig, vilket därmed skulle kunna inskränka på möjligheten att vistas i närnaturen. Att cykla långt eller att bli skjutsad till andra sidan staden tar tid, liksom själva träningen – samtidigt som dygnets timmar är konstant.

I stort sätt samtliga pojkar som intervjuades i Kista tränar någon idrott på fritiden, framförallt fotboll men också innebandy och basket. Ingen av flickorna i Kista utövar någon idrott. Några har tränat förut men tröttnade. De gånger som barnen i Kista blir skjutsade är i samband med vissa bortamatcher i fotboll. I övrigt tycks alltså inte deltagandet i organiserade verksamheter påverka deras vistelse utanför det egna bostadsområdet i någon större utsträckning. Antalet organiserade aktiviteter per barn, mångfalden av aktiviteter, dess lokalisering i förhållande till områdena samt skjutsning är en punkt där omständigheterna skiljer sig åt i de olika områdena. Samtliga svarande föräldrar i Härlanda uppger i enkäten att barnen deltar i någon form av organiserad verksamhet *inomhus* – där idrott framstår som den dominerande aktiviteten. Hälften av de tillfrågade uppger att de har barn som deltar i aktiviteter *utomhus*. Barnen i Härlanda sysslar med fler aktiviteter utöver idrott, så som musikundervisning och scouting. Exempel på aktiviteter som barnen i Härlanda har är ridning, scouting, orientering, innebandy, pingis, friidrott, tennis, ishockey, fiol, innebandy, trummor, segling, fotboll, judo och jazzdans. Fiol, innebandy, fotboll och scouting är några aktiviteter som finns i närområdet, till övriga aktiviteter får barnen antingen skjuts, cyklar eller åker kollektivt.

Majoriteten av föräldrarna i Härlanda skjutsade barnen till träningen. Ytterligare ett par uppgav att barnet fick sällskap till träningen. Antingen promenerade de dit, cyklade eller åkte kollektivt. Tre föräldrar uppgav att barnet gick eller cyklade till den organiserade aktiviteten på *egen hand*. Fler barn tog sig på egen hand till organiserade aktiviteter utomhus, i jämförelse med träningar inomhus. *Ingen* av dem med *högst* inkomstnivå (av de tillfrågade i Härlanda) hade barn som tog sig själva till träningen, och ingen av de med utomeuropeisk bakgrund (3 av 18) gav barnen skjuts. Det främsta motivet till att barnen blir skjutsade är att

vägen dit är för *trafikerad*, det är för *långt dit för att cykla eller gå* eller att det tar *för långt tid* att ta sig dit på något annat sätt *än med bil*.

Inga markanta skillnader gällande träningens omfattning eller inriktning går att skönja mellan pojkarna och flickorna i Härlanda, även om det till exempel enbart var flickor som utövade ridning och någon av pojkarna som seglade. Aktiviteternas omfattning samt dess ”utsocknes” lokalisering³⁷ torde medföra att barnen i Härlanda spenderar mer tid utanför sitt bostadsområde jämfört med barnen i Kista, att vardagen generellt sett inte är lika lokalbetonad.

Ingen av barnen beklagar sig över aktiviteternas tidskonsumtion eller att de upplever sig stressade. Resultaten från enkäterna pekar inte heller på att föräldrarna upplever sin vardag som särskilt stressad, även om några anger tidsbrist som en orsak till varför de inte spenderar mer tid i närnaturen. Att lämna området tycks heller inte uppfattas som någon större uppoffring. David i Härlanda skulle dock vilja kunna promenera till kampsporten som ”*alla måste åka bil till*”. Fredrik och Nils uppskattar att åka till träningen då de på vägen dit kan beskåda robotterna i en industrilokal. Överhuvudtaget värderade barnen sällan den träning de gick i.

Sammanfattningsvis tränar barnen i Härlanda i större utsträckning än barnen i Kista, och dessutom sker denna träning ofta utanför bostadsområdet. Detta borde innebära att Härlanda-barnen spendera relativt sett *mindre* tid i sitt närområde i jämförelse med barnen i Kista.

5.4 Mitt land utanför vardagssfären

Om vi frångår vardagssfären för en stund, avslöjar diskussionen med barnen i båda områdena att de flesta har erfarenheter av utlandsresor; Centralamerika, Kina, Spanien, Grekland, Norge och Västindien omnämns i Härlanda. Bland Kistabarnen är Uganda, Iran och Danmark exempel på länder som har besökts. Till skillnad från barnen i Härlanda omnämns inga skidresor eller vistelser vid fritidshus bland Kistabarnen. Barnen i båda områdena använder uttrycket ”mitt land”. Här återges bara två av flera liknande exempel:

Sami ”*När jag var i mitt land såg jag en jättesköldpadda som man kan rida på.*”

Karl ”*Det där liknar Borås djurpark lite och det där liknar mitt land i Fjällbacka.*”

I Kista refererar barnen till sitt ursprungsland, medan barnen i Härlanda syftar på fritidshuset. Termen mitt land dyker upp i samband med att upplevelser av årstider och djur diskuteras. Att innebörden i ett och samma uttryck varierar så, säger en del om barnens skilda uppväxtvillkor. I enkäten till föräldrarna i Härlanda uppger hälften³⁸ av de svarande att de har tillgång till fritidshus medan ingen anger detta i Kistaenkäten. Åre, Trysil, Alperna liksom sommarhus utmed västkusten är några exempel på platser som barnen i Härlanda tar upp. Detta spår på bilden av att barnen i Härlanda rör sig mer utanför sitt närområde, såväl i samband med träningar som vid skid- och solsemestrar eller vistelser vid fritidshuset.

³⁷ Dock fick jag bilden av den mesta av träningen ändå var förlagd i för barnen närliggande områden.

³⁸ Resultatet från den nationella friluftsenkäten liksom Delsjöenkäten visar att ungefär hälften av de tillfrågade på något sätt har tillgång till fritidsboende.

Förutom den obestridbara sanningen att människan endast kan vistas på en plats åt gången, så kan det också poängteras att förflyttningar tar tid. Utifrån detta blir det intressant att gå vidare i materialet för att se huruvida *platsbundenheten* samspelar med frekvent vistelse i naturen på plats. Att vistas i bostadsområdet ofta och länge behöver dock inte nödvändigtvis innebära att barnen är utomhus, och än mindre att de skulle spendera tid just i grönområden. Här har vistelse i närområdet ställts mot de aktiviteter som äger rum på annat håll. Det är möjligt att betrakta lokalbundet som en resurs för vistelse i närnaturen, och tvärtom, vistelse utanför området som ett hinder. Det finns dock andra faktorer som verkar på lokal nivå, i bostadsområdet, och som skulle kunna inverka på viljan att vistas utomhus. Upplevelsen av trygghet är en sådan faktor och diskuteras nedan.

5.5 Att känna sig trygg utomhus

Trafikmiljön har i andra studier lyfts fram som en faktor som gör att föräldrar inskränker barnens rörelsefrihet, särskilt gällande möjligheten att på egen hand ta sig till skolan. Att trafikmiljön skulle verka som hinder för barnens vistelse i närnaturen framgår inte av föräldrarnas bedömning. Inte heller i intervjuerna omnämns trafik som något större hot mot rörelsefriheten, varken generellt i bostadsområdet eller specifikt när det gäller att ta sig till naturområdet. Ett par föräldrar anger dock sin *egen* oro för att barnens möte med främlingar som ett hinder för barnens naturvistelse. I Delsjöenkäten ställdes också frågan om föräldrar anser att det finns några hinder för barnens vistelse i Delsjön. Av de 33 föräldrar som svarade på frågan uppgav 23 (70 procent) att de inte såg några hinder för deras barns vistelse i Delsjön. De övriga 10 föräldrarna som upplever att det finns hinder för barnen uppgav en eller flera av följande kategorier där svaren var jämnt fördelade; (5) att barnen var upptagna, (4) att det inte var tryggt i området, (4) att det var för mycket trafik, (3) att barnen inte var intresserade samt (3) att det var för långt till området för att gå eller cykla. Observera att siffrorna inom parantes utgör antalet kryss för alternativet och att en och samma individ hade möjlighet att fylla i fler aktiviteter. Även om underlaget inte är stort så tyder det på att otrygghet inte uppfattas som något stort hinder för barns naturvistelse i Delsjöområdet (Friluftsliv i förändring - Delsjöenkät 2007).

Av de nio gruppintervjuer som genomförts var det barn i två grupper i Kista där otrygghetsaspekter lyftes fram när de ombads beskriva sitt område. Så här resonerar några flickor från Kista:

Jamilia *"Det kan vara lite farligt här ibland."*

Noria *"Alltså att vara ute på natten själva typ."*

Jamilia *"Ibland kan det vara farligt på morgonen, det kan finnas tjuvar också."*

Noria *"Det finns typ mycket folk i Kista som kommer från andra länder, inte så mycket svenskar."*

När jag frågar om det spelar någon roll att det inte är så mycket svenskar i området svarar Jamilia nej medan Noria är mer osäker. Är ni rädda när ni går ut?

Noria *"Helst vill jag inte gå ut ensam på natten, jag tänker typ om någon granne och skriker: 'Varför har du trampat', typ så."*

Saba *"Vid trappan när jag ska komma hem blir jag rädd, jag springer snabbt."*

Det anmärkningsvärda är kanske inte att barnen upplever en viss otrygghet inför främmande människor i sitt närområde. Dock var det endast barn i Kista som *inledningsvis* beskrev området i termer av en viss rädsla eller känsla av otrygghet inför andra människor. De flickor och pojkar som främst diskuterar otryggheten tycks också ha personliga, *direkta*, erfarenheter av obehagliga situationer. Otryggheten tycks dock inte göra flickorna att helt undviker att vistas ute i området. På frågan om vad de gör på helgerna anger Mona att hon är ute på gården och leker med kompisar, bland annat i klätterställningen. Saba tycker att det är tråkigt på sin gård och brukar gå till en lekplats med mycket utrustning. I samband med denna diskussion berättar Noria om en incident på hennes gård:

Noria *"En gång på min gård, när jag gick och lekte så var det en man som bodde ovanpå oss. Han brukar komma ut och säga sluta, ni stör, man får inte spela fotboll eller prata med kompisar, man får inte säga ett knyst. En gång kom han ner med kniv, och då sprang vi, så han tog sönder bollen som vi lekte med. Å så sa han att nästa gång får vi inte leka fotboll."*

I Kista förknippas otrygghet inför andra människor uteslutande med den bebyggda miljön. Kalid berättade om fulla människor och att *"de för mycket saker i centrum som händer alltid"*. När Kalid längre fram i intervjun fick se bilder på att bland annat Kista centrum kom han att tänka på en händelse när han och hans mamma hade kommit hem, kommit upp från tunnelbanan, sett poliser och blod på marken. Är de rädda för att gå ut?

Michel *"Jag och Merdi går ut varje dag nästan."*

Kalid *"Jag går bara ut ibland, men inte hela tiden för att jag tycker att det är kallt, så går jag hem till min kompis."*

Merdi *"Jag blir ibland rädd när jag går på mina träningar, de ligger i Kista. Jag tränar fotboll."*

Ali *"Lite, men vi håller oss inne, vi håller oss undan ..öhh.. för fulla och köper någonting."*

Det är svårt att direkt utläsa att upplevelser av otrygghet skulle hindra dem från att vistas utomhus. När det gäller Kalid som berättade historien om blodet i centrum, så säger att han går ut *ibland* men inte hela tiden för att han tycker att det är kallt. Möjligtvis kan Alis kommentar om att de håller sig undan *"fulla och köper någonting"* tolkas som att den oro som finns påverkar aktivitetsmönster och var de vistas. Hans sätt att uttrycka sig ger ändå bilden av att situationen inte är allt för allvarlig. Dock är han den enda i den här gruppen pojkar som skulle vilja bo någon annanstans än i Kista. Om det har med känsla av otrygghet eller inte är svårt att avgöra. Liksom läraren i Härlanda uppfattar läraren i Kista att det framförallt är killarna som utforskar sitt närområde och också beger sig längst ifrån hemmet.

Liknande obehagliga händelser framkommer inte i intervjuerna med barnen i Härlanda. De var uteslutande pojkar som nämnde otrygghetsaspekterna där; fyllegubbar, stökiga ungdomar vid en badsjö i närheten och hemlösa i skogen är några exempel. Ingen av de otryggskapande händelserna var direkt förknippat med bebyggelsen i Härlanda. André berättar om en uteliggare som han sett vid Härlanda tjärn, och de andra stämmer in. Under promenaden med pojkarna i klassen visar de mig ett tält på en mindre klippavsats där en hemlös håller till. Några av killarna smög fram och upptäckte med skräckblandad förtjusning att dagens tidning låg utanför tältet. Andra blev oroliga och ville röra sig därifrån så fort som möjligt. Att de väl kände till platsen avslöjades när en av pojkarna berättade att *"han var här igår också"*. På

vägen därifrån berättade en av pojkarna att han var säker på att det var han som skär i granarna så att de dör³⁹.

Särskilt gruppen med Karl, Fredrik, Nils och Benjamin framstår som väldigt aktiva i närnaturen och de uppskattar sitt område – Fredrik säger att det är fint och att man ofta är ute. De är intresserade av att vistas i skogen och att närheten till denna färgar även deras betraktelse av bostadsområdets karaktär. Samtidigt som dessa fyra pojkar uppger att de vistas mycket utomhus i närnaturen återger de också många personliga erfarenheterna av obehagliga situationer. Händelserna är uteslutande förknippade med grönområden och inte med den bebyggda miljön vilket man skulle kunna tro. De har träffat på hemlösa i skogen vid ett flertal tillfällen.

Fredrik *"Det finns ett fågeltorn då vid Svarttjärn..."*

Benjamin *"... en uteliggare..."*

Karl *"...en fullgubbe, när vi kom dit var det en massa öflaskor."*

Nils *"Han bajsar ute i skogen och bränner upp fleecetröjor."*

Tre av pojkarna har stött på honom i skogen men de vågar vara där ändå, i alla fall på dagen. Karl frågar de andra hur de vet att han eldar upp fleecetröjor?

Benjamin *"Vi har hittat fleecetröja som typ var eldat och tändare och fickkniv. Men han är nog inte där längre. Han har nog flyttat in till stan nu."*

Fredrik *"Aa, men det var rätt så läskigt när han var där."*

Nils *"När jag var inne där och skulle kasta ut en pinne så lät han först som en gammal gumma, och sedan lät han typ som en zombie eller nåt, så sa han 'välkommen, välkommen'."*

Fredrik *"När jag gick där sa han bara välkommen, välkommen till mitt hus."*

Nils *"Jag blev helt tyst, sedan sprang jag iväg, jag hade en kompis med mig."*

När det är mörkt känner de en viss begränsning för vistelsen i närnaturen och utomhus. Inga flickor lyfte fram att obehagliga händelser i Härlanda. De flickor som ovan redogjorde för det positiva med Härlanda menade att det inte fanns något negativt med området. De kände sig inte alls särskilt rädda för att gå ut. När frågan om huruvida något är dåligt med Härlanda ställdes till den andra gruppen flickor, diskuterades lösspringande katter i området. Natalie beklagade sig eftersom hennes hundar ville jaga efter dem. Lina intog ett försvarande och hon tyckte synd katterna som frös och inte fick vara i trappuppgångarna.

Sammanfattningsvis talar barnen i Kista i större utsträckning om obehagliga situationer i sitt närområde än vad barnen i Härlanda gör. Detta handlar både om självupplevda händelser och om rykten. Dock är det svårt att utläsa i vilken utsträckning som detta har betydelse för viljan att vistas utomhus. Flickorna i Härlanda återberättar inga obehagliga upplevelser och de ger intrycket av att de känner sig trygga i området.

³⁹ Som redan nämnts har Park och naturförvaltningen rapporterat om ett hundratals ringbarkade granar som lämnas för att dö i Delsjöterrängen. Tillvägagångssättet är detsamma vilket får Göteborgs Posten att den 28 februari 2007 rapportera om att "Granmördare går lös i Delsjön". Ett halvår senare rapporteras att bortåt 1000 granar skadats (SR 17 oktober 2007), och ett år senare "tusentals". Det naturklassrum som förvaltningen gjort i ordning inte långt ifrån skolan fick flyttats på grund av risken att förstöras av fallande ringbarkade träd.

5.6 Konkurrenten från datorn och tv-spelen

Sofia i Kista berättade att de inte brukar vara så mycket i skogen för att det är tråkigt och att hon tycker att det är roligare att vara hemma och spela data. Hon fick försiktigt medhåll av de andra i gruppen. När vi pratar om de olika årstiderna menar hon att vintern är bäst för att *”då kan man sitta inne med en filt, titta på film och dricka varm choklad”*.⁴⁰

Alla har tillgång till datorer och framstår som bekanta med tekniken och de möjligheter till kommunikation och underhållning som Internetmediet ger. Chatta, Counterstrike, Nintendo, MSN, Youtube, Runescape, Stardolls, World of Warcraft är exempel på spel, aktiviteter och program som omnämns i intervjuerna. Hur framträdande datorn är i barnens diskussioner varierar mellan olika grupper. Somliga barn förhåller sig okritiskt till dator- och tv-nyttjandet medan andra är mer medvetna om aktiviteternas negativa associationer. I de fallen tycks föräldrarnas restriktiva hållning till ”skärmtid” färga barnens förhållningssätt.

Majoriteten av barnen spelar dator någon gång under aktivitetsdagboksveckan. Tv-tittande nämns av praktiskt taget alla barn under samtliga veckodagar. Det är framförallt under helgerna som det framkommer att några av barnen vistats under längre perioder utomhus i området. Detta gäller i synnerhet några av pojkarna som också spelar fotboll. Samtidigt verkar det ökade fritidsutrymmet gör somliga barns helger helt inomhusbetonade. Viktiga motiv till utomhusvistelse, som till exempel att gå till skolan eller att vara på skolgården, försvinner för alla barnen på helgerna. Frågan är var de gör med sin fritid?

De flesta barnen kan inte sitta hur mycket de vill framför datorn. I Kista har ungefär hälften av barnen restriktioner. Några av dessa restriktioner kommer av att datorn ska delas med övriga familjen.

Ali *”Det är roligt när mina föräldrar går ut, då gör jag värsta vad jag vill. Då kan jag sitta framför datorn utan att de vet, fast jag inte får.”*

Mattias *”Du får inte sitta hur som helst framför datorn?”*

Kalid *”Nej jag får mest sitta på lördagar.”*

Ali *”Också får jag sitta på onsdagar.”*

Michel *”Jag sitter varje dag och jag får det.”*

Kalid *”Jag får sitta hur länge jag vill, men typ min syster, hon slår mig, sen sitter hon vid datorn till klockan ett på natten, eller tills det att jag vaknar på morgonen och ska gå till skolan. Då sover hon.”*

Det finns även andra motiv till restriktioner för datorsittande. Jamilia nämner ”strålningen” som ett skäl för att inte sitta för mycket framför datorn. Saba som berättar om att familjen tycker om naturen har tydliga datortider. Ingen nämner specifikt att de behöver kompensera stillasittandet med motsvarande tid utomhus – *utomhuskompensation*. Det närmaste är Noria som berättar att mamman ibland kör ut henne på vintern då hon är inne mycket. I den grupp flickor som är minst utåtriktade, i den så kallade ”blyga gruppen”, framkommer också en tydlig affektion för datorn. Samtidigt framstår gruppen som den med minst restriktioner.

⁴⁰ Vilket kort nämndes i metodbeskrivningarna visade det sig att Sofia och Shiva, som helst tyckte om att vara inomhus, var de som tog initiativ till lek och klättring i skogen under friluftsdagen och de andra i klassen följde efter. Flera metoder gjorde verklighetsbeskrivningen mer mångfasetterad.

Restriktioner som härrör av att datorn måste delas med syskon nämns inte av barnen i Härlanda. I intervjun med Peter, David, Nerim, Valdemar och Jonas i Härlanda förs datorer tidigt på tal och datorn tycks utgöra ett betydande inslag i deras vardag. Några av pojkarna anger att, om än något skämtsamt, att spela data är det bästa med att bo i området. Fritidsintressen som nämns är en blandning av organiserade idrottsträningar och att spela data. Alla Härlandabarnen har någon slags restriktion kring datorsittandet som oftast begränsas till en timme. När Valdemar säger att han inte spelar *"så värst mycket"* så håller de andra med, bortsett Nerim som säger att han spelar ganska mycket. David berättar hur det hänt att föräldrarna kört ut honom och hans bror på promenad runt Härlanda tjärn. Flera barn återger föräldrarnas argument mot datorbundenheten; *"man måste röra sig"*, *"annars får man fyrkantiga ögon"*, *"gå ut eller nåt"*, uppmanas de till.

Synen på datorn som en inte helt oproblematisk sysselsättning (i ohämmad form) lyser igenom i de flesta Härlandabarnens utsagor. Att vissa barn tonade ner datorn och TV:ns betydelse kan också ha färgats av vetskapen om mitt intresse för friluftsliv och naturområden. När de fick frågan om aktiviteter hemma så *viskar* Emma *"spela data"* medan Linnea replikerar att hon brukar leka. När Elsa säger att hon aldrig sitter framför datorn avslöjar Linnea att hon minsann brukar komma hem till Elsa när hon spelar. *"Men det är ju när du sitter med Wii"*, som mycket riktigt är ett tv-spel och inget dataspel.

Datorspelande framstår som mer omfattande bland pojkarna än bland flickorna varför eventuella restriktioner särskilt aktualiserats för dem. Några sitter med onlinespel och spelar mot personer från andra länder. Hampus har inte några restriktioner kring datorspelet. I intervjun förundras han över att jag inte känner till onlinespelet WoW:

Hampus *"Det är World of Warcraft, har du inte hört det? Det är ett onlinespel."*

Oskar *"Det är hela världen, jag möter kineser hela tiden."*

Båda pojkarna framstår som intresserade och insatta i spelet. Medan Oskar har restriktioner och är med i scouterna, deltar inte Hampus i någon organiserad aktivitet. Han för heller inte något resonemang kring kojor i skogen, vilket de andra i gruppen gör. Att han *"avviker"* från den gängse normen med organiserade aktiviteter, förklarar kanske att han försöker skämta bort att han inte har någon organiserad fritidsaktivitet.

TV, internet och spel är att betrakta som informationskanaler och källor till inspiration och fantasi som kan omsättas fysiskt. Detta var tydligt när Merdi förknippar kovan, som han har tillsammans med Michel, med virtuella hus i ett onlinespel. Under promenaden med pojkarna i Härlanda blev kottar till ammunition i zombiedödandet, lekar som var tydligt inspirerat av datorspel. Är det någon som leker cowboys och indianer idag?

Sammanfattningsvis är datorer och internet något som samtliga har tillgång till. Pojkarna verkar i större utsträckning spela och flickorna i större utsträckning chatta. Barnen har i olika utsträckning och av olika anledningar restriktioner för att sitta framför datorn.

5.7 Aktiviteter i närnaturen

Vistas barnen i närnaturen och vad gör de där? De flesta av föräldrarna uppgav att de vistades ett par gånger i veckan i närnaturen under det senaste året. Även om barnen inte följer med

varje gång dit så tycks de ändå följa med relativt ofta. En majoritet (observera endast ett handfull svarande) av föräldrarna i Kista uppger att deras barn *aldrig* vistas utan vuxet sällskap i närlaturen. Först och främst associerar barnen aktiviteter vid Järvafältet med skoltid – till exempel klasspromenaden på tisdagar och torsdagar eller pulkaåkning. Undantaget från detta är några av pojkarna som berättar att de cyklat i skogen och har kojor där. En koja som de visar upp är belägen högt upp i en gran. Ett motiv till den klassgemensamma promenaden på Järvafältet är att läraren upptäckte att barnen inte orkade gå särskilt långt under promenaden i innerstaden. Ett annat viktigt syfte med promenader och friluftsdagar är att visa barnen att skogen inte är farlig. Promenaderna ger också möjligheten till och att tala om bland annat allemansrätten. Vidare handlar det om att lära känna platser i sin omgivning; *”för att just lära sig hitta; ’aha finns det hästar här’, och så kan vi titta på det. Det finns mycket att uppleva och då kanske de blir tryggare”*. Läraren i Kista menar att barnen i klassen inte är vana vid att vistas i naturen och det är mycket frågor kring djur och lukter. De har även viss undervisning förlagd vid Järvafältet, mest biologi och matte.

För att få igång diskussioner kring platser i naturen visades bilder på olika naturmiljöer. Bilden på en granskog förknippar den ”blyga gruppen” flickor med klasspromenaden på Järvafältet. Det gick trögt att utveckla samtalet och svaren var dröjande. Sofia som ingick i den gruppen säger till slut att de inte brukar vara i skogen så mycket för att det är tråkigt. Hon är hellre hemma och spelar data, och de andra instämmer försiktigt att de också tycker bäst om detta. Bland pojkarna är det Merdi och Sami som uppger att de tycker klasspromenaden är rolig medan de övriga i gruppen tycker ”så där”. Sami önskar att vara i skogen oftare. Han berättar om att vissa stökiga elever får vara ute i skogen i en särskild grupp. Detta vill han också och uttrycker fascination över snokar som han har sett.

I Kista är det framförallt två flickor som påtalar att de brukar följa med föräldrarna ut i skogen eller på Järvafältet. På frågan om barnen tycker bäst om att vara inomhus eller utomhus, svarar några flickor försiktigt inomhus. Detta berättade Saba:

”Jag tycker både och (inomhus och utomhus), min familj gillar naturen och skogen mycket och jag med (...)// På sommaren brukar jag, min mamma och syster plocka blåbär och hallon. Det brukar vara hallon i Tensta, vi brukar promenera i skogen och plocka.”

Hon tycker att det är bra i Kista för att man kan vara ute och leka med kompisar. Hennes favoritplats är lekplatsen intill Järvafältet. Saba är också den som tydligast uttrycker att hon uppskattar den klassgemensamma promenaden på Järvafältet. Även Jamilia som ingick i samma intervjugrupp uppskattar naturen. Hon nämner bland annat att hon ofta har cyklat till runstenen⁴¹ som finns vid Järvafältet.

Jamilia *”Jag älskar att vara ute i naturen varje kväll, jag brukar inte göra det varje natt, men jag tycker om att göra det. Gå ut i naturen och skogen på kvällen, jag tycker det är vackert.”*

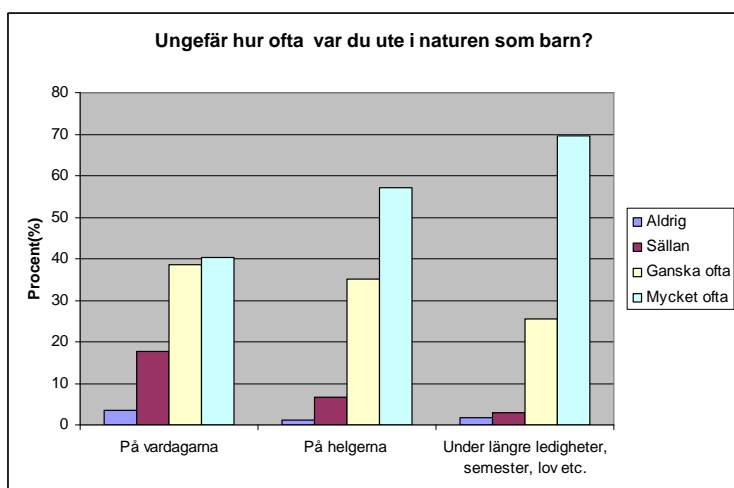
Andra aktiviteter i närlatur som barnen berättar om är picnic och grillning tillsammans med föräldrarna vid Kista gård. Sami berättar att han varit där många gånger med sin familj och Noria beskrev hur hennes familj hade samlats och haft – *”jätteroligt”*.

⁴¹ Runstenen är från mitten av 1000-talet. På den står det skrivet att Björn låtit resa stenen till minne av sin bror. ”Gud bevara hans ande och Guds moder” (Stockholm Kommunstyrelsen 1973).

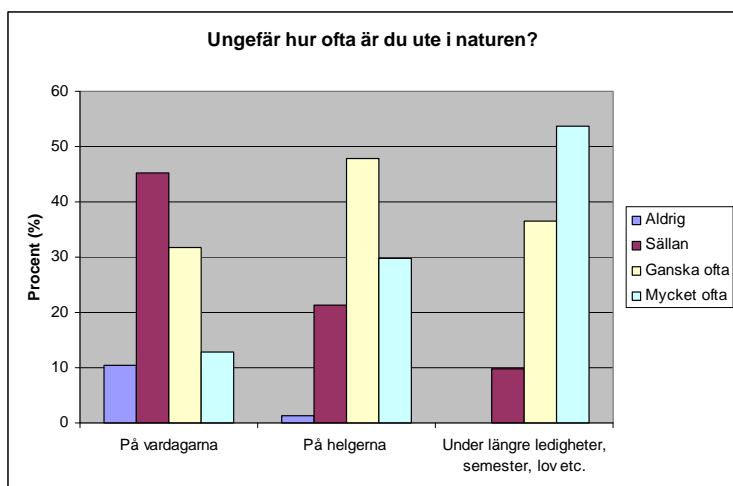
I Härlanda förknippade barnen aktiviteter i närnaturen i första hand med fritiden, kompisar och i viss mån föräldrarna, och inte så mycket med skola eller andra organiserade aktiviteter. Läraren i Härlanda bekräftar detta och menar att syftet med friluftsdagar är att främja sammanhållning och samarbete över årskursen, snarare än att lära känna naturen. Barnen är väl bekanta med närnaturen i området även utanför skolans friluftsdagar. Detta tar sig uttryck i att barnen vid roliga timmen nästan uteslutande väljer aktiviteter utomhus, många gånger i närnaturen. Även vid tillfällena då läraren egentligen tycker att det är för kallt. Det berättas också om att intresset ”smittar” av sig på de barn som inte har samma naturvana med sig hemifrån. Att barnen vistats i naturen avspeglas också i den goda lokalkännedomen som både flickorna och pojkarna uppvisade under observationerna. De hade namn på platser och de berättade hur dessa förändrats. När vi kom fram till en plats som några flickor ville visa upp, höll personal från kommunen precis på att röja ringbarkade granar. De blev besvikna över att inte kunna visa berättade de om gläntan som förut varit där mellan högresta granar.

Flertalet föräldrar i Härlanda uppgav också att barnen hade vistats i närliggande grönområden *oftare* på egen hand än tillsammans med föräldrarna. Andelsmässigt fler föräldrar i Härlanda jämfört med föräldrarna i Kista instämde i påståendet att de uppmuntrade sina barn att vistas i närnaturen. En svårighet i tolkningen av dessa svar rör vad som föräldrarna avser med Järvafältet respektive Delsjöområdet. Uppfattas exempelvis lek i skogsbrynet som vistelse i *naturområdets begynnelse* eller som vistelse i *bostadsområdet utkant*?

För att ge perspektiv åt det material som samlats in kring barnen i de båda fallstudieområdena hänvisas till den mer omfattande enkäten som gick ut till de boende runt Delsjöområdet (i forskarprogrammet Friluftsliv i förändrings regi). Boende runt Delsjöområdet fick frågan om vistelse i naturen både idag och när de svarande var barn (innan de fyllde 12 år). Vilket illustreras i figurerna 5.1 och 5.2 uppges de svarande i Delsjöenkäten att de vistades mer ute som barn jämfört med vad de gör idag. Vidare vistas de oftare i naturmiljöer under helger och längre ledigheter jämfört med under vardagar. Det är en liten andel som anger att de aldrig vistas i naturen.

Figur 5.1. Hur ofta de svarande var ute i naturen som barn på vardagar, på helger och under längre ledigheter, semester, lov etc.? Enkäten gick ut till 500 personer boende runt Delsjöområdet i Göteborg, varav 170 personer svarade (Friluftsliv i förändring - Delsjöenkät 2007)

Figur 5.2. Hur ofta de svarande är ute i naturen idag på vardagar, på helger och under längre ledigheter, semester, lov etc.? Enkäten gick ut till 500 personer boende runt Delsjöområdet i Göteborg, varav 170 personer svarade (Friluftsliv i förändring - Delsjöenkät 2007)

Barnen i Härlanda förmedlar upplevelser av aktiviteter med föräldrarna i närnaturen så som skidturer och promenader. Till exempel berättar Evelina berättar inlevelsefullt om sin upplevelse av att åka långfärdsskidor. Då berättelsen dyker upp i samband en fråga om aktiviteter i Delsjöområdet har händelsen förmodligen utspelat sig där.

Evelina *"Ibland när man är i skogen åker man långskidor, det har jag gjort och det är jätteroligt. Det är roligt för att man ramplar och så låter det bång!"*

"Det mysigt att åka i skogen och granarna är helt vita. Ibland kan man åka ut på ett långt fält där det finns sjunklara och sånt, där kan man också gå på ett par bräddor och där finns det levande köttätande växter som äter små kryp och ormar och så. Det står på en skylt. Jag tog en pinne och körde ned den i leran och den kom ända ner."

Sammanfattningsvis förknippar Kistabarnen aktiviteter i närnaturen med skolan medan barnen i Härlanda snarare förknippar det med fritid och familjeaktiviteter. Vilket berörs nedan vistas de i närnaturen med kompisar för lek, kojbyggen, klättring och cykling.

5.8 Naturen som lekplats

I närnatur kan man leka. Där erbjuds en varierande uppsättning material – stenar, pinnar, lera, vatten, växter. Väder och ljusförhållanden skiftar med säsong och tid på dygnet – sol, skugga, vind, regn, snö, dimma, halka, löv på träden och sedan löv på marken. Det är svårt att spela boll, åka skateboard eller spela tv-spel i skogen. Att jaga varandra går utmärkt. En lek som framstår som populär bland barnen i Härlanda är "zombiesen"; en variant på tafatt som engagerar de flesta i klassen. Efter det att jag presenterat mig för klassen blev jag medbjuden på "roliga timmen". Det var en varm septembereftermiddag och de för dagen två ansvariga eleverna drog entusiastiskt med oss övriga till en parkeringsplats i närheten av skogsbrynet. Två barn börjar jaga de andra barnen, som ifall de blir nuddade också förvandlas till zombies. Tanken är att antalet ska öka tills bara en "osmittad" är kvar som segrare. Ingen av barnen ville bli instängda på den asfalterade ytan som omgärdade garagelängan. Snabbt försvann några ner längs med stigarna bakom garagen och in i skogen. De som bidade sin tid bland i skogsbrynet anklagades för att vara fega. Barnen som ställde sig tätt intill läraren i hopp om immunitet blev inmotade i leken igen. Jakten fortsatte i septembersolen och skriken och skratten ekade.

Flertalet av barnen i Härlanda talade om denna lek och på vilken plats den kom till sin rätt. André menar att skogen är bra för att man kan gå där och gömma sig, och leka Rambo och zombiesen. Oskar anser att det är roligare att springa i skogen för att man kan ramla. Hampus framhåller att man kan klättra i träd. Alla håller med att det är bättre att leka zombiesen i skogen än på skolgården.

Mattias *"Varför är det bättre?"*

André *"Så kan man leka gerilla också, det är kul."*

Linus *"Man kan klättra upp i träd och gömma sig mycket mer, och så kan man lägga sig i gräset när det är torrt och då ser ingen en."*

André *"Dimma, det är kul också, det blir nästan alltid dimma här i området. Det är kul får då kan man alltid lägga sig ner då ser dom inte."*

Här framstår skogen som betydelsefull för barnens lek. Men när samma pojkar fick frågan om vilken som vara deras favoritplats i området blev svaren *"hemma", "källaren", "framför TV:n hemma hos mig", "framför TV:n inomhus", "utomhus och ett berg där borta"*. Oskar som framhöll att det finns mycket skog i området tycker bäst om en park i bostadsområdet där han senare berättar att han har några kojor.

Följande dialog uppdagades när några av flickorna i Härlanda fick frågan om killar och tjejer gör olika saker när de är utomhus. Evelina menar att det är pojkarna som leker zombiesen mest, men får protester av de andra som menar att tjejerna också är med.

Evelina *"Om jag är till exempel, så jagar jag och tar någon, så blir hon också, så blir det fler och fler som blir. Det är som jage, inte så märkvärdigt."*

Karin *"Det är tråkigt."*

Linnea *"Om man har för stor yta att leka på. Om man leker vanlig jage så är det inte så stor yta, men om man har hela skolgården, ängen där nere och skogen där nere."*

Emma *"Vi får inte vara i skogen för vår lärare."*

Mattias *"Får ni inte gå ifrån skolgården?"*

"Till ängen!" säger de i kör

De vill gå ifrån skolgården och ner till en grusplan som ligger i skogsbrynet. Platsen ligger ett hundratal meter ifrån skolan och syns inte från skolgården. Barnen fick vistas där så länge någon hade med sig en mobiltelefon med numret till läraren. Efter det att yngre elever på skolan hade följt efter och härmat dem blev resultatet att inga barn får vistas utanför skolgården. I intervjuerna gav flera barn uttryck för besvikelse över detta. I sammanhanget säger David en sak som pekar på årstidens betydelse för utomhusvistelse och på hur upplevelsen av platser skiftar över året: *"men det behöver man inte nu (gå till grusplanen), för nu finns det inga löv och då är det inte roligt längre"*.

Zombieleken används även som argument för att skydda närnaturen mot exploatering. Vid ett av tillfällena som jag träffade klassen i Härlanda hade de precis diskuterat ett pågående byggprojekt i området där ett skogsparti skulle tas i anspråk för lägenheter och hus.

Lina *"De får inte såga av så mycket, för vi gillar ju att leka, vi brukar ju leka zombiesen där. Det var en gång när jag var liten, jag tycker att det är jättedåligt. Då sågade de ner plommonträd på min gård."*

Bland barnen i Kista framträder inga detaljerade beskrivningar av lekar och följaktligen inte heller några detaljerade miljöbeskrivningar kring aktiviteterna. Pojkarnas favoritplats i Kista är en fritidsgård där man kan spela pingis, biljard, fotboll och data, där det ordnas tävlingar och disco. Ingen av flickorna i Kista nämner fritidsgården. Dock använder de sig av ordet lek något oftare än pojkarna. Bland annat Jamilia leker att en grej i kojans, som hon byggt i sitt rum, är en källare som hon lägger saker i. Kojor inomhus är också något som endast flickorna i båda områdena berättar om.

Sammanfattningsvis framstår tafattleken zombiesen som en betydelsefull orsak till att vistas i naturmiljöer. Barnen i Kista hänvisar inte till några liknande lekar.

5.9 Kojor och andra egna platser

Det finns gott om tecken på barns aktiviteter i närnaturen. På Järvafältet mellan Kista och Tensta finns ett flertal kojor i skogspartierna. I skogsområdena runt Härlanda, som är långt mer vidsträckt och sammanhängande än vid Järvafältet, finns det gott om kojor och andra spår efter barns lekar. Vid promenaden med pojkarna i klassen visade Nerim en ordentlig koja byggd i plank med stege, tak och till och med en liten balkong. Den låg i ett skogsparti vid lägenheterna där han bor. Det var få av de övriga som kände till Nerims koja. Alla var imponerade över konstruktionen och klättrade upp i den. I det här fallet var det observationen och inte intervjuerna som avslöjade kojans. Under intervjun uppfattade jag att han skämdes över kojor då han framhöll att det är roligt att förstöra andras kojor. Att både bygga kojor och förstöra dem återkommer som tema bland barnen i Härlanda. När det gäller destruktion av kojor tycks endast pojkarna medverka. Även väderomslag kan tära på kojor. Sami och André i Kista associerar kojor till en igloo som de byggt. Av naturliga skäl är en sådan inte lika beständig som den koja de byggt med fritids i skogen när de gick i nollan. Skolan och fritids framstår här återigen som viktiga för att introducera barnen i Kista för närnaturen och de aktiviteter som kan bedrivas där. De kojor som Saba har haft utomhus, har byggts i fritids regi. Noria berättar att de tar sådant som är *"naturligt"* för att bygga kojans; så som *"träd, barr, mossa. Om vi gör en koja ute brukar vi inte använda ett träd som står, utan de som ramlat på marken och som är ruttna, så brukar vi ta upp det."*

Till gruppen flickor som inte tycks uppskatta skogen särskilt mycket ställdes aldrig frågan om kojor. Dock behöver inte kojor, eller platser som barn på olika vis manifesteras som sina egna, nödvändigtvis vara belägna utomhus. Jamilia har två kojor hemma hos sig som hon brukar bygga av kuddar, madrasser och täcken för att det inte ska komma in ljus. En koja behöver heller inte vara en fysisk, synbar konstruktion. Egna platser kan vara svårupptäckta för en utomstående. Vissa platser var hemliga. Lina berättade om en hemlig koja som finns där bara hon kan se den. Under turen med flickorna i området visade de mig många ställen där de hade lekt. De visade inga byggda kojor utan platserna utgjordes ofta av gläntor mellan träden, ofta på mossbeklädda bergsknallar. En grupp flickor, som alla bor grannar i flerfamiljshus, hade mycket att berätta om kring lek på gårdarna. Till exempel berättar Janina om en koja som hon tillsammans med några andra flickor byggt ovanpå en klippa.

Genomgående är det pojkarna i båda områdena som mest berättar om och visar upp byggda kojor. Pojkarna framstår som mer bekanta med kojor utomhus och längre ifrån hemmet,

medan flickorna generellt sett berättade om kojor inomhus eller närmare hemmet. Så här säger läraren i Kista angående skillnader mellan flickors och pojkars utomhusvistelse.

Lärare Kista: *Killarna är ute mer tycker jag det verkar som och vågar också gå längre bort. Tjejerna är möjligtvis på gården hemma. Jag har några killar i klassen som är nere på Järvafältet och bygger kojor men inte några tjejer vad jag har hört. Men om de har gått med sina föräldrar, så kan de ha gått där, när de går till Tensta eller Rinkeby.*"

I Härlanda är förstörelse av kojor ett återkommande tema. Dock är det inte enbart barn som är involverade i den verksamheten.

Simon *"Vi hade en riktigt bra koja vid ett träd som hade åkt ner från någon storm, så låg det så och vi kunde hitta massa pinnar som var tall eller gran och så la vi dem som ett tak. Så var det jättebra med en stubbe och ett vält träd så att man kunde sitta där."*

Hampus *"Inne i trädet?"*

Simon *"Nej inne i den kojan som vi hade byggt. Och det var mot ett jättelitet stup. Det var coolt. De tog bort ett träd som låg ner så att de pajade hela kojan."*

André *"Det där var inte snällt."*

Simon *"De där kommunen eller vad det var."*

Mattias *"Varför tror du att de tog bort den?"*

Simon *"För att den låg ner, men den blockade ju inte vägen. De borde titta på att vi hade byggt en koja där. De hade plockat bort varenda pinne."*

Linus *"Vi har en koja ute hos min kompis där har vi lagt ut plankor som golv."*

André *"Jag vet vems koja det var som vi förstörde (de viskar lite)."*

Mattias *"Varför förstörde du kojan?"*

André *"Den var så liten så att ingen kunde få plats i den."*

Oskar *"Jag hade en gång en koja. Det var en gran här liksom en sten här som gick så, som hade rasat från förr i tiden och som gick så, så kunde man klättra upp på den inne. Sedan la vi över en pinne från stenen till trädet så och kröp ner där och hade det som koja."*

Hampus *"En fråga varför vill du veta varför vi har byggt kojor?"*

André *"Jo, jo det här är bra och då kan liksom kommunen få höra det här och då vet de liksom om det här. Så vet dom var vi har place så ska de inte ta bort det. För då stämmer vi dem!"*

Oskar *"Jag har några extrakojor vid det placet borta vid parken. Här går vägen och nära det är det ett berg som sticker ut, vi har några kojor där."*

Utav konversationen framgår det att kommunen tar bort kojor i samband med att de röjer vindfallor. De *"extrakojor"* som Oskar nämner i parken ligger nära ett område som är på väg att exploateras för byggnation av hus och lägenheter. De tycks vara införstådda med det projekt som är på gång i området. Han säger *"att det är sådana nya fina hus, jag gillar dem inte"*. Denna koppling som uppdragar sig mellan vistelse och lek i skogen samt en önskan om att bevara och skydda den återkommer jag till längre fram.

Sammanfattningsvis framstår kojor som en betydelsefull anledning till att vistas i närnaturen. Pojkarna uttrycker mer erfarenhet än flickorna.

5.10 Vatten och dess omgivningar

Ett tema som uppdagades i intervjuerna handlade om närheten till vattendrag. Lina berättar att hon och hennes kompis vistats vid en damm i närheten som de kallar för "groddammen". Evelina talar om en plats som kallas för "grodsbogen". De andra flickorna undrar om hon inte menar groddammen.

Mattias "Vad är groddammen för något ställe?"

Emma "Där brukar grodorna lägga ägg."

Linnea "Det brukar vara massa grodor där, man får inte ta grodorna, man kan låna dem och lägga tillbaka dem. Det vara sådana ägg som vi tog från dammen, sedan kläcktes dom. Sedan fick vi lämna tillbaka dom. Jag vet inte riktigt (om man får ta dem eller inte), när de hade bakken fick vi lämna tillbaka dem."

Den enda gången det blev riktigt stillsamt under pojkarnas guidning i bostadsområdet var när de stannade och med förväntan spanade efter salamandrar i ett dygt vattendrag. Därefter tog de mig snabbt vidare till en annan vattenansamling där grodynglen vid en närmare titt visade sig vara gröna alger.

Inte långt från skolan och bostäderna i Härlanda ligger flera mindre sjöar. Den som ligger närmast bostadsområdet är Härlanda tjärn, en sjö med en liten sandstrand, bryggor, belysning för skridskoåkning, parkeringsplats, cafeteria och lekplats intill. Barnen refererade till tjärnen när det gällde både bad på sommaren, promenader eller cykling runt om den samt skridskoåkning på vintern. De flesta har badat där, åtminstone har alla varit vid sjön. Några menar att vattnet är ganska smutsigt där medan Emma framhåller att det är skönt att sjön finns nära, "man behöver ju inte åka bil eller sånt, man kan ju alla falla gå dit". Att bada vid tjärnen kan också förknippas med stökiga tonåringar.

Fredrik "Vid Härlanda tjärn vad det också, på en strand där det är många tonåringar..."

Karl "...där har jag varit på bryggorna..."

Fredrik "...där finns det en brygga som det står 'hoppa inte här'..."

Karl "...'dyk inte'..."

Fredrik "...då är det massa stenar och så och så har de kastat i öflaskor..."

Karl "...och på bryggan bredvid är det som en pir, där står ofta massor av tonåringar och knuffas och håller på..."

Benjamin "Jag vet, det har puttats i mig en gång."

Fredrik "De håller folk under vattnet."

Exemplet ovan visar på hur "åldersförtryck" tar sig uttryck vid bryggan samt även hur en historia kan berättas tillsammans genom gemensamma upplevelser. Ungdomarnas beteende tycks inte helt hindra dem från att bada där. Ibland väljer de andra platser för att undvika dem.

Förutom badet i den närliggande tjärnen, omtalar ungefär hälften av barnen sommarstugor, flera med närhet till havet.

I Kista finns inget vattendrag av Härlanda tjärns storlek i den direkta närheten. Det finns sjöar inom Järvafältet, men den närmsta ligger ett par kilometer bort. Igelbäcken, en smal bäck som rinner genom Järvafältet ett hundratal meter från bebyggelsen, omnämns inte av barnen. När vi pratade om bad berättades det om äventyrsbadet som öppnade år 2000 med både utomhus- och inomhusbassänger. Sofia som uttrycker skepticism för att vara ute i skogen nämner Kistabadet som favoritplatsen i sitt område. Noria nämner att de ibland badar utomhus med fritids på sommaren, men att man inte får det när det blåser. Läraren har tagit med klassen till Stockholms innerstad för att bada i Mälaren, vilket framstod som en ny upplevelse för flesta.

Sammanfattningsvis så finns det en badsjö i närområdet vilken barnen i Härlanda vistas vid. Någon motsvarande badsjö finns inte i Kistabarnens närhet. På vintrarna fryser tjärnen i Härlanda ibland vilket berörs nedan.

5.11 Vinteraktiviteter och snö

Ett globalt varmare klimat förutspås. I Sverige förväntas klimatet bli mildare och blötare. Enligt SMHI kommer antalet dagar med snötäcke att minska i hela landet och en ökad nederbörd och avrinning har hitintills noterats i framförallt norra Sverige. I intervjuerna framstår snö som en betydande faktor för att barnen ska vistas utomhus. Följande konversation föregicks av ett resonemang kring vad de helst gör på fritiden. Det talas både om att vara ute och leka, springa, men också att se på TV. Att vara är ute och leka framstår ändå som mest betydelsefullt:

Mattias "Är det, det bästa, att leka?"

André "Ja det är det nog, om man har några kompisar."

Simon "Om det är varmt ute, inte är blött för då hittar man aldrig på något att göra."

André "Nej, nej då ska man vara inne när det är så här blött. På sommaren, våren och vintern är man ute, på hösten är man inne."

Simon "I januari, februari, mars så är man ute."

André "Vintern och sommaren ute, ute, ute, då kan man inte vara inne."

Oskar "På sommaren och våren ute."

André "I mars så är man.. Om man har mycket kompisar, då är det rätt kul."

Hampus "...och spela Wow (World of warcraft)."

Våren och sommaren framstår som de mest populära årstiderna liksom vintern, om det inte är blött. Notera att Simon inte räknar december som en vintermånad. Lina har uppmärksammat att december inte är en pålitlig vintermånad i Göteborg. Hon påpekar att det har blivit varmare och frågar om jag inte hört talas om "jordytan och värmeeffekten":

"När jag var liten så fanns det fortfarande både bär och solen, på vintrarna var det jättekul för att på vintrarna snöade det precis när det skulle. Som på förra julen, då snöade det efter. Det kom ingen snö alls i december."

Benjamin Fredrik och Karl reflekterar över hur snön och kyla påverkar deras möjligheter till olika aktiviteter. De kommenterade också fjolårets vinterväder. På frågan om sjön fryser varje år, säger de följande:

Benjamin *"Nja inte varje år. Förra året snöade det inte alls här. Det la sig aldrig. Det var bara blött."*

Fredrik *"En gång var det is över hela och då kom det jättemycket folk där. Så att man kan gå till andra sidan."*

Karl *"En gång såg jag en som ramlade ner för att det var så svagt. Han hade isdubbar så han kom upp."*

Alla fyra pojkarna i den här gruppen hade åkt utförsåkning, ibland annat Alperna och Norge. De har också åkt skidor i närheten av bostadsområdet, utför Brudarebacken som är en numer övertäckt sopptipp. De som inte kände till skidbacken tycks heller inte ha åkt mycket skidor på andra platser. Förutom utförsåkning så har några flickor åkt längdskidor med sina föräldrar i Delsjöområdet, flera har åkt skridskor på Härlanda tjärn samt pulka vid en backe som ligger mitt i bostadsområdet.

"Det luktar om Brudarebacken, en gammal sopptipp. Det luktar. En gång blev jag en snöboll när jag trillade ner för backen."

"Sockertoppen är bäst. Jag brukar åka tefat med skolan där. (Får medhåll)."

Karl nämner att om det är is så kan man åka kana ner där på vintern för en annan backe inne i skogen. Fredrik säger att han gärna vill vara i skogen på vintern eller på våren och vid havet på sommaren. Nils fortsätter och menar att olika platser är bra under olika årstider; backar på vintern, skogen på sommaren och våren och inne på hösten.

Mattias *"Vad tycker ni om den årstiden som är nu?"* (Slutet av november)

Evelina *"Dåligt för att löven ramlar och man känner doften av barr..."* (Fniss)

Trevligt säger någon

Karin *"Jag tycker att det är tråkigt för att det är kallt, det kommer ingen snö."*

Men det är rätt mysigt nu (flera pratar samtidigt svårt att höra)

Linnea *"Det är bäst att vara ute på vintern och sommaren. Sommaren är det mkt grönt och på vintern är det snö, men inte alltid."*

Förekomsten av snö, under en annars mörk och blöt säsong tycks ha betydelse, åtminstone bland barnen i Härlanda. Mörkret är element som till skillnad från snömängder är ett konstant vinterinslag. David menar att han går hem tidigare på vintern när det mörkt och att det är skillnad på våren då han är ute längre. *"Det är bara på vintern man inte är ute"*, säger David. Om det är snö ute frågar jag. *"Då är man ute hur länge som helst."*

I Kista associerade en av pojkarna den förevisade bilden på ett snölandskap med Granholmstoppen på Järvafältet. Liksom Brudarebacken i Delsjöområdet är Granholmstoppen en konstgjord kulle. Dessa vinterupplevelser förknippades med den backen:

Merdi *"Ett ställe där man kan åka pulka, och flyga, och jag åkte nästan in i vattnet, jag dog nästan."*

Michel *"Jag åkte längst uppifrån och sedan dunk, dunk"* (visade med händerna hur de flög upp och ner).

Mattias ”Tycker ni om snö?”

Michel ”Inte jag, jag hatar snö.”

Kalid ”Jag tycker ibland, jag hade en koja när det var på våren, ibland är det för kallt på våren och ibland är det för varmt på sommaren. Jag hatar lite på två.”

Mattias ”Vilken årstid är bäst?”

Kalid ”Sommar, bara om det inte är så värst varmt.”

Merdi ”Sommar och vinter, vintern äger för det är då tomten kommer.”

Ali ”Sommar.”

Michel ”Vintern äger för att man får presenter och att jag kan kasta snöboll på dig” (vänder sig till Merdi).

Sommaren framstår som den mest populära årstiden. Inställning till snö och vinter är blandad. Said tycker inte att det är särskilt mycket snö i Kista. Snön faller ena dagen för att smälta bort den andra. Kalid säger att det inte finns särskilt mycket ”natur” i Kista runt julen och han syftar på att löven trillar bort. De som framstår som mest positiva till snö i Kista är Jamilia säger att hon älskar snö och Saba att hon tycker om det men påpekar samtidigt att det är kallt. Pulka, skridskor, snögubbe och snöbollskrig är de snörelaterade aktiviteter som omnämns bland barnen i Kista. Läraren i Kista berättade att skolan ordnat friluftsdagar där flera barn hade medverkat och åkt skidor utför.

Sammanfattningsvis framstår tillgången på snö som en viktig faktor för att vistas utomhus under vintermånaderna. Härlandabarnen tycks ha mer erfarenhet av vinteraktiviteter jämfört med Kistabarnen.

5.12 Vad upplevs som natur?

Att vistas i närnaturen kan bidra till en rad positiva hälsoeffekter, bättre koncentrationsförmåga, motorik, stress och blodtryck. Naturvistelse tillsammans med föräldrars intresse för natur har uppmärksammats som betydelsefulla aspekter för att utvecklas ett engagemang i miljöfrågor. Svårlösta frågor som uppstår i samband med sådana studier är bland annat vilken roll den sociala prägeln har i förhållandet naturupplevelsens inverkan. De allra flesta av föräldrarna uppger att det är viktigt för barns utveckling att de vistas i naturen. En majoritet svarade också att de instämmer helt i påståendet att de uppmuntrar barnen att vistas i naturen. Tron på att naturkontakt är viktigt för barns utveckling är stark. Hur ser då barnen på vad natur är för något?

Resultatet från aktivitetsdagboken ger en viss inblick i barnens förhållande till natur, om än endast ur Kistabarnens perspektiv. I en kolumn i dagboken fick barnen möjlighet att uppge om en plats de vistas på karaktäriserades av ”natur” eller inte. Bilden som framträder är att Kistabarnen har en inkluderande syn på vad natur är för något. Naturinslaget tycks snarare betraktas som en kuliss i samband med att de vistas ute i allmänhet; på vägen till och från skolan, till fotbollsplanen, vid fotbollsplanen, på skolgården och så vidare. När barnen uppger att de är ute under dagboksveckan, är detta i stort sätt alltid likställt med att de också är i ”naturen”. Detta kan tolkas som att de upplever bostadsområdet, i detta fall Kista, som

naturpräglat. Skog nämns vid *ett* tillfälle i aktivitetsdagböckerna när en flicka är på väg till skolan.

Alla kopplade dock inte automatiskt samman utomhusvistelse med *natur*. En flicka svarade ”nja” till att vistas i naturen då hon gick till och från skolan eller vistades på skolgården. En pojke ansåg sig vistas i natur både vid tillfällena där han vara *ute* med kompisar och familj på helgen, vid fotbollsplanen på skolan och under fotbollsträningen på kvällen. Fotbollsmatchen ägde dock inte rum i naturen. Huruvida ett och samma område bedöms som natur eller inte kan alltså vara avhängigt vilken aktivitet som bedrivs. Läraren påpekade att frågan om olika platser betraktas som *natur* var en svår fråga – flera barn var inte särskilt bekanta med begreppet överhuvudtaget. De tillfrågades om svårighetsgraden kring naturbegreppet under intervjuerna. Pojkarna i Kista tyckte inte att det var svårt. Sami menar att naturen är rätt förstörd och att det är många som bryter grenar. Vad är då natur för något?

Merid ”När man är ute och går förbi skogar och träd.”

Mattias ”Tycker ni att man gör det här i området?”

Kalid ”...ibland...”

Merid ”...jag tycker hela tiden.”

Merdi vet inte varför han känner så, men påpekar att naturen luktar gott. Sami associerar natur med gräs och äppelträd medan André kommer in på frågor om allemansrätten som läraren pratat om.

André ”Att det är några som äger en skog och att man inte får gå på deras mark... att man inte får ta sönder eller skräpa ner.”

Sami ”Alltså om man får lov så får man gå.”

Mattias ”Får man inte gå överallt på naturen?”

André ” Mm, men man måste fråga.”

Med den ena gruppen med flickor så är det svårt att få igång någon diskussion om vad natur är för något. Någon medger att det var en rätt svår fråga. Bilden på granskog associeras med promenaden med klassen. Yasmine menar att grilla korv är det roligaste man kan göra i naturen. Under en av friluftsdagarna fick barnen lära sig att samla ved, tälja korvpinnar och grilla korv. Efter korvgrillningen fick barnen gå en runda på Järvafältet med karta och svara på frågor vid kontroller kring djurspår, bär och svampar. Att skolan är en viktig arena för friluftsliv framgår även när pojkarna i Kista berättar att de ser fram emot den stundande lägerresan med klassen. Det är endast bland pojkarna i Kista som denna förväntan kommer till uttryck.

Merdi ”När vi går i 5an, ska de ta oss med på tälläger, vi får vara i där i två dagar, vi får skjuta pilbåge, bada och spela fotboll.”

Kalid ”Vi får göra allting, det är livet!”

Vidare berättas det om att någon i årskursen ovan hade hittat en ål i vattnet. Fascination för djur i närområdet är något som barnen i båda områdena har gemensamt. I stort sett alla barn refererar till djur de mött i närområdet. Said har sett snokar och rådjur. Ali berättar om en

igelkott som legat död under en lång tid på samma plats. Sami berättar om kryp, ormar och älgar. Han beskriver inlevelsefullt hur han en gång cyklat med och en kompis. De föll omkull och en snok kom emot dem. Hans kompis tog då snoken och hade ihjäl den. André förvånas och påpekar då att snokar inte är farliga. De diskuterar snokens teckning och kommer fram till att det förmodligen var en huggorm. Sami berättar att han skulle vilja vara ute i skogen oftare med skolan, bland annat för att kunna se snokar. Noria, Jamilia och Saba berättar också inlevelsefullt om möten med djur. Ekorre, räv och rådjur är djur som nämns. Saba berättar att de mött en man med en vargliknande hund. Jamilia berättar att hennes favoritdjur är varg, örn och hund. Noria påpekar att björnar är rätt aggressiva och att älgar kan attackera, varför hon är rädd för dem. Vid besök på en lantgård på Järvafältet fick de som ville, pröva att sätta sig på korna.

Harar, rådjur, igelkottar är exempel på djur som tas upp av barnen i Härlanda. Det som engagerade flickorna mest under promenaden var mötet med hundar. Då barnen i Härlanda inte fyllt i aktivitetsdagboken kunde inte samma återkoppling till naturfrågan göras. När jag ställde frågan om vad man kan göra i naturen fick jag följande skämtsamma svar av en grupp pojkar som pratar i mun på varandra.

Mattias *"Vad kan man göra i naturen?"*

"Förtrollade älvor, troll under bron, kaniner."

"Lyssna på fåglar (skratt)."

"Det som inte är bra är trollet under bron, bockarna Bruse under bron, han har kommit till Göteborg och förvandlats till snigel."

"Jag har sett en människa bakom en buske och då hoppade jag över, då trampade jag så och då var det en hare."

I de andra grupperna var naturmiljöer indirekt ett återkommande tema i samtalet. Olika platser i närnaturen nämndes som arenor för lek. Inga negativa associationer görs med dessa platser bortsett från möjligtvis kommentarer om Härlanda tjärn vars vatten anses vara smutsigt. Natur är inget begrepp som barnen i Härlanda på eget bevåg använder. En flicka i Härlanda berättade på hemväg från promenaden att *"det varit så härligt att vara ute för att de fick vara i naturen"*. Ordet skog användes desto oftare och diskussionen nedan ger en fingervisning om den goda kännedomen om närmiljön:

Lina *"Det som är kul är att det på varenda gård finns skog."*

Natalie *"På varenda gård?"*

Lina *"Jo, 19-gården har sin, 17-gården har där i mitten, 10-gården har där vid ängen, 12-gården har ju där vid skogen."*

Janina *"17-gården har ju."*

Lina *"17-gården har ju där vid mitten, vid de stora stenarna."*

Natalie *"Alla har inte skog."*

Lina *"Jo varenda gård har en skog."*

Natalie *"Varande skog har träd och så men inte en hel skog."*

Lina *"Det är i alla fall typ en del av skogen, inte bara ett träd så, Det är många träd."*

Sammanfattningsvis framstår fascinationen för djur i närnaturen som något barnen i Härlanda och Kista har gemensamt. Naturbegreppet är inte något som barnen på eget bevåg nämner.

5.13 Om viljan att skydda naturområden där man lekt

Ett engagemang för såväl närnaturen som för den globala miljön kan skönjas hos barnen. Ett exempel är Saba som genomgående är positiv till att vistas ute och till exempel plocka bär med familjen, att leka vid lekplatsen eller att gå på promenaden med klassen och så vidare. Hon berättar att hon och hennes familj gillar naturen. Hon påpekar att de finns de som *"har sönder buskar"*. Saba, liksom de flesta barnen, intar en ambivalent hållning till bilen; den är bra när man behöver skjuts eller åker och handlar. Samtidigt uppmärksammas också de negativa miljöaspekterna. Saba har ingenting emot bilen men förr så tyckte hon inte om lukten från bensin. Dock påpekar hon att det finns mycket bilar i England som *"förstör naturen och det är inte bra för oss"*. Noria menar att det är mer problem i USA med avgaser *"men att vi i Sverige kämpar för att få mindre avgaser"*. När det gäller lokalmiljön uppfattar några av barnen att Kista är lite smutsigt och skräpigt med bland annat *"fyllisar"* som kastar burkar. Sami menar att människor inte är noga med att slänga i papperskorgar och Said påpekar att om det fanns fler papperskorgar så kanske skräpet skulle minska.

Bland några av barnen i Härlanda är kopplingen mellan att vistas i ett naturområde och önskan om att bevara det, tydlig. Benjamin svarar så här på frågan om vad som är dåligt i området: *"Jag tyckte också att det var tråkigt när vi gick på förskolan att de tog bort en skog där. Och de byggde de där konstiga husen."* Detta var ett exempel på när erfarenheter från den lokala miljön ger barnen motivation att vilja bevara dem. När Oskar tänker på vad som är negativt med Härlanda pratar han inte om de hemlösa i skogen som de andra i gruppen utan nämner miljön i parken där han har kojor:

Oskar *"Vi har stora problem med miljön. Granskogen här borta vid parken har rätt mycket skräp. De mesta av träden har fallit."*

André *"En bra sak är att vi har mycket kullar och sånt. Berg åh."*

Oskar *"Vi har mycket skog!"*

Flera i gruppen beklagar sig över att kommunen har tagit bort kojor som de har byggt vid fallna träd. Simon ondgör sig också över att *"de förstör vår zombieskog, de förstör allt gammalt som vi haft"*. *"De"* är kommunen som planerar att bygga nya bostäder i ett skogsparti inte långt från skolan vilket läraren diskuterat med klassen. Följande citat ger en inblick i hur ett resonemang kring kojor och zombieskog utvecklas till en diskussion om politik och miljökunskap.

Oskar *"Jag tänkte på en grej, hände inte allt det här efter moderaterna tog över."*

André *"Moderaterna heter dom."*

Mattias *"Pratar ni något om miljö i skolan?"*

André *"Nej vi pratar om vänstern."*

Mattias *"Pratar ni om det hemma?"*

Andre *"Nej vi håller på vänstern!"*

Linus *"Vi är inte miljövänliga, vi har tre bilar, fast en kör vi bara på sommaren, etanol. En sån här miljöbil."*

Den som allra tydligast uttryckte engagemang för såväl lokalmiljön som den globala är Lina. Hennes inställning har lyfts fram lite här och var i texten redan. Hon resonerar kring hur det blivit varmare sedan hon var liten och att det *"då snöade precis när det skulle"*. Hon berättar att hon vill skriva en annons om att uppmana folk att cykla. Följande diskussion börjar med att flera inte tycker om bilar och avgaser, och inte heller att de ska ta bort skogen för då blir *"luften dålig"*.

Mattias *"Varför tycker ni att de inte ska ta ner träden?"*

Ella *"Bra luft."*

Anna *"Då kan vi inte springa i skogen lika mycket, det blir ett område där man inte får vara på plötsligt."*

Ella *"Vi borde demonstrera, vi vill ha skogen kvar!"*

Lina *"Kina och många andra länder har ju inte så mycket skog, de har mer städer, då blir det väldigt mycket dålig luft, i skogen är det bättre luft."*

Natalie *"Tar vi ner all skog och bygger vägar, vi tar friheten från djuren, och så kommer det massor av avgaser, så blir det mer avgaser och bilar."*

Lina *"Det är inte bra, har du inte hört om jordens yta och växthuset?"*

Även i följande diskussion är de något oense. De har ändå kommit överens om att bilen kan behövas för långa avstånd. Natalie föreslår att de borde kunna hyra bil i området.

Mattias *"Istället för att köpa bil?"*

Natalie *"Ja, då har vi ju alltid bil här."*

Lina *"Åker ni så mycket med den då?"*

Natalie *"Men min mamma, har inte så mycket pengar, hon har ingen bil så hon får cykla."*

Ella *"Min mamma promenerar, hon tycker att det är kul att promenera."*

Janina *"Men din mamma har inte en och en halv timma till sitt jobb."*

Natalie *"Vi borde ha en plats för detta i Härlanda, något tomt ställe."*

Lina *"Men tänk att de måste göra ett hus, där man måste säga ner träd och sedan hyra bilar. Då hugger vi av träd ändå."*

Natalie *"Nej, men det kommer ju från andra skogar, man hugger ju inte av där vi är."*

Lina *"Men tänk på de andra som inte heller vill hugga av."*

Natalie *"Men det är i storskogar där det inte finns några byggnader, det är där man hugger av när det blir för många."*

Lina *"Det är inte bra."*

Natalie *"Det är bra att de hugger av där."*

Lina "Nä, det är väl bra att det finns skog här i Sverige. Det är bra som det är här i Sverige. Det var bättre som det var här förr i tiden."

Lina intar en bestämd hållning för att bevara skogen i området. Därtill tänker hon på människor i andra områden som heller inte vill att deras skogen huggs ner. Hon tycker även att det var bättre för. Hon har också ett internationellt perspektiv då hon påpekar att Kina och många andra länder inte har så mycket skog.

Sammanfattningsvis finns det överlag en medvetenhet kring miljöproblem hos barnen. Framförallt i Härlanda finns det ett exploateringsstryck på grönområdena i området vilket får flertalet att regera negativt, i synnerhet om områdena är förknippade med lek.

6. SAMMANFATTNING OCH ANALYS

6.1 Introduktion

Syftet med uppsatsen är att studera storstadsbarns förhållande till sin närnatur. Studien fokuserar på storstadsbarn som har tillgång till naturmiljöer genom att de bor relativt *nära* större rekreativsområden. Barnen bor samtidigt i områden som skiljer sig åt i avseende på invånarnas socioekonomiska situation och kulturella bakgrund. Den första frågeställningen är i vilken utsträckning barnen vistas i närnaturen och vad de gör där? Den andra frågan rör vilka aspekter, såväl sociala som rumsliga, som främjar respektive hindrar barns vistelse i närnaturen? Den tredje frågan handlar om vilka tankar och känslor som vistelse i närnatur-områden kan frambringe? Härnäst kommer uppsatsens frågeställningar att besvaras och diskuteras på ett mer samlat vis. Till skillnad från ovanstående kapitel så kommer också resultaten att återkopplas till tidigare hänvisad litteratur.

6.2 Vistas barnen i närnaturen och vad gör de där?

6.2.1 Närnaturen har en plats i barnens liv. Genom skolan i Kista och på fritiden i Härlanda

Barnen från Härlanda och Kista vistas i närnaturen, både under skolans friluftsdagar och på fritiden. Dock finns det skillnader gällande aktiviteternas omfattning och inriktning. Barnen i Härlanda, med mestadels svensk medelklassbakgrund, förknippar i första hand aktiviteter i närnaturen med *fritiden*, *kompisar* och *föräldrar*. Barnen i Kista, med huvudsakligen invandrarbakgrund, förknippar i första hand aktiviteter i närnaturen med *skolverksamhet* och annan *offentlig omsorg*. Läraren i Kista ser också att skolan har ett viktigt ansvar att visa närnaturen för barnen. Samma ansvar kände inte läraren i Härlanda som också påpekade att den positiva inställningen till naturvistelsen i viss mån smittade av sig i klassen. Här kan man skönja vissa likheter med teorier kring grannskapseffekter. En bärande föreställning kring grannskapseffekter är just att vissa beteende smittar av sig, framförallt i kamratgrupper (Sundlöf 2008).

När det gäller aktiviteter i närnaturen så engagerar leken zombiesen flertalet i Härlanda-klassen. Bad vid den närliggande sjön och pulka på vintern är andra aktiviteter som nämns. Lekar vid kojor sysselsätter både flickor och pojkar. Somliga aktiviteter bedrivs tillsammans med föräldrarna; helgpromenader, längdskidåkning och skridskoåkning. Vinteraktiviteter tycks vara omtyckta, men kräver följaktligen snö. Snöfattiga och blöta vintrar har inte samma dragningskraft på barnens utomhusvistelse som snöbeklädda marker. Flera av barnen påpekar just hur osäker snömängderna är. En reflektion i sammanhanget rör, med anknytning till klimatförändringar och mildare vintrar, ifall avsaknaden av snö i södra Sverige kommer att frånta barnen deras motiv att vistas utomhus, för pulkaåkning, snöbollskastning, skidåkning och så vidare.

I Kista omnämner barnen långt färre aktiviteter i närnaturen jämfört med Härlandabarnen. Naturområdet Järvafältet associeras i första hand med den klassgemensamma promenaden eller med kojor som byggs tillsammans med fritids. Några flickor och pojkar i Kista brukar vistas där med föräldrarna och de berättar om bland annat grillning, picnic och bärplockning. När det gäller vinteraktiviteter ges intrycket att också pulkaåkning främst är förknippat med

skoltid. Läraren i Kista berättade dock att några av barnen har åkt skidor utför, under friluftsdagar med skolan.

En viktig orsak till att vistas i närnaturen i Härlanda var leken zombiesen. Lekar av det slaget diskuterades inte av barnen i Kista. Kanske finns det kulturella och socioekonomiska skillnader även gällande vilken *typ* av lekar som barnen leker, vilket är något som påvisats i andra studier (Fleer 1999).

6.2.2 Pojkarna har mer erfarenhet av att bygga kojor, men alla kojor är inte byggda

Pojkarna i Härlanda har mer erfarenheter av kojor än pojkarna i Kista, men pojkarna inom respektive område berör kojobyggandet i större utsträckning än vad flickorna gör. Dessutom verkar det som om de rör sig längre bort från hemmet än flickorna. Skillnaden mellan pojkar och flickor gällande vana och erfarenhet kring närnaturen framstår dock som mindre i Härlanda jämfört med Kista. Med detta är det inte sagt att flickorna inte är intresserade eller uppskattar naturen. Flera flickor uttrycker en stark vilja att bevara sin närnatur och visar på goda kunskaper om växter och djur. Att pojkar vistas mer i naturmiljöer på egen hand och längre ifrån hemmet har noterats i andra studier (Sobel 1993; Derr 2006). Förmodligen kommer intresset för kojor och lekar att avta inom ett eller ett par år. Kanske börjar redan kojans betraktas som barnlig då ett par pojkar i Härlanda tycks vara lika intresserad av att ha sönder andras kojor, som att bygga egna.

Det finns ett intresse för att skapa sig egna platser eller kojor hos de flesta barnen som medverkade i studien. Det bör dock påpekas att dessa platser inte nödvändigtvis behöver vara fysiska konstruktioner. När flickorna i båda områden talade om kojor framstod den sociala aspekten som mest betydelsefull, att det är platser där de umgås och pratar. Både Kista och Härlanda pratade flickor även om kojor inomhus vilket inte några pojkar gjorde.

6.3 Vilka aspekter främjar respektive hindrar barns vistelse i närnaturen?

6.3.1 Frånvaron av långa avstånd och trafik *kan* ha betydelse för vistelse i närnaturen

Fallstudieområdenas fysiska förutsättningar är tämligen likartade med avseende på korta avstånd till närnaturen och inga betydande trafikbarriärer. Genom att välja områden med likvärdiga fysiska förutsättningar blir det möjligt att i högre grad fokusera på andra möjliga påverkansfaktorer. Exempel på andra faktorer är tidsanvändning, konkurrens mellan olika aktiviteter samt socioekonomi och kulturell bakgrund. Trots likartade fysiska förutsättningar att nå närnaturen i Kista och Härlanda uppdagades skillnader mellan barnens aktiviteter i närnaturen. Detta ger en fingervisning om att andra faktorer än avstånd och trafikmiljö har ett större förklaringsvärde. Härlandabarnen framstår som mer erfarna av närnaturen och Kistabarnen som mindre erfarna. Även om graden av erfarenhet varierar så har alla barn trots allt vistats i närnaturen och är mer eller mindre bekant med den. Detta antyder att närheten och den fysiskt goda tillgängligheten till närnaturen trots allt kan tillskrivas någon form av betydelse. För att verkligen förstå betydelsen av att ha naturområden i bostadens närhet så skulle en jämförelse med barn boende längre ifrån naturområden vara av intresse.

Trafikmiljön framstår inte som något hinder för barnens möjlighet att ta sig till närnaturen. Dock skjutsades flertalet av Härlandabarnen till träningar med motivet att vägen dit är för trafikerad, eller att det var för långt för att barnen skulle ta sig dit på egen hand. Områdena är

relativt väl trafikseparerade och där finns åtminstone tunnlar, farthinder och så vidare. På bostadsområdesnivån framträder inte några tydliga tecken på trafikmiljöstress (Björklid 2005b). Det är lätt att föreställa sig att bilen är den största trafikfaran i barnens närmiljö. Men när frågan om faror med trafiken diskuterades med läraren i Kista associerade denne istället till buskörning med mopeder.

6.3.2 En aktiv fritid på träningar och i närnaturen behöver inte utesluta vartannat

Det tidsgeografiska synsättet (Åquist 1992) har varit ett av två teoretiska spår i uppsatsen. Skillnaden i tidsanvändning mellan barnen framstår inte som den främsta förklaringen till skillnaderna kontakten med närnatur. Det tidsgeografiska synsättet kan dock betraktas som en utgångspunkt för att diskutera skillnader i barns tidsanvändning och konkurrens mellan vistelse på olika platser.

Härlandabarnens deltagande i ett flertal organiserade aktiviteter och att de ofta får skjuts dit bekräftar den sysselsättningskultur som noterats bland familjer med något starkare socioekonomisk ställning (Fyhri & Hjorthol 2006; van der Burgt 2006). En hel del av träningen är förlagd utanför Härlanda. Lägg därtill att omkring hälften av barnen har möjlighet att vistas i fritidshus och att flera åker på skidsemestrar, så förstärks bilden av en tillvaro som inte lika starkt är förknippad med närområdet. Kistabarnens vardag framstår å andra sidan som tämligen lokalt förankrad med undantag för resor till familjernas ursprungsländer. Deras fritid framstår heller inte som särskilt uppbounden i organiserade verksamheter. Sammantaget skulle detta kunna ge *mer tid över* och bättre möjligheter för närnaturvistelse i Kista och *mindre tid* och därmed försämrade möjligheter för barnen i Härlanda. Men att vara aktiv i sportträning behöver inte knuffa undan vistelse i närnaturen. "Sysselsättningskulturen" tycks inte enbart vara förknippad med de schemalagda aktiviteterna utan också med att barnen har en (fysisk) aktiv fritid ute i bostadsområdet. Kanske är det så att barnens aktiva fritid i organiserad form är understödd av föräldrarna som också ser till att de vistas utomhus i sitt närområde? Att barnen i Kista inte vistas i närnaturen så frekvent innebär inte att de enbart vistas inomhus. Det finns andra miljöer än de naturpräglade. Barnen berättar om lek vid lekplatsen mellan gårdarna, att de följer med föräldrarna och handlar, cyklar, går själva till träningen; området erbjuder flera anledningar till att vistas utomhus.

Värt att påpeka är att ingen av barnen säger sig uppleva tidsbrist. Föräldrarna tycks inte heller uppleva sin vardag som särskilt stressad, även om tidsbrist nämns som en orsak till varför de inte spenderar mer tid i närnaturen. Gemensamt för båda områdena är att barnen har skolan i sin närmiljö, varför en majoritet av dygnets vakna timmar *trots allt* bör spenderas i det egna bostadsområdet.

6.3.3 Att vara utomhus är bra, men inne är bäst – åtminstone när det regnar och är mörkt

Möjligheterna, behovet och önskan att vistas utomhus är inte enbart ett resultat av utomhusmiljöns utformning. Även inomhusmiljöns beskaffenhet bör beaktas. Gällande inomhusaktiviteter har alla barn tillgång till datorer och internet. Fler barn i Härlanda hade restriktioner kring sitt datorsittande än barnen i Kista. Ett par barn nämner kompensationsmoment där en viss skärmtid renderar i ungefär motsvarande tid utomhus – *utomhus-kompensation*. Härlandabarnens diskussion kring datoranvändningen avslöjar att skärmaktiviteter generellt sett inte betraktas som en helt acceptabel form av sysselsättning, åtminstone inte i ohämmad form. Datoranvändningen förefaller inte lika stigmatiserad bland

Kistabarnen. Till skillnad från barnen i Härlanda medför konkurrensen med övriga familjemedlemmar en restriktion kring tiden framför datorn för barnen i Kista. Den virtuella och den fysiska världen bör dock inte betraktas som helt och hållet uteslutande sfärer. Idéer som barnen hämtat från datorspel omsätts, bland annat i form av kojor, i den fysiska världen. Se även Crowe & Bradford (2006) för liknande resonemang.

Liksom i förhållandet till hemmiljön sker det också under skoltid en växelverkan mellan inne och ute. Klassrummets lugn och ordning bryts med jämna mellanrum mot ett sjudande liv på skolgårdarna. Skolgården i Kista har inga större inslag av naturelement, bortsett från enstaka träd och buskar. Dock finns det relativt stora ytor att vistas på. Att Härlandabarnens *licens* (Kyttä 2006) att vistas utanför skolgården blev indragen väckte besvikelse hos dem. Kanske handlar barnens besvikelse om förlorad undanskymdhet snarare än avsaknaden av naturmiljön i sig. Mot bakgrund av intresset för kojor och egna platser kan möjlighet till undanskymdhet ses som en viktig behållning av att barns vistelse i naturområden.

Regn, kyla, mörker kan få barnen att vilja stanna hemma och inne, liksom datorspel och tv-program. Det går också att föreställa sig att en trång hemmiljö kan vara orsak till att barnen vill vistas utanför hemmet. Vidare skulle man kunna tänka sig att en understimulerande, begränsad eller stökig sociofysisk närmiljö kan bidra till att barnen söker den rymd, spänning och frihet som den virtuella världen skänker? Dock ställdes det inga frågor om hemmiljön då det kan upplevas som allt för personligt i en i gruppintervjuform. Att vara inomhus behöver inte enbart betyda att man spenderar tid i hemmet, i skolan eller i träningshallen. Det finns andra sammanhang som engagerar barn, som till exempel aktiviteter i församlingar i olika trossamfund.

6.3.4 Otrygghet i utomhusmiljön tycks inte hindra barnen från utomhusvistelse – men sambanden är svårtydda

I båda områden fanns det barn som påtalade otrygghetsaspekter i utomhusmiljön. Bland barnen i Kista var upplevelsen av obehagliga situationer som inbegriper främlingar, eller ryktet om densamma, uteslutande associerat till den bebyggda miljön. Några av barnen i Kista har personliga upplevelser av obehagliga händelser. Även berättelser från media och föräldrar om olika hot mot barn tycks florerat i Kista. Till skillnad från Kistabarnen får de mer negativa aspekterna ingen framträdande roll i Härlandabarnens diskussion kring sitt område. De element av otrygghet som framkom berördes av några pojkar som mött bostadslösa i skogen. Det faktum att flickorna i Härlanda inte påtalar otrygghet kan spegla att de faktiskt inte rör sig så mycket utomhus på egen hand, eller åtminstone inte så långt från hemmet. Vad detta beror på vore intressant att närmare studera. Till exempel skulle föräldrarna kunna intervjuas kring synen på barnens rörelsefrihet samt att analysera likheter och skillnader i barns aktiviteter ur ett genusperspektiv. Både i Kista och i Härlanda nämnde några av föräldrar sin egen rädsla och oro för människor i naturområdet som hinder för att barnens vistelse i närnaturen på egen hand, även om andelen var mindre i Härlanda. Dock framstår inte det som något betydande hinder för barnens utomhusvistelse.

6.4 Vad väcker naturmiljöer för känslor och tankar?

6.4.1 Att vilja skydda naturen som lekplats

Att vara på plats och använda närnaturen för lek framstår som viktigt för att bygga upp en relation och skapa engagemang för ett naturområde. Det går att skönja ett visst samband mellan barn i Härlanda som är aktiva i närnaturen och som också uttrycker en vilja att försvara närnaturen från exploatering. Det främsta skälet som för bevarande av naturmiljön är att de utgör arenor för lekar eller för att de byggt kojor i området. I detta fall hängde aktion, rörelse och positiva upplevelser av en plats samman med en *reaktion mot* förändring av platsen. Leken och den faktiska användningen och omvandlingen (kojor) i närnaturen kan betraktas som en grund för engagemang och ett motiv för att bevara närnaturen. Motsvarande exploateringsingrepp vid Järvafältet är inte aktuellt då området har reservatsstatus. Frågan är om bebyggelse på Järvafältets grönområde hade väckt barnens engagemang på samma sätt som det kom till uttryck för barnen i Härlanda?

I detta sammanhang kan känslan av *platstillhörighet* och *platskunskap* (Sandell & Öhman 2008 submitted) betonas som särskilt betydelsefulla aspekter för att för att skapa ett engagemang för närnaturen. Utifrån den större erfarenheten av aktiviteter i närnaturen och kännedomen om mer eller mindre officiella namn på platser i områdets närhet, framstår barnen i Härlanda som särskilt platsförankrade. Hur kommer det då att platsförankringen framstår som djupare bland barnen i Härlanda jämfört med barnen i Kista? En hypotetisk men ändå trolig förklaring kan vara att det bor många till Sverige nyanlända familjer i Kista som inte funnit sig till rätta i den nya miljön. När det gäller Härlanda är det möjligen så att området är populärt för dess naturnära läge. Detta kan förklara det engagemang hos föräldrar för att till exempel motarbeta exploatering. För att utveckla miljökompetens⁴² behövs en fysisk miljö som erbjuder spänning, upptäckter och möjligheter att skapa sina egna platser. Men det behövs likväl en social miljö som stödjer och uppmuntrar detta. Föräldrarna i Härlanda uppger att de i stor utsträckning vistats i närnaturen tillsammans med barnen. Här kan man tala om ett slags *joint attention* där upplevelserna i närmiljön delas mellan flera personer och därmed förstärks (Heft & Chawla 2006). Återigen betonas här samspelet mellan de fysiska förutsättningarna i närområdet samt de vanor och normer som den sociala omgivningen är bärare av.

⁴² Begreppet miljökompetens tolkas här som både kunskap, intresse och engagemang som rör natur- och miljöfrågor.

7. SLUTSATSER OCH REFLEKTION

7.1 Mest skillnader men också likheter i barnens närnaturumgänge

Vad kan då sägas om barns bostadsnära naturumgänge utifrån denna studie? Ett genomgående tema i studiens empiriska material har varit skillnader mellan barnen i det mer resursstarka Härlanda och i det mer resurssvaga Kista. Skillnaderna har bland annat rört graden av deltagande i organiserade aktiviteter, aktiviteternas inriktning, upplevelsen av trygghet samt relationen till närnaturen. Att skillnader uppdragats ter sig inte särskilt förvånansvärt då studien fokuserar på barn i två segregerade bostadsområden. I *båda* områdena vistas barnen i närnaturen. Skillnaden, återigen, är att naturmötet i Härlanda mestadels är förknippat med fritiden, medan det i Kista vanligtvis äger rum genom friluftsdagar och utomhusundervisning i skolan. Det finns också likheter. En sådan rör barnens fascination och inlevelse kring möten med djur i närområdet. Att naturområdena ligger lättillgängligt i närheten av hemmet och skolan kan betraktas som viktiga förutsättningar för barns vardagliga naturumgänge.

En slutsats är att barnen i Härlanda har mer erfarenhet av närnaturen, kan sitt närnaturområde bättre samt uppger en större mångfald aktiviteter än vad barnen i Kista gör. *Denna skillnad mellan barnens erfarenheter kan med största sannolikhet inte förklaras med skillnader i tidsanvändning eller att barnen har olika tillgång på naturmiljöer.* Skillnader i till exempel datoranvändning framstår inte som någon heltäckande förklaring, även om barnen i Härlanda i större utsträckning körs ut av föräldrar ifall de sitter inne för mycket. Inte heller omfattande rörlighet i föräldrarnas regi eller konkurrens från organiserade aktiviteter framstår som tydliga förklaringar. Här bör svårigheten att *exakt* uttala sig om hur mycket tid barnen faktiskt vistas i närnaturen understrykas. Det är också svårt att uttala sig om huruvida det finns skillnader mellan hur mycket tid barnen spenderar utomhus i miljöer som inte är "natur" – på gården, fotbollsplanen på cykelbanor och så vidare. Med detta i beaktande har inte de tidsgeografiska teoretiska utgångspunkterna kring aktiviteter, tider och platser störst förklaringsvärde. Istället verkar två andra förklaringar rimliga. Den ena omfattar normer och vanor hemifrån och från den sociala omgivningen i vidare bemärkelse. Den andra berör upplevelsen av trygghet i utomhusmiljön.

7.1.1 Betydelsen av normer och vanor hemifrån

En förklaring till barnens skilda naturumgänge torde ligga i de normer och i den kultur kring naturumgänge som barnen fått med sig hemifrån. Resultatet pekar på att "klassperspektivet" har ett stort förklaringsvärde när det gäller barns vistelse i närnaturområden. En aktiv fritid kring till exempel idrott utesluter *inte* en aktiv fritid med utomhuslek bland Härlandabarnen. Istället kan båda dessa aktiviteter avspegla ett engagemang från föräldrarnas sida. Föräldrars uppmuntran och engagemang för barns bostadsnära naturumgänge kan därmed betraktas som en del av en *syssetsättningskultur* (Karsten 1998 i van der Burgt 2006). Kärnan i denna "kultur" är att aktivera barnen och ge dem en meningsfull och hälsosam fritid. Denna tolkning försvåras dock av att en "typisk svensk" medelklasskultur i teorin skulle kunna vara mer friluftsorienterad än en medelklasskultur hos människor från till exempel Irak. Återigen är det svårt att särskilja vilken påverkansfaktor som har störst förklaringsvärde. Speglar skillnaderna mellan barnens naturumgänge familjernas socioekonomiska ställning, skiftande kulturell bakgrund eller en kombination av dessa? Påverkan kanske inte enbart kommer från familjens vana kring naturumgänge, oavsett om det beror på socioekonomiska faktorer eller kulturell

bakgrund. I detta sammanhang kan man lyfta blicken och fundera kring den sociala omgivningens betydelse i en vidare bemärkelse.

Förutom den närmsta familjen så borde influenser komma från skolan, kamraters inverkan liksom intryck från andra vuxna förebilder. Boendesegregationens och grannskapseffektens roll skulle kunna förstärka barnens aktiva fritid i Härlanda och å andra sidan göra den mindre aktiv i Kista. *Kollektiva socialisationsmodeller* (Wilson 1987 i Sundlöf 2008) innebär att en koncentration av medelklass och välutbildade grannar fungerar som positiva förebilder. Genom deras närvaro stärks den sociala kontrollen och övervakningen. Det kan tänkas att många resursstarka individer med engagemang i barnens fritid gör att barn till mindre resursstarka föräldrar också dras med i en *sysselsättningskultur*. En slags synergieffekt där ett adderat med ett blir tre. Det går också att föreställa sig ett motsatt förhållande. En koncentration av familjer som saknar vana, vilja, ork eller resurser att aktivera barnen, skulle kunna medföra att färre barn vistas ute eller att underlaget för idrottsföreningar försvagas.

Snarare vanor än normer, och möjligtvis också de ekonomiska förutsättningarna att köpa material och kläder, tycks inverka på Härlandabarnens mer nära förhållande till vinter och aktiviteter förknippade med snön. Återigen är det skolan som introducerat skidåkning för barnen i Kista, medan detta har gjorts tillsammans med föräldrarna i Härlanda. Att uppleva natur i fjärrlandskap, i sommarstugan och på skidsemestern, liksom i det virtuella landskapet, kan betraktas som en inspiration för aktiviteter i närlandskapet. Det senare blev extra tydligt i pojknas utsagor där ingredienser från datorns värld omsätts i fysiska lekar.

7.1.2 Något om trygghetsupplevelsen

Upplevelsen av otrygghet i utomhusmiljön, eller ryktena om densamma, illustrerar tydligt skillnaderna mellan områdena. Denna aspekt hänger också samman med boendesegregationen och koncentrationen av resurssvaga respektive mer resursstarka individer i ett område. Ett par barn i Kista inleder med att beskriva området som läskigt eller farligt vilket inte någon av barnen i Härlanda gör. För att kunna uppleva obehagliga händelser i närmiljön måste ju barnen också ha vistats utomhus i området. Frågan är hur utomhusvistelsen upplevs efteråt och om de därefter undviker vissa platser. Andra har inte varit med om otäcka saker själva utan istället hört talas om detta ryktesvägen. Bortsett från när det handlar om mörker är det dock ingen som *uttryckligen* säger att otrygghetsaspekterna hindrar dem från att vara ute. Därför är det svårt att tyda om och hur upplevelsen av otrevliga situationer inverkar på barnens lust och möjligheter att vistas utomhus. De som upplevt obehagliga saker i den bebyggda miljön känner förmodligen inte sig tryggare i naturområdena heller. Dessutom måste de gå genom den bebyggda miljön för att nå naturområden.

Barnen i Kista framstår alltså inte som förlamade av ryktesspridning eller av det faktum att de direkt har upplevt obehagliga situationer. Flera har släktingar i området vilket skulle kunna ge en trygghetskänsla och en känsla av hemmahörande. Det berättas med glädje om lek, picnic och grillning i området med familjen. Det kan tänkas att det bland föräldrarna är svårare att motivera barnen att vistas utomhus. Uppmanar föräldrar barnen att gå ut och leka ifall närområdet uppfattas som otryggt? Det som framkommit här tyder inte på att ”stranger danger”-problematiken är särskilt omfattande. Dock har inte frågan om föräldrars syn på barnens säkerhet studerats noggrant i denna uppsats.

7.2 Platskänslans betydelse

Uppsatsens tredje frågeställning handlar om vilka känslor och tankar närnaturen väcker hos barnen. Med anknytning till denna fråga bör betydelsen av platsförankring och platskontakt särskilt framhållas. De barn som lekt och byggt kojor i närnaturen tog också dessa områden i försvar när de utsattes för exploatering. En fråga som väcks i sammanhanget är vilka effekter sådana reaktioner har i förlängningen? Framstår barndomens reaktioner mot exploatering av lekområden som naivt, eller kommer ett engagemang att växa och kunna projiceras på natur- och miljöengagemang i vidare bemärkelse? Liksom andra som skrivit om miljöengagemangets ursprung påpekas även här betydelsen av föräldrarnas inställning. I samband med föräldramötet framträdde ett engagemang för grönområdenas bevarande mot förtätning i området. Inte helt osannolikt har närheten till rekreationsområden betydelse för valet att bosätta sig i Härlanda. Återigen kan samspelet mellan den sociala omgivningens intresse och de goda fysiska förutsättningar lyftas fram som betydande resurser som möjliggör barns naturkontakt.

Som bakgrund till varför det är intressant att studera barns relation till naturmiljöer kan nämnas kopplingen mellan positiva naturupplevelser i barndomen och ett sedermera miljöengagemang. Här dras inte några slutsatser kring detta svårtydda samband. Värt att notera är dock att barnen hade goda insikter i miljöproblemens orsaker och effekter. Detta visar att den aktuella mediala exponeringen kring till exempel klimatförändringar också når barnen.

7.3 Hinder och resurser för barns närnaturvistelse

Syftet med uppsatsen är att studera barns relation till närnatur i storstadsområden. Fokus har varit på aktiviteter i närnaturen samt vilka hinder och resurser som finns för barns närnaturumgänge. Vad kan då sägas om vilka hindren och resurserna är för att vistas i närnaturen? Krasst uttryckt syns det som att barnen i det "positivt" segregerade området har resurserna för att vistas i närnaturen. Exempel på detta är föräldrars engagemang och vana hemifrån, trygghet i området, synen på en aktiv fritid som smittar av sig. Å andra sidan kan det sägas att barnen boende i det "negativt" segregerade området i högre grad hindras från att vistas i närnaturen. Detta som en följd av avsaknad av vana hemifrån samt eventuellt av att de upplever otrygghet i utomhusmiljön i högre grad. Närheten till naturområdena är att betrakta som en resurs som i viss mån utjämnar skillnaderna mellan barnens möjlighet till friluftsliv. Kanske är närheten av än större betydelse för de barn som inte har vanan att vistas i grönområden eller har möjlighet till naturvistelse vid till exempel fritidshuset? Vidare väcks frågan hur möjligheten för naturumgänge ser ut i områden där barn saknar närheten till naturområden. Den skiftande innebörden av uttrycket "*mitt land*" säger något om barnens erfarenheter och bakgrund – där uttrycket i Härlanda avsåg sommarstället på landet eller vid havet medan barnen i Kista istället syftade på sitt hemland. Erfarenheten kring att vistas i närnaturen kan betraktas som ytterligare en aspekt som skiljer barns vardag åt i ett segregerat samhälle. Hur viktigt är det att främja naturkontakten och därmed utjämna just de skillnader som påvisats här?

7.4 Fem betydelsefulla punkter för barns närnaturumgänge

Om man från samhällets (vuxenvärldens) sida bedömer att naturmötet är ett viktigt inslag för barns välbefinnande, bör engagemanget mer eller mindre väckas genom att någon visar och introducera. Intresset kommer nödvändigtvis inte av sig självt i en tid där fler faktorer tar oss bort ifrån det gröna, än närmare det. Avsikten med studien har inte varit att ge underlag för rekommendationer för prioriteringsordning mellan insatser för barns fritidsaktivitet. Argument för naturmötets samhällsnyttiga behållning, så som integration, hälsa, fysisk aktivitet praktiseras också på idrotts- och kulturaktiviteter⁴³. Möjligheten att vistas i närnaturen kan ses som en av många viktiga aspekter som bidrar till en meningsfull fritid. Följande fem punkter har särskild betydelse för att barns naturumgänge i städer skall möjliggöras:

- *Att naturen existerar* (inte är bebyggd) är en given och absolut nödvändighet för att naturmöte ska uppstå. Det ska vara enkelt att ta sig till naturpräglade miljöer. Naturområdena behöver heller inte vara stora för att barnen ska vistas där.
- *Föräldrarnas inställning, vanor och normer* kommer sedan, såväl att introducera som att "köra ut barnen" i närnaturen. Här är det också viktigt att uppmärksamma den sociala omgivningen utöver familjen och betrakta vilka effekter boendesegregationen har på barns möjligheter till utomhusvistelse.
- *Skolans* och barnomsorgens introduktion och förhållningssätt kommer därefter. Särskilt när inte vanan är med hemifrån. Det är då viktigt att både beakta skolgårdens utformning likväl som friluftsdagarnas inriktning och frekvens.
- *Trygghet i området* gällande såväl trafik som den sociala miljön kan ha betydelse. Här kan planering lösa en del, men inte allt. Observera också att barns rörelse inte enbart inskränks av trafiken, utan att barn genom skjutsning också får ta del av andra platser och aktiviteter utanför hemmets närhet.
- *Tid* är ytterligare en förutsättning. För barn med ett fulltecknat schema handlar det om prioriteringar mellan olika aktiviteter. Men en obegränsad tillgång till fri tid innebär inte automatiskt att man vistas mer utomhus, särskilt inte då det genom datorer finns goda möjligheter till aktiviteter och virtuell social kontakt.

7.5 Vidare forskning

Denna studie har givit en bild av barns förhållande till närnatur i två segregerade bostadsområden. Skillnaderna mellan barnens närnaturumgänge framträder tydligt. En trolig förklaring står att finna i normer och vanor hemifrån, i samspel med den sociala omgivningen

⁴³ Följande står skrivet i regeringens budgetproposition från 2008 kring arbetet med kultur och mångfald; "kultur är ett viktigt instrument i det lokala utvecklingsarbetet i stadsdelar som präglas av utanförskapet". I samband politiken kring kultur och hälsa anges följande: "därför vill regeringen öka samverkan mellan kulturpolitiken och relevanta politikområden så att kulturlivets bidrag till det nationella folkhälsoarbetet får ett större utrymme än i dag" (Prop. 2007/08:1 Utgiftsområde 17: Kultur, trossamfund och fritid, s 45).

på bostadsområdesnivå. Detta har framkommit genom barnens utsagor. Det vore intressant att också intervjua föräldrarna kring deras syn på barnens naturumgänge. Möjliga frågor vore vilken roll närheten till naturområden har för val av bostadsområde? Hur ser de på barnens rörelsefrihet – görs det skillnad, medvetet eller omedvetet, mellan flickor och pojkar? Sätts restriktioner kring barnens inomhusvistelse? Upplevs området som tryggt för barnen? Vidare så skulle föräldrarna kunna ge perspektiv på barnens erfarenheter utifrån sin egen barndom. Hur såg deras förhållande till naturmiljöer ut när de var barn? Vad har förändrats?

De fallstudieområden som studerats är planerade med god tillgång till lekplatser, grönområden och med trafikseparering. Det faktum att områdena är ”välplanerade” ur barnsynpunkt gör det intressant att jämföra denna studie med barn som inte bor i närheten av naturområden. Detta för att verkligen få grepp om betydelsen av barns *närhet* till målpunkter så som skola, träningsanläggningar och naturområden. Det vore också av intresse att fördjupa förståelsen om förhållandet mellan hemmiljöns kvalitéer och utomhusmiljöns dito. Man skulle kunna tänka sig att en stökig hemmiljö kan få barn att vistas mer utomhus – vad får det för konsekvenser? Alternativt skulle en understimulerande närmiljö kunna bidra till att barnen söker rymd, spänning och frihet i virtuella världen.

7.6 Avslutande reflektioner

Intresset för kojor och för att leka i skogen kommer med största sannolikhet att avta med tiden och ersättas med andra umgängesformer och platser där det sker, förmodligen mer och mer utanför bostadsområdet. Intresset för närnaturen för lek och kojbyggen verkar redan börjat nå sin topp för de studerade barnen i 10-11 årsåldern. Handlingslandskapet växer med ålder men platser där vi växt upp har förmodligen stor betydelse för oss eftersom det är just där som vår förståelse för omvärlden börjar utvecklas. Bland kojorna i skogen vid Härlanda har barnen upptäckt att alla inte har en bostad med rejält tak och väggar, utan istället bor i tält i närheten där de leker. Detta både skrämde och fascinerade, men framstod också som något som barnen ändå vant sig vid. När jag gick bredvid Noria och pratade under friluftsdagen märkte jag att hon blev trött. Hon berättade att hon inte var van att gå så långt. Men hon var glad, hon tyckte om naturen och med säkerhet kunde hon avgöra vilket djurspår och växter som efterfrågades vid frågekontrollerna. Förhoppningsvis spelar hon fortfarande boll på gården trots att en man med kniv hade jagat iväg dem när detta störde honom. En uppenbar fördel med naturmiljöer som lekarena är att dessa är gratis, i detta fall fysiskt tillgänglig samt erbjuder möjligheten att forma miljön. Om det är tryggt att vistas där beror förmodligen på omgivningen och vilka och hur många som rör sig i området, men också hur händelser framställs i media samt hur oroliga föräldrarna är. Barns närmiljö, såväl den sociala som den fysiskt materiella (och den virtuella), ger barnen erfarenheter och upplevelser som de bär med sig hela livet.

REFERENSER

Tryckta källor

Amcoff, J (2008) Vad händer med landsbygdens befolkning? I: Johansson, B & Salonen, P (red), Ska hela Sverige leva?, s 71-82. Formas, Stockholm.

Barnombudsmannen (2007) Upp till 18 - fakta om barn och ungdomar. Barnombudsmannen rapporterar BR 2007:4. Barnombudsmannen & Statistiska centralbyrån.

Bartlett, S, Hart, R, Satterthwaite, D, Barra, X D & Missair, A (1999) Cities for children: children's rights, poverty and urban management. Earthscan; United Nations Childrens Fund (UNICEF), London & Geneva.

Bengs, C (2005) Glest eller tätt - inget givet val. I: Frank, G (red), Spelet om staden, s 101-108. Formas, Stockholm.

Bixler, R D, Floyd, M F & Hammit, W E (2002) Environmental Socialization: Quantitative Tests of the Childhood Play Hypothesis. Environment and Behavior, vol 34, nr 4, s 795-818.

Bjurman, E L (1995) Barnen på gatan. Tiden, Stockholm.

Björklid, P (2005a) Lärande och fysisk miljö: en kunskapsöversikt om samspelet mellan lärande och fysisk miljö i förskola och skola. Myndigheten för skolutveckling, Stockholm.

Björklid, P (2005b) Närmiljö- hinder eller resurs? Om trafikens inverkan på barns uppväxtvillkor. I: Johansson, M & Küller, M (red) Svensk miljöpsykologi, s 141-158. Studentlitteratur, Lund.

Born, R V d, Rob, L H J, Wouter, D G T & Ellen, H (2000) The new biophilia: an exploration of visions of nature in Western countries. Environmental Conservation, vol 28, nr 1, s 65-75.

Boverket (2007a) Bostadsnära natur - inspiration och vägledning. Boverket Publikations-service, Karlskrona.

Boverket (2007b) Landskapets upplevelsevärden - vilka är de och var finns de? Boverket internt.

Cele, S (2006) Communicating place: methods for understanding children's experience of place. Acta Universitatis Stockholmiensis, Almqvist & Wiksell International, Stockholm.

Chawla, L (2002) Spots of time: manifold ways of being in nature in childhood. I: Kellert, S R & Kahn, P H (red), Children and nature: psychological, sociocultural, and evolutionary investigations, s 199-226. MIT Press, Cambridge, Mass.

Chawla, L (2006) Learning to love the natural world enough to protect it. Barn, vol 2, s 257-78.

- Clark, C & Uzzel L D (2006) The socio-environmental affordances of adolescents' environments. I: Spencer, C & Blades, M (red), Children and their environments: learning, using, and designing spaces, s 176-195. Cambridge University Press, Cambridge, UK; New York.
- Dahlgren, L O (2007) Om boklig bildning och sinnlig erfarenhet. I: Dahlgren, L O, Sjölander, S, Strid, J P, Szczipanski, A (red), Utomhuspedagogik som kunskapskälla - Närmiljö blir lärmiljö s 39-54. Studentlitteratur, Lund.
- Connell, R W (2003) Om genus. Daidalos, Göteborg.
- Crowe, N & Bradford, S (2006) 'Hanging out in Runescape': identity, work and leisure in the virtual playground. Children's Geographies, vol 4, nr 3, s 331-346.
- Danielsson, M (2003) Svenska skolbarns hälsovanor 2001/02. Statens Folkhälsoinstitut 2003:50, Sandviken.
- Derr, T (2006) 'Sometimes birds sound like fish': perspectives on children's place experience. I: Spencer, C & Blades, M (red), Children and their environments: learning, using, and designing spaces, s 108-123. Cambridge University Press, Cambridge, UK; New York.
- Dillion, J, Rickonson, M, Teamy, K, Morris, M, Choi, MY, Sanders, D & Benefield, P (2006) The value oft outdoor learning: evidence from research in the UK and elsewhere. School Science Research, vol 87, nr 320, s 107-111.
- Elander, I & Åquist, A-C (2001) Den motsägelsefulla staden. I: Elander, I (red), Den motsägelsefulla staden: vardagsliv och urbana regimer, s 13-49. Studentlitteratur, Lund.
- Emmelin, L, Fredman, P & Sandell, K (2005) Planering och förvaltning av friluftsliv - en forskningsöversikt. Naturvårdsverket rapport 5468.
- Engdahl, K, Brodin, J & Lindstrand, P (2006) Play and Interaction in two preschool yards. I: Brodin, J & Lindstrand, P (red), Interaction in outdoor play environments: gender, culture and learning, s 45-60. Institutionen för individ omvärld och lärande, Lärarhögskolan i Stockholm.
- Erlandsson, J & Sköld, M, Göteborgs Posten, 2007-04-11.
- Faskunger, J (2007) Den bebyggda miljöns påverkan på fysisk aktivitet. En kunskapssammanställning för regeringsuppdraget "Byggd miljö och fysisk aktivitet". Statens Folkhälsoinstitut 2007:3, Stockholm.
- Fjørtoft, I & Reiten, T (2003) Barn og unges relasjoner til natur og friluftsliv - En kunnskapsoversikt, HiT skrift nr 10/2003. Porsgrunn Høgskolen i Telemark & Friluftslivets fellesorganisasjon.
- Fleer, M (1999) Universal fantasy: the domination of Western theories of play. I: Jones, E & Dau, E (red), Child's play: revisiting play in early childhood settings, s 67-80. MacLennan & Petty, Sydney, N.S.W.

Francis, M & Lorenzo, R (2006) Children and city design: proactive process and the "renewal" of the childhood. I: Spencer, C & Blades, M (red), Children and their environments: learning, using, and designing spaces, s 217-237. Cambridge University Press, Cambridge, UK; New York.

Fredman, P, Karlsson, S E, Romild, U & Sandell, K (2008a) Vilka är ute i naturen?. Delresultat från en nationell enkät om friluftsliv och naturturism i Sverige. Rapport nr 1. Forskningsprogrammet Friluftsliv i förändring.

Fredman, P, Karlsson, S E, Romild, U & Sandell, K (2008b) Vara i naturen varför eller varför inte?. Delresultat från en nationell enkät om friluftsliv och naturturism i Sverige. Rapport nr 2. Forskningsprogrammet Friluftsliv i förändring.

Fredman, P, Karlsson, S E, Romild, U & Sandell, K (2008c) Besöka naturen hemma eller borta?. Delresultat från en nationell enkät om friluftsliv och naturturism i Sverige. Rapport nr 3. Forskningsprogrammet Friluftsliv i förändring.

Friberg, T (2002) Om konsten att foga samman - kvinnors förflyttningsprojekt i tid och rum. I: Schough, K (red), Svensk kulturgeografi och feminism: rötter och rörelser i en rumslig disciplin. Universitet, Inst. för samhällsvetenskap, Kulturgeografi, Karlstad.

Fyhri, A & Hjorthol, R (2006) Barns fysiske bomiljø, aktiviteter og daglige reiser. TØI Report No. 869/. Oslo: Institute of Transport Economics.

Glover, A (1999) The role of play in development and learning. I: Jones, E & Dau, E (red), Child's play: revisiting play in early childhood settings, s 5-14. MacLennan & Petty, Sydney, N.S.W.

Grahn, P, Mårtensson, F, Lindblad, B, Nilsson, P & Ekman, A (1997) Ute på dagis. Hur använder barn daghemsgården? Utformningen av daghemsgården och dess betydelse för lek, motorik och koncentrationsförmåga. Stad & Land nr 145, Alnarp.

Gren, J, Göteborgs Posten, 2008-05-06.

Gren, M & Hallin, P-O (2003) Kulturgeografi: en ämnesteoritisk introduktion. Liber, Malmö.

Gullberg, A, Höjer, M & Pettersson, R (2007) Bilder av framtidsstaden: tid och rum för hållbar utveckling. Brutus Östlings bokförlag Symposion, Stockholm.

Gummesson, M (2007) Barns säkra tillgänglighet till skolan. Chalmers tekniska högskola, Institutionen för arkitektur, Göteborg.

Heft, H & Chawla, L (2006) Children as agents in sustainable development: the ecology of competence. I: Spencer, C & Blades, M (red), Children and their environment : learning, using, and designing spaces, s 199-216. Cambridge University Press, Cambridge, UK; New York.

Hemming, P J (2008) Mixing qualitative research methods in children's geographies. Area, vol 40, nr 2, s 152-162.

Heurlin-Norinder, M (2005) Platser för lek, upplevelser och möten: om barns rörelsefrihet i fyra bostadsområden. HLS förlag, Stockholm.

Heyman, E, Göteborgs Posten, 2008-10-10.

Hiroo, K (2005) Daycare services provision for working women in Japan. I: Seager, J & Nelson, L (red), A companion to feminist geography, s 271-291. Blackwell companions to geography; 6, Blackwell, Malden, MA.

Holloway, S L & Valentine, G (2000) Children's geographies: playing, living, learning, Critical geographies; 8, Routledge, London.

Hultman, S-G (2000) Myndigheternas engagemang. I: Sandell, K & Sörlin, S (red), Friluftshistoria: från "hårdande friluftsliv" till ekoturism och miljöpedagogik: teman i det svenska friluftslivets historia i, s 185-201. Carlsson, Stockholm.

Hörnsten, L & Fredman, P (2000) On the distance to recreational forests in Sweden. Landscape and Urban Planning, vol 51, nr 1, s 1-10.

Johansson, B (2005) Barn i konsumtionssamhället. Norstedts akademiska förlag, Stockholm.

Jones, O (2000) Purity, disorder, childhood and space. I: Holloway, S L & Valentine, G (red), Children's geographies: playing, living, learning, s 29-47. Critical geographies; 8, Routledge, London.

Kahn, P H (2002) Children's affiliations with nature: structure, development, and the problem of environmental generational amnesia. I: Kellert, S R & Kahn, P H (red), Children and nature: psychological, sociocultural, and evolutionary investigations, s 93-116. MIT Press, Cambridge, Mass.

Karlsson, S-E (2006) Det är inte bara fråga om snö, det är mer komplext än så - om nysvenskar och skidåkning. Karlstad Universitet Universitetstryckeriet, Karlstad.

Kellert, S R & Kahn, P H (2002) Children and nature: psychological, sociocultural, and evolutionary investigations. MIT Press, Cambridge, Mass.

Kronlid, D (2005) Miljöetik i praktiken: åtta fall ur svensk miljö- och utvecklingshistoria, Studentlitteratur, Lund.

Kyttä, M (2006) Environmental child-friendliness in the light of the Bullerby Model. I: Spencer, C & Blades, M (red), Children and their environments: learning, using, and designing spaces, s 141-160. Cambridge University Press, Cambridge, UK; New York.

Louv, R (2006) Last child in the woods: saving our children from nature-deficit disorder. Algonquin Books of Chapel Hill, Chapel Hill, NC.

Matthews, H, Limb, M & Taylor, M (1998) Young people's participation and representation in society. Geoforum, vol 30, nr 2, s 135-144.

- Matthews, H, Limb, M & Taylor, M (2000) The 'street' as a thirdspace. I: Holloway, S L & Valentine, G (red), Children's geographies: playing, living, learning, s 63-79. Critical geographies; 8, Routledge, London.
- McKendrick, H J (1999) Multi-method research: an introduction to its application in population geography. Professional Geographer, vol 51, nr, s 40-50.
- Molina, I & Lundmark, M (1999) Samhällsgeografiska studier på Järvafältet: fältrapporter, samhällsgeografi B ht 1998. Uppsala universitet, Umeå.
- Naturvårdsverket (2006) Naturen som kraftkälla - Om hur och varför naturen påverkar hälsan. Stockholm.
- Naturvårdsverket (2008) Med andra ögon – Naturmöten med invandrare, Naturvårdsverket rapport 5808.
- Nordström, M (2002) Instängd på platsen: en miljöpsykologisk analys av upplevelsen att växa upp och bo i ett segregerat bostadsområde. Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet, Stockholm.
- Nyström, L (2003) Som man bygger får man barn – om stadsbygden som arena för barn. I: Blücher, G & Graninger, G (red), Finns det rum för barn?: en antologi. Stiftelsen Vadstena forum för samhällsbyggande, Vadstena.
- Punch, S (2000) Creating playspaces in rural Bolivia. I: Holloway, S L & Valentine, G (red), Children's geographies: playing, living, learning, s 48-62. Critical geographies; 8, Routledge, London.
- Pyle, R M (2002) Eden in a vacant lot: special places, species and kids in the neighborhood of life. I: Kellert, S R & Kahn, P H (red), Children and nature: psychological, sociocultural, and evolutionary investigations, s 305-327. MIT Press, Cambridge, Mass.
- Rasmusson, B (1998) Stadsbarndom: om barns vardag i en modern förort. Socialhögskolan, Univ., Lund.
- Rydberg, D & Aronsson, M (2004) Vår tätortsnära natur - en bok om förvaltning och skötsel. Skogsstyrelsens förlag, Jönköping.
- Rådberg, J (2005) Vi behöver en ny stadsbyggnadsmodell. I: Frank, G (red), Spelet om staden, s 117-124. Formas fokuserar; 7, Formas, Stockholm.
- Salonen, T (2007) Barnfattigdom i Sverige. Rädda Barnen.
- Saltzman, K (2001) Inget landskap är en ö: dialektik och praktik i öländska landskap. Nordic Academic Press, Lund.
- Sandberg, A & Vuorinen, T (2006) From hayloft to own room - girls play environments. I: Brodin, J & Lindstrand, P (red), Interaction in outdoor play environments - gender culture and learning, s 1-22. Institutionen för individ omvärld och lärande, Lärarhögskolan i Stockholm.

Sandell, K (1996) Själens friluftsskog - naturkontakt och miljöperspektiv bland friluftssengagerade i Södra Halland. Nordisk Samhällsgeografisk Tidskrift, nr 2, s 99-12.

Sandell, K (2000) Naturkontakt och utveckling. I: Sörlin, S & Sandell, K (red), Friluftshistoria: från "hårdande friluftslif" till ekoturism och miljöpedagogik: teman i det svenska friluftslivets historia, s 223-235. Carlsson, Stockholm.

Sandell, Klas (Under tryckning) För människors skull – men för vilka och hur? Friluftsliv och naturturism som hot och möjlighet. -Bokkapitel i antologi stödd av Riksbankens Jubileumsfond som görs utifrån att hundraårsjubileet av den första naturskyddslagstiftningen och de första nationalparkerna i Sverige. Red. Lars J. Lundgren.

Sandell, K & Sörlin, S (2000) Friluftshistoria: från "hårdande friluftslif" till ekoturism och miljöpedagogik: teman i det svenska friluftslivets historia. Carlsson, Stockholm.

Sandell, K & Öhman, J (2008 submitted) Educational Potentials of Encounters with Nature – Reflections from a Swedish Outdoor Perspective. Environmental Education Research; Special Scandinavian Issue.

Sandell, K, Öhman, J & Östman, L (2003) Miljödidaktik: naturen, skolan och demokratin. Studentlitteratur, Lund.

Sandgren T (2007) Bakom skärmen. En beskrivning av vilka som spelar dator- och tevespel. I: Sandgren, T & Lindgren, S (red), Unga och nätverkskulturer: mellan moralpanik och teknikromantik, s 49-59. Ungdomsstyrelsens skrifter 2007:12, Stockholm.

Sayer, Andrew (1992) Method in social science: a realist approach. Routledge, London

SCB (2004) Fritid 1976-2002 Levnadsförhållanden, rapport 103 SCB.

SIKA (2002) RES 2001 - Den nationella reseundersökningen. Sveriges officiella statistik. SIKA & SCB, Stockholm

Sobel, D (1993) Children's special places: exploring the role of forts, dens, and bush houses in middle childhood. Zephyr, Tucson, Arizona.

Statens Folkhälsoinstitut (2005) Folkhälsopolitisk rapport. Statens Folkhälsoinstitut 2005:37, Sandviken.

Stockholm Kommunstyrelsen (1973) Kista, Husby, Akalla: en resumé för planerare, politiker och kritiker, Uppsala.

Sundberg, M & Öhman, J (2000) Hälsa och livskvalité. I: Sörlin, S & Sandell, K (red), Friluftshistoria: från "hårdande friluftslif" till ekoturism och miljöpedagogik: teman i det svenska friluftslivets historia, s 102-119. Carlsson, Stockholm.

Sundlöf, P (2008) Segregation och karriärposition. En studie av bostadsomgivningens betydelse för utbildning, sysselsättning och inkomst bland yngre i stockholmsregionen. Geografiska regionstudier 78, Kulturgeografiska institutionen, Univ., Uppsala.

- Svallhammar, S (2008) I väntan på tunnelbanan: kollektivtrafikutbyggnad och bebyggelse-exploatering i Stockholm. Stockholmia, Stockholm.
- Sörlin, S (1991) Naturkontraktet: om naturumgängets idéhistoria, Carlsson, Stockholm.
- Tanner, T (1980) Significant life experiences: a new research area in environmental education. *Journal of Environmental Education*, vol 11, nr 4, s 20-24.
- Taylor, A F & Kuo, F E (2006) Is contact with nature important for healthy child development? State of the evidence. I: Spencer, C & Blades, M (red), *Children and their environments: learning, using, and designing spaces*, s 124-140. Cambridge University Press, Cambridge, UK; New York.
- Taylor, A F, Kuo, F E & Sullivan W C (2001) Coping with add: the surprising connection to green play settings. *Environment and Behavior*, vol 33, nr 54, s 49-63.
- Taylor, A F, Wiley, A, Kuo, F E & Sullivan, W C (1998) Growing up in the inner city - Green spaces and places to grow. *Environment and Behaviour*, vol 30, nr 3, s 3-27.
- Thomson, J L & Philo, C (2004) Playful Spaces? A social geography of children's play in Livingstone Scotland. *Children's Geographies*, vol 2, nr 1, s 111-130.
- Thorne, B (1993) *Gender play: girls and boys in school*, Rutgers University Press, New Brunswick, N.J.
- Thulin, E (2004) Ungdomars virtuella rörlighet: användningen av dator, internet och mobiltelefon i ett geografiskt perspektiv. Kulturgeografiska institutionen, Handelshögskolan, Göteborgs universitet, Göteborg.
- Thulin, E & Vilhelmson, B (2007) Rörlighetens tid. Slutrapport projektet Mobilitetens tid. Vinnova, Kulturgeografiska institutionen, Handelshögskolan, Göteborgs universitet.
- Tillberg, K M (2001) Barnfamiljers dagliga fritidsresor i bilsamhället: ett tidspussel med geografiska och könsmissiga variationer. Kulturgeografiska institutionen, Univ., Uppsala.
- Tyrväinen, L, Mäkinen, K & Schipperijn, J (2006) Tools for mapping social values of urban woodlands and other green areas. *Landscape and Urban Planning*, vol 79, nr, 1 s 5-19.
- Tägil, T & Werne, F (2007) Förorter i förändring. I: Nylund, K (red), *Periferin i centrum: gränsöverskridande praktiker i Stockholms offentliga rum*, s 23-86. Daidalos, Göteborg.
- Valentine, G, Holloway, S L & Bingham, N (2000) Transforming cyberspace – children's interventions in the new public sphere. I: Valentine, G & Holloway, S L (red), *Children's geographies: playing, living, learning*, s 156-173. *Critical geographies*; 8, Routledge, London.
- Valentine, G & McKendrick, J (1997) Children's outdoor play: exploring parental concerns about children's safety and the changing nature of childhood. *Geoforum*, vol 28, nr 2, s 129-235.

van den Berg, A, Hartig, T & Staats, H (2007) Preference for nature in urbanized societies: stress, restoration, and the pursuit of sustainability. *Journal of Social Issues*, vol 63, nr 1, s 79-96.

van der Burgt, D (2006) "Där man bor tycker man det är bra": barns geografier i en segregerad stadsmiljö. Department of Social and Economic Geography, Uppsala University, Uppsala.

van Slyck, A. A (2008) Connecting with the landscape. Campfires and youth culture at American summer camps, 1890-1950. I: Gutman, M & de Coninck-Smith, N (red), *Designing modern childhoods. History, space and the material culture of children*, s 23-41. Rutgers University Press, New Brunswick, N.J.

Widerberg, K (2002) *Kvalitativ forskning i praktiken*. Studentlitteratur, Lund.

Williams, D R (2006) Leisure and the quality of life: impacts on social, economic and cultural development. Organizing Committee of 2006 Hangzhou World Leisure Expo.

Wärneryd, O, Hallin, P-O & Hultman, J (2002) *Hållbar utveckling: om kris och omställning i stad och samhälle*. Studentlitteratur, Lund.

Åquist, A-C (1992) *Tidsgeografi i samspel med samhällsteori*. Lund Univ. Press, Lund

Ärlemalm-Hagsér, E (2006) Gender, playing and learning in natural outdoor environments. I: Brodin, J & Lindstrand, P (red), *Interaction in outdoor play environments: gender, culture and learning*, s 23-45. Institutionen för individ omvärld och lärande, Lärarhögskolan i Stockholm.

Öhlander, M (2006) Myten om ett brinnande naturintresse. I: Johansson, E (red), *Mångnatur. Friluftliv och natursyn i det mångkulturella samhället*, s 21-27. Mångkulturellt centrum & Naturvårdsverket, Tumba.

Internetkällor

Friluftsliv i förändring

www.friluftsforskning.se/download/18.7671d7bb110e3dcb1fd800043850/Perspektiv+p%C3%A5+nordisk+friluftslivstradisjon.pdf (2009-02-19).

Göteborgs stad

[www5.goteborg.se/prod/stadsbyggnad/dalis2.nsf/vyFilArkiv/Harlandany.pdf/\\$file/Harlandany.pdf](http://www5.goteborg.se/prod/stadsbyggnad/dalis2.nsf/vyFilArkiv/Harlandany.pdf/$file/Harlandany.pdf) (2008-11-03)

Härlanda barn- och ungdomsplan (sökning genom sökmotor) (2008-11-03)

[www.naturen.goteborg.se/prod/parkochnatur/gronaochblaomraden/dalis2.nsf/vyFilArkiv/Delsjon.pdf/\\$file/Delsjon.pdf](http://www.naturen.goteborg.se/prod/parkochnatur/gronaochblaomraden/dalis2.nsf/vyFilArkiv/Delsjon.pdf/$file/Delsjon.pdf) (2008-11-03)

Konsumentverket

www.konsumentverket.se/mallar/sv/artikel.asp?lngCategoryId=603&lngArticleId=178 (2008-11-07)

Länsstyrelsen Västra Götalands län

www.o.lst.se/NR/rdonlyres/A4618379-E54E-43DC-B1C3-A387F645862D/66815/beslutremissversion_medbilagor.pdf (2008-11-03)

MillionTreesNYC

www.milliontreesnyc.org (2009-01-28)

Miljödepartementet

www.regeringen.se/sb/d/2825/a/13723 (2008-10-29)

Nationalencyklopedin

Nationalscyklopedin (2007) Elektronisk upplaga. www.ne.se

Nationalscyklopedin (2008) Elektronisk upplaga. www.ne.se

Naturvårdsverket

www.naturvardsverket.se/sv/Arbete-med-naturvard/Arbete-med-friluftsliv/Friluftsradet/Bidrag-till-friluftorganisationer-/ 2008-10-27

Statistiska centralbyrån

www.scb.se/templates/tableOrChart____21123.asp (2008-04-21).

Stockholms stad

www.stockholm.se/KlimatMiljo/Natur/Naturresept-i-Stockholms-stad/ (2008-11-03)

www.usk.stockholm.se/internet/omrfakta/omradesvis.asp?omrade=1 (2009-01-09)

www.usk.stockholm.se/tabellverktyg/tv.aspx?projekt=omradesfakta&omrade=sdn01 (2009-01-09)

Västkuststiftelsen

www.vastkuststiftelsen.org/new_vks_webb/pdffiler/Verksamhetsb_2007.pdf (2008-11-03)
Årsberättelse 2007

Bilaga 1

Intervjuguide

Inledning

Var bor ni? Här ni alla uppvuxna här..?

Området?

Hur skulle ni beskriva området där ni bor? Vad kan man göra i området där ni bor?
Finns det naturområden där ni bor? Vad är bra/dåligt med området? Har ni någon favoritplats?

Fritiden

När ni inte är i skolan vad gör ni då? Vad gör ni helst? Vardagar, helger, lov?
Fritids? Ser ni på TV? Har alla dator hemma? Vad använder ni den till?
Idrottar ni? Varför? Ute eller inne?
Blir ni skjutsade? Vad tycker ni om bilen? Vad ni gjort om ni haft bil/inte haft bil?

Vad motiverar barnen till att vistas i närnaturen?

Vad tycker ni om att gör inomhus? Vad tycker ni om att göra utomhus? Om ni får välja, vad är ni helst inne eller ute. Vad kan man göra ute som man inte kan göra inomhus och tvärtom?
Tycker era föräldrar att det är bäst om ni är ute eller inne? Varför tror ni det?

Närnaturen och aktiviteter?

Är nu ofta i naturen där ni bor? Har det något namn? Vad gör ni naturen? Har ni långt dit?
Bor ni nära naturen? Vilka är ni tillsammans med? Familj, vänner, själv, skolan?
Hur är det på skolgården? Har ni varit i naturen någon annanstans? Landet, sommarstugan, förening, utomlands, skola, fritids? Har ni trädgård?

Finns det aspekter främjar respektive hindrar barns vistelse i närnaturen?

Vad tycker ni om att vara i naturen? Vad är det bästa med att vara i naturen? Vad är det dåliga? Finns det något ni är rädd för? Djur, människor? Vinter, sommar, höst, vår. Mörker och kyla? Hur påverkar det er? Kojor eller några egna platser?

Vad betyder närnaturen för barnen – vad väcker naturen för känslor och tankar?

Vilken typ av natur tycker ni bäst om? Skog, när det är öppet med djur, havet, sjöar, parker?

Miljörelaterade frågor

Pratar ni om miljöfrågor i skolan? Vad handlar det då om?
Pratar ni om det hemma? Vad handlar det då om?
Är det fel att skräpa ned? Vem drabbas? Djur, växter, människor?
Hur ser de på bilen?

Bilaga 2

Till föräldrar/målsman i klass:

Hej

Jag heter Mattias Sandberg och arbetar på Kulturgeografiska institutionen vid Göteborgs universitet. Min forskning handlar om barns förhållande till den tätortsnära naturen och kommer att resultera i en doktorsavhandling. Arbetet ingår i ett forskningsprogram som heter "Friluftsliv i förändring" (www.friluftsforskning.se) där forskare från sju universitet medverkar. Vi kommer bland annat att skicka ut enkäter angående friluftslivsvanor både nationellt och till vissa fallstudieområden, däribland Delsjöområdet i Göteborg och Järvafältet i Stockholm. Då enkäter inte kommer att gå till barn hoppas jag genom min studie fylla denna kunskapslucka. Idag saknas det kunskaper kring både vuxnas och barns friluftsliv, vilket är synd med tanke på bland annat att friluftslivets betydelse för hälsa och välmående.

Det jag är intresserad av är ifall barnen vistas i sin närmatur, vad de gör där och vilka motiv det finns för vistelsen. Jag är också intresserad av hur ni som föräldrar ser på barnens utomhusvistelse, organiserad träning och på natur- och miljöfrågor. För att ta reda på detta hade jag tänkt att barnen skulle få fylla i en aktivitetsdagbok under en veckas tid under skoltid (med undantag för helgen) - se exemplet nedan. Mina brorsbarn har provat att fylla i dagboken och de uppfattade det som givande att själva reflektera över vad de faktiskt gjorde under en dag. Jag skulle också vilja att ni som föräldrar svarar på en enkät med ikryssningsfrågor om era och barnens fritids- och friluftsvanor.

Självklart bygger deltagandet på frivilligt engagemang och barnen får absolut inte känna sig tvingade till att delta. Jag är tacksam ifall ni vill fylla i enkäten även om barnen inte vill delta, eller tvärt om, att barnen deltar och ni väljer att avstå. Inga namn kommer att i avhandlingen eller i andra resultat från denna forskning. De som kommer att ha tillgång till materialet är förutom mig själv även min handledare, docent Marie Stenseke.

Dag 1 - Måndag

	Vad gör jag?	Med någon? Vem?	Var är jag?	Start kl.	Slut kl.	Är jag i naturen? Ja eller nej I vilken natur då?
1						

Är det något ni undrar över, kontakta gärna mig eller min handledare.

Kontaktuppgifter

Hälsningar Mattias Sandberg

Bilaga 3

Enkät till föräldrarna

Enkät till föräldrar / förälder / målsman i klass

Detta är en enkät med frågor om friluftsliv, fritidsaktiviteter, vistelse i naturen nära er bostad samt frågor kring miljö och natur.

Det räcker om en förälder/målsman fyller i enkäten. Vissa frågor kan enbart besvaras av en förälder, t.ex. ”var är du uppvuxen”. Andra frågor och påståenden är mer öppna för att svara på tillsammans med någon annan familjemedlem, t.ex. ”Jag/Vi anser oss ha goda kunskaper om namn på växter och djur i vår närnatur”!

När frågor ”om ditt barn” dyker upp, handlar det om barnet som fyller i aktivitetsdagboken. (Se bifogat brev). Jag vill gärna veta barnets namn så att jag på detta sätt kan para ihop er enkät med barnets aktivitetsdagbok. OBS inga namn kommer att presenteras i en kommande avhandling, och enkäten kommer endast att behandlas av mig och min handledare.

Markera det svarsalternativ (för vissa frågor är fler alternativ möjliga) som bäst överensstämmer med din situation med 1 kryss (X)

Kommentera gärna frågorna! Om inte utrymme finns, komplettera gärna på ett annat papper.

OBS! Enkäten är kopierad på både fram- och baksidan!

När enkäten är ifylld – vik ihop den och skicka den i det bifogade svarskuvertet.

Kontaktuppgifter

A: Först några frågor om dig och din uppväxt

1. Jag är: Man Kvinna

2. Jag är född år...

1	9		
---	---	--	--

3. Vad heter ert barn som fyller i aktivitetsdagboken i skolan _____
(Namnet behövs inte om barnet inte deltar i studien)

4. Vilken sysselsättning har du? Flera alternativ är möjliga.

- Förvärvsarbete heltid
(mer än 34 timmar), yrke: _____
- Förvärvsarbete heltid
(mindre än 34 timmar), yrke: _____
- Barnledig (kryssa gärna i övrig sysselsättning)

- Arbetar i det egna hushållet
(hemmafru eller hemmaman)
- Studerar
- Arbetssökande
- Sjukskriven
- Annat, nämligen:

5. Vilken relation har du till barnet som fyller i aktivitetsdagboken?

- barnets förälder
- annan relation till barnet. Vilken: _____

6. Vilken utbildning har du? Kryssa endast i Er högsta utbildning
Målsman

- 7-årig grundskola
- 9-årig grundskola (motsv.)
- 2-årigt gymnasium
- 3-4-årig gymnasium
- eftergymnasial utbildning
kortare än 3 år
- högskoleexamen
- forskarutbildning

annat, nämligen:

7. Ungefär hur stor är Ditt hushålls sammanlagda inkomst efter skatt per månad?

- Lägre än 10 000 kr per månad efter skatt
- 10 000 – 20 000 kr per månad efter skatt
- 21 000 – 30 000 kr per månad efter skatt
- 31 000 – 40 000 kr per månad efter skatt
- 41 000 – 50 000 kr per månad efter skatt
- 51 000 – 60 000 kr per månad efter skatt
- Mer än 60 000 kr per månad efter skatt

Kommentar: _____

8. Var har du huvudsakligen växt upp?

Markera det alternativ som motsvarar ert huvudsakliga boende fram till 18 års ålder.

- Landsbygd med högst ett fåtal hus inom synhåll
- By eller mindre ort på landsbygden med i huvudsak en- eller tvåfamiljshus
- By eller mindre ort på landsbygden med blandad bebyggelse – en- eller tvåfamiljshus och flerfamiljshus
- Tätbebyggt område – stadsdel eller förort – med i huvudsak en- eller tvåfamiljshus
- Tätbebyggt område med blandad bebyggelse – en- eller tvåfamiljshus och flerfamiljshus
- Tätbebyggt område med i huvudsak flerfamiljshus

7b. Om du fyllt i något av de tre sista alternativen i föregående fråga ("tätbebyggt område...") vill vi att du anger typ av tätort:

- Mindre stad (mindre än ca 50 000 innevånare)
- Medelstor stad (ca 50 000 - 200 000 innevånare)
- Storstad (mer än ca 200 000 innevånare)

9. Var växte du respektive dina föräldrar upp? Kryssa eller skriv det alternativ som passar bäst.

	I Sverige	I annat land (ange vilket):
Jag själv växte upp	☐	_____
Min mor växte upp	☐	_____
Min far växte upp	☐	_____

10. Hur ofta var du ute i naturen som barn?

Aldrig Sällan Inte så ofta Ofta Mycket ofta

På vardagarna
På helger
På sommarlov och semestrar

B: Nedan följer några frågor som handlar om er vistelse i det naturområde som ligger närmast Er (du och din familjs) bostad. Naturområdet kan till exempel vara en park, ett skogsområde, ett öppet fält, en sjö, å eller bäck.

11. Hur långt (ungefär) har Ni till närmsta naturområde:

- närmare än 50 meter
- 50- 250 meter
- 250 – 500 meter
- 500 – 1000 meter
- 1000 – 2000 meter
- 2000 – 5000 meter
- längre än 5000 meter

Beskriv kortfattat naturområdet närmast Er bostad: _____

12. Hur ofta har du besökt detta naturområde under de senaste 12 månaderna? Markera med ett kryss.

Mindre än 4 gånger per år	Cirka 4-10 gånger per år	Cirka 1-3 gånger per månad	Cirka 1-3 gånger per vecka	Cirka 4-6 gånger per vecka	Varje dag
☐	☐	☐	☐	☐	☐

13. Skulle du vilja besöka naturområdet närmast er bostad oftare?

- ja
- nej

Varför/varför inte: _____

14. Vilket upplever Du som främsta hindret för att spendera tid i naturområdet närmast er bostad? Markera med ett kryss (X)

- avståndet till naturområdet
- saknar tid
- rädsla/oro för trafiken på vägen till naturområdet
- rädsla/oro för människor i naturområdet
- vädret
- kostnaden för att ta sig dit
- saknar utrustning (bra skor och kläder)
- jag upplever inga hinder
- annat _____

Kommentar: _____

15. Vilken huvudsaklig aktivitet ägnar du dig åt i naturen närmast er bostad?

Välj två aktiviteter, alltså högst 2 kryss (X)

- promenerar ensam
- promenerar med familj/släktingar/vänner
- joggar
- skidor
- picknick/grillning
- bad
- annat _____

Kommentar: _____

C: Nedan följer några frågor som handlar om Era fritidsaktiviteter

16. Äger ni eller på annat har tillgång till ett fritidshus?

- ja
 nej

Uppskatta vid hur många tillfällen per år Ni vistas där: _____

17. Vilken/vilka av följande sysselsättning upptar Er mesta tid under vardagar sommarhalvåret (april – september) och vinterhalvåret (oktober – mars)?

Välj tre aktiviteter, alltså högst 3 kryss (X) per säsong

Vardagar

Sommarhalvåret (april – september)

- shopping, ”gå på stan”
- hem- och trädgårdsarbete
- umgänge med släkt och vänner
- inomhusaktiviteter såsom TV, Internet
- vistelse i naturen
- friluftslivsaktiviteter _____
- egen träning
- barnens träning
- resor utanför hemorten
- annat _____

Vardagar

Vinterhalvåret (oktober – mars)

- shopping, ”gå på stan”
- hem- och trädgårdsarbete
- umgänge med släkt och vänner
- inomhusaktiviteter såsom TV, Internet
- vistelse i naturen
- friluftslivsaktiviteter _____
- egen träning
- barnens träning
- resor utanför hemorten
- annat _____

18. Vilken/vilka av följande sysselsättning upptar Er mesta tid under helger sommarhalvåret (april – september) och vinterhalvåret (oktober – mars)?

Välj tre aktiviteter, alltså högst 3 kryss (X) per säsong

Helger

Sommarhalvåret (april – september)

- shopping, ”gå på stan”
- hem- och trädgårdsarbete
- umgänge med släkt och vänner
- inomhusaktiviteter såsom TV, Internet
- vistelse i naturen
- friluftslivsaktiviteter _____
- egen träning
- barnens träning
- resor utanför hemorten
- annat _____

Helger

Vinterhalvåret (oktober – mars)

- shopping, ”gå på stan”
- hem- och trädgårdsarbete
- umgänge med släkt och vänner
- inomhusaktiviteter såsom TV, Internet
- vistelse i naturen
- friluftslivsaktiviteter _____
- egen träning
- barnens träning
- resor utanför hemorten
- annat _____

19. Vilken/vilka av följande sysselsättning upptar Er mesta tid under längre ledigheter sommarhalvåret (april – september) och vinterhalvåret (oktober – mars)?

Välj tre aktiviteter, alltså högst 3 kryss (X) per säsong

Längre ledigheter

Sommarhalvåret (april – september)

- shopping, ”gå på stan”
- hem- och trädgårdsarbete
- umgänge med släkt och vänner
- inomhusaktiviteter såsom TV, Internet
- vistelse i naturen
- friluftslivsaktiviteter _____
- egen träning
- barnens träning
- resor utanför hemorten
- annat _____

Längre ledigheter

Vinterhalvåret (oktober – mars)

- shopping, ”gå på stan”
- hem- och trädgårdsarbete
- umgänge med släkt och vänner
- inomhusaktiviteter såsom TV, Internet
- vistelse i naturen
- friluftslivsaktiviteter _____
- egen träning
- barnens träning
- resor utanför hemorten
- annat _____

C: Nedan följer några frågor som handlar om Ert barns vistelse i det naturområde som ligger närmast Er bostad. Med Ert barn menar jag barnet som fyller i aktivitetsdagboken.

20. Hur ofta är barnet tillsammans med Er i naturområdet närmast er bostad under de senaste 12 månaderna?

Mindre än
4 gånger
per år	Cirka 4-10
gånger
per år	Cirka 1-3
gånger
per månad	Cirka 1-3
gånger
per vecka	Cirka 4-6
gånger
per vecka	Varje dag
☐	☐	☐	☐	☐	☐

21. Uppskatta hur ofta barnet spenderar tid i naturområdet utan vuxet sällskap under de senaste 12 månaderna?

Mindre än
4 gånger
per år	Cirka 4-10
gånger
per år	Cirka 1-3
gånger
per månad	Cirka 1-3
gånger
per vecka	Cirka 4-6
gånger
per vecka	Varje dag
☐	☐	☐	☐	☐	☐

22. Anser du att barnet möjlighet att ta sig till naturområdet på egen hand?

- Ja → gå då till fråga 17
- Nej

Varför har ert barn inte möjlighet att på egen hand ta sig till naturområdet närmast på egen hand?

- det är för långt dit för att cykla eller gå
- det finns inte tid
- det saknas goda kollektivtrafikförbindelser
- har möjlighet, men tillåts inte för att vägen dit är trafikerad
- annat _____

23. Finns det något som hindrar ditt barn vistas i naturområdet närmast er bostad?

Markera med ett kryss (X) det främsta hindret

- avståndet till naturområdet är för stort
- barnet har fullt upp med annat
- jag / vi känner rädsla/oro för trafiken på vägen till naturområdet
- barnets känner rädsla/oro för trafiken på vägen till naturområdet
- jag / vi känner rädsla/oro för människor i naturområdet
- barnets känner rädsla/oro för människor i naturområdet
- vädret
- kostnaden (för att ta sig dit, kläder, skor)
- det finns inga hinder
- annat: _____

Kommentar: _____

D: Nedan följer några frågor som handlar om Ert barns fritidsaktiviteter (barnet som svarar på enkäten)

24. Vilka organiserade fritidsaktiviteter deltar ditt barn

- idrottsaktivitet eller annan fysisk träning
- scouter
- orientering
- musikundervisning
- annat _____

- aldrig, deltar inte i några organiserade aktiviteter

ifall Ert barn inte deltar i någon organiserad verksamhet, Vad beror det på?

- för dyrt
- barnet är inte intresserat
- vi har inte tid
- barnet har andra aktiviteter som inte är organiserade
- annat _____

Kommentar: _____

Inomhusaktiviteter

25. Hur många gånger i veckan Ert barn deltar i någon organiserad fritidsaktivitet som till största delen är inomhus? Ange det sammanlagda antalet tillfällen om barnen deltar i flera aktiviteter.

- aldrig, deltar inte i några organiserade aktiviteter
- 1-2 gång i veckan
- 2-4 gånger i veckan
- oftare än 4 gånger i veckan

26. Har barnet möjlighet att ta sig till inomhusaktiviteten på egen hand?

- Ja
- Nej (svara då på frågan nedan)

Varför har Ert/Era barn inte möjlighet att ta sig till inomhusaktiviteten på egen hand?

- det är för långt dit för att cykla eller gå
 - det finns inte tid
 - det saknas kollektivtrafik
 - barnet kan inte bära utrustningen själv
 - har möjlighet, men tillåts inte för att vägen dit är trafikerad
 - annat _____
-

27. Vad är det bästa med att barn deltar i organiserade fritidsaktiviteter inomhus?

28. Vad är det sämsta med att barn deltar i organiserade fritidsaktiviteter inomhus?

Utomhusaktiviteter

29. Hur många gånger i veckan Ert barn deltar i någon organiserad fritidsaktivitet som till största delen är utomhus? Ange det sammanlagda antalet tillfällen om barnen deltar i flera aktiviteter.

- aldrig, deltar inte i några organiserade aktiviteter
- 1-2 gång i veckan
- 2-4 gånger i veckan
- oftare än 4 gånger i veckan

30. Har barnet möjlighet att ta sig till utomhusaktiviteten på egen hand?

- Ja (gå till fråga 19)
- Nej (svara då på frågan nedan)

Varför har Ert/Era barn inte möjlighet att ta sig till utomhusaktiviteten på egen hand?

- det är för långt dit för att cykla eller gå
- det finns inte tid
- det saknas kollektivtrafik
- barnet kan inte bära utrustningen själv
- har möjlighet, men tillåts inte för att vägen dit är trafikerad
- annat _____

31. Vad är det bästa med att barn deltar i organiserade fritidsaktiviteter utomhus?

32. Vad är det sämsta med att barn deltar i organiserade fritidsaktiviteter utomhus?

33. Skjutsar Ni ert barn till den organiserade verksamheten, både inomhus och utomhus?

- Ja (gå vidare till fråga 20)
 - Nej. Varför?:

 - ingen tillgång till bil
 - viktigt att barn klarar sig på egen hand
 - tidsbrist
 - annat _____
-

Markera med ett kryss (X) det alternativ som bäst överensstämmer med ER åsikt

34. Vi önskar att Vårt barn deltog i fler organiserade aktiviteter utomhus!

- instämmer helt
- instämmer i viss mån
- neutral
- instämmer
- instämmer inte alls

Kommentar: _____

35. Vi önskar att Vårt barn deltog i färre organiserade aktiviteter utomhus!

- instämmer helt
- instämmer i viss mån
- neutral
- instämmer
- instämmer inte alls

Kommentar: _____

36. Vi anser att organiserade aktiviteter, både inom- och utomhus, är viktigt för barns utveckling!

- instämmer helt
- instämmer i viss mån
- neutral
- instämmer
- instämmer inte alls

Kommentar: _____

37. Vi upplever vår vardag som stressad!

- instämmer helt
- instämmer i viss mån
- neutral
- instämmer
- instämmer inte alls

Kommentar: _____

Nedan följer några frågor som handlar om Ert natur- och miljöintresse

38. Är ni medlem i någon natur- eller miljöorganisation?

- Ja, vilken _____
- Nej

Markera med ett kryss (X) det alternativ som bäst överensstämmer med ER åsikt

39. Vi anser att barns vistelse i naturen är viktigt för deras utveckling!

- instämmer helt
- instämmer i viss mån
- neutral
- instämmer
- instämmer inte alls

Kommentar: _____

40. Vi uppmuntrar vårt barn att vistas i naturen!

- instämmer helt
- instämmer i viss mån
- neutral
- instämmer
- instämmer inte alls

Kommentar: _____

41. *Vi tror att barns möte med naturen påverkar deras förmåga att ta till sig information om miljöproblem!*

- instämmer helt
- instämmer i viss mån
- neutral
- instämmer
- instämmer inte alls

Kommentar:

42. *Vi uppmanar vårt barn till att agera på ett miljöriktigt sätt!*

- instämmer helt
- instämmer i viss mån
- neutral
- instämmer
- instämmer inte alls

Kommentar:

43. *Vårt barn uppmanar oss till att agera på ett miljöriktigt sätt!*

- instämmer helt
- instämmer i viss mån
- neutral
- instämmer
- instämmer inte alls

Kommentar:

44. *Vi uppmanar vårt barn att visa respekt för djur och natur!*

- instämmer helt
- instämmer i viss mån
- neutral
- instämmer
- instämmer inte alls

Kommentar:

45. Vi anser oss ha goda kunskaper om miljöfrågor!

- instämmer helt
- instämmer i viss mån
- neutral
- instämmer
- instämmer inte alls

Kommentar:

40) Vi anser oss ha goda kunskaper om namn på växter och djur i vår närnatur!

- instämmer helt
- instämmer i viss mån
- neutral
- instämmer
- instämmer inte alls

Kommentar:

Tack för er medverkan!

Hälsningar Mattias Sandberg

Bilaga 4

Aktivitetsdagbok

Hej

Detta är din aktivitetsdagbok. Dagboken har sju sidor, en för varje veckodag. Det går att fylla i både bak- och framsida. Börja fylla i vad du gjorde på måndagen och sluta med vad du gjorde på söndagen samma vecka.

Har du några frågor får du eller dina föräldrar gärna kontakta din lärare eller mig (Mattias Sandberg) på telefon X (dagtid), eller mobiltelefon X, eller X hem till mig.

Det går också bra att maila till mig: mattias.sandberg@handels.gu.se

Innan du fyller i dagboken vill jag att du svarar på några frågor.

1. Är du: pojke flicka

2. Jag heter _____
(OBS! Kom ihåg att ingen annan än jag och min handledare som kommer att kunna titta i dagböckerna)

3. Hur gammal är du _____ år

4. Var är du född:

I Stockholm, i vilken bostadsområde _____

Någon annanstans i Sverige. Var: _____

I ett annat land. Vilket: _____

5. Vad heter bostadsområdet där du bor: _____

6. Beskriv dina två favoritaktiviteter utomhus!

Denna aktivitet är min favorit när jag är utomhus _____

Denna aktivitet är min andra favoritaktivitet utomhus _____

7. Beskriv dina två favoritaktiviteter när du är inomhus!

Denna aktivitet är min favorit när jag är inomhus _____

Denna aktivitet är min andra favoritaktivitet inomhus _____

Tack för du svarade på frågorna! Vänd blad så får du veta hur dagboken fylls i →

Så här fyller du i dagboken:

- Fyll i dagboken på morgonen i skolan eller på kvällen om du tar med dig den hem! Tänk igenom vad du gjorde under hela dagen innan, från morgon till kväll. Skriv gärna vad du gjorde på rasterna under skoltid men **inte** vad du gjorde på lektionerna.
- Fyll i vad du gjorde, på vilken plats du var, vem du var med och när du gjorde något. Jag är också intresserad av om du var i naturen när du gjorde något.
- Det kan vara svårt att komma ihåg hur länge du gjorde något. Om du inte kommer ihåg de exakta tiderna – skriv den tiden du tror att det var.
- Ibland gör man många saker under en dag och ibland gör man nästa inga saker. Kom ihåg att inte tänka för mycket på dagboken under dagen. Gör det du brukar göra även ifall du inte hade en dagbok att fylla i.
- Kom ihåg att du bestämmer hur mycket du vill skriva i varje rutan. Känn dig aldrig tvingad till något. Dagboken är frivillig!

Ett exempel på hur dagboken kan se ut:

Vad gör jag?	Med någon? Vem?	Var är jag?	Är jag i naturen? Ja eller nej I vilken natur då?	Start kl.	Slut kl.
Äter frukost	Med familjen	Hemma	Nej	7.00	7.30
Klättrar i träd Spelar basket	Med klasskompisar	På skolgården	Ja, bland träden vid skolgården	10.00	10.30
Pratar, umgås	Med klasskompisar	Vid bänkarna bakomskolan	Nej	12.00	13.00
Äter mellanmål	Själv	Hemma	Nej	15.00	15.30
Sitter vid datorn	Själv	Spelar	Nej	15.30	16.00
Cyklar	Med mitt syskon	I närheten av mitt bostadsområde	Ja, cyklar genom skogen och till bäcken	16.00	16.15
Gör läxor	Själv	På mitt rum	Nej	16.30	16.50
Äter middag	Med familjen	Hemma	Nej	17.30	18.00
Tränar fotboll	Med mitt lag	Vid fotbollsplanen	Ja, vi joggade runt ett fält som ligger vid planen	18.00	19.00
Tittar på TV	Med familjen	Hemma	Nej	19.00	20.00
Sover	Själv	Hemma	Nej	20.00	07.00

Nästa sida är dagbokens första dag – måndag. Vänd blad →

Bilaga 5

En fråga ur Delsjöenkäten, en enkät som gemensamt är framtagen i forskarprogrammet Friluftsliv i förändring, och som specifikt knyter an till denna studie.

23. Den här frågan vänder sig till dig, vars barn i hushållet är under 16 år. Om du inte har det, gå vidare till fråga 24.

Finns det något som hindrar att ditt/dina barn vistas i Delsjöområdet? Markera med ett eller flera kryss.

☐ Det är för långt dit för att cykla eller gå	☐ Barnet/barnen är upptaget/upptagna med andra aktiviteter
☐ Vägen dit är för trafikerad	☐ Barnet/barnen är inte intresserat/intresserade
☐ Skogen/området är inte tryggt (pga okända människor)	☐ Det finns inget som hindrar